

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Навчально-науковий інститут психології та соціального захисту
Кафедра практичної психології та педагогіки

ЗБІРНИК ТЕЗ
V НАУКОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СЕМІНАРУ
(ДО ДНЯ ПСИХОЛОГА)

ВИДАТНІ ПОСТАТІ ПСИХОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ ТА
СУЧАСНІСТЬ

20 квітня 2018 року

Львів-2018

**ОРГАНІЗАТОР ТА ВИДАВЕЦЬ: Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності**

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: ЛДУ БЖД, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007

Контактні телефони: (032) 233-24-79, 233-14-97,

тел/факс 233-00-88

E-mail: ndr@ubgd.lviv.ua, kafedrapp@ukr.net

Збірник сформовано за матеріалами V наукового регіонального семінару до дня психолога «Видатні постаті психології: історія та сучасність», який відбувся 20 квітня 2018 року.

ЛДУ БЖД, 2018

За точність наведених фактів, економіко-статистичних та інших даних, а також за використання відомостей, що не рекомендовані до відкритої публікації, відповідальність несуть автори опублікованих матеріалів. При передруковуванні матеріалів, посилання на збірник обов'язкове.

I. ВИДАТНІ ПСИХОЛОГИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЦИВІЛІЗАЦІЇ.

НАУКОВІ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ ВИДАТНОГО ПСИХОЛОГА ЯРОСЛАВА ЦУРКОВСЬКОГО

Вдович С. М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Психологічні знання, як відомо, застосовуються у різних галузях. Фізіологічні основи психологічних процесів вивчає психофізіологія. Видатним фахівцем у цій галузі психологічного знання є український психолог, засновник теорії психічної контрольності та винахідник контролографа, доктор філософії Ярослав Іванович Цурковський (1904–1995 рр.).

Науковий і творчий доробок Я. Цурковського досліджували О. Баклицька, В. Вавринюк, Г. Васянович, Ю. Вінтюк, І. Огірко, В. Рибалка, Р. Сірко, В. Юрковський та ін.

Сутність теорії психічної контрольності викладена у таких працях ученого: «Теорія і практика дослідження контрольних психічних процесів у спортсменів» [2; 3], «Інтегральна методика психологічного дослідження спортсменів і її теоретичне обґрунтування» [3], «Впровадження теорії психічної контрольності в експериментальну психологічну практику» [2] та ін.

Під контрольністю Я. Цурковський розумів здатність вищої нервової діяльності соціально детермінованої особистості, причому він наголошував на необхідності розглядати професіонала як цілісну особистість з усією сукупністю психічної діяльності: «Контрольність є частиною відображальної діяльності, завершальним когнітивним процесом і атрибутом свідомості особи. Контрольність як форма психічної діяльності здійснює перевірку відображених образів завдяки практиці, відокремлюючи з її допомогою істинні відображення від хибних» [4, с. 16-17].

Як наголошує В. Рибалка, «контрольний процес особистості» виступає не лише психофізіологічною, психологічною та соціально-психологічною, але і моральною, духовною категорією, яка має пряме відношення до встановлення Істини, а через неї – до утвердження Добра і Краси людини і світу, в якому вона живе! [1, с. 14].

Винайдений Я. Цурковським у 1929 році контролограф дозволив досліджувати психологічні та психофізіологічні параметри людини. Цей прилад постійно вдосконалювався вченим і дозволяв обстежувати представників різних професій.

Однак слід зауважити, що сферою зацікавлень Я. Цурковського були не лише психологія та психофізіологія. Розглянемо й інші аспекти його різнопланової діяльності.

Я. Цурковський – відомий на Західній Україні громадський діяч. Так, у 1920 р. він був обраний полковником полку імені князя Лева молодіжної організації «Пласт», у 1922 році став ініціатором створення нелегальної та згодом забороненої організації «Гвардія імені Івана Франка», був головою громадської організації «Інтелектуальний блок молодіжної всеукраїнської генерації», головою керівного органу студентських профспілок, членом Наукового Товариства імені Тараса Шевченка і товариства Наукових викладів імені Петра Могили, головою створеного ним Львівського зонального відділення товариства психологів України.

Не можна оминати увагою видавничу діяльність Я. Цурковського. У різні роки він був редактором різноманітних видань: журналу «Наука і письменство», газети «Літературні Вісти», журналу «Література й мистецтво».

Народившись у Тернополі та сформувавшись як особистість у Львові, майбутній вчений не міг не бути патріотом України. Про це свідчить і його літературна діяльність, зокрема збірки поезій «Прозолоть світанку», «Вогні», «Смолоскипи», «Моменти й вічність»; поеми «Збентежений літак» та «Бояновий гомін», повість «Богач та нуждар», драма «Гекля Мороз». На нашу думку, найпатріотичнішим, а головне – таким актуальним нині його твором є поезія «Гей, Україна понад усе!»: «Вже громом грянув гімн в Народі: за Батьківщини гніт – катів збороти; а мечь змете ярмо в роздорі, бо ми життя і сіль Європи! ...А як на яру Україну орда нам муки принесе, то на тирана ми – вогнем! наш заповіт: наказуймо мечем! Гей, Україна понад усе! Гей, Україна понад усе!».

Таким чином, Ярослав Цурковський – не лише вчений-психолог, засновник теорії психічної контрольності та винахідник контролографа, а й непересічна, різнопланова і духовно багата особистість, чиї наукові та творчі здобутки залишаються актуальними в сучасній Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рибалка, В. Контрольність як чинник духовності особистості та суспільства за дослідженнями Я. І. Цурковського та сучасних психологів / Валентин Рибалка // Теорія психічної контрольності та сучасні психолого-педагогічні проблеми [Текст] : матеріали наукових читань, присвячених 110-річчю від дня народження Ярослава Івановича Цурковського (24 березня 2015 р., м. Львів) ; [упоряд. С. М. Вдович]. – Львів : СПОЛОМ, 2015. – С. 13-17.

2. Цурковский, Я. И. Внедрение теории психической контрольности в экспериментальную психологическую практику / Я. И. Цурковский // Тезисы докладов На Второй всесоюз. конф. По экспериментальной психологии. – Львов : ЛГИФК, 1988. – С. 265–270.

3. Цурковский, Я. И. Интегральная методика психологического исследования спортсменов и ее теоретическое обоснование (контрольные психические процессы и методика их исследования у спортсменов) / Я. И. Цурковский // Ученые записки ЛГИФК. – Вып. 2. – Львов : ЛГИФК, 1959. – С. 101–146.

4. Цурковський, Я. І. Контрольні психічні процеси та методика їх вивчення у спортсменів // Ярослав Іванович Цурковський (1905 – 1995). До 100-річчя від дня народження. – 2-е вид. доп. – Львів : Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2005. – С. 15-27.

5. Цурковский, Я. И. Теория и практика исследования контрольных психических процессов у спортсменов (собственные исследования), главы 1 и 2 / Я. И. Цурковский // Записки ЛГИФК. – Вып. III. – Львов : ЛГИФК, 1958. – С. 265–322.

6. Цурковский, Я. И. Теория и практика исследования контрольных психических процессов у спортсменов (собственные исследования), глава 3 и заключение / Я. И. Цурковский // Труды ЛГИФК. – Т. IV. – Львов : ЛГИФК, 1959. – С. 5–82.

ЕТОЛОГІЯ ТА ЕТОПЛАСТІЯ В НАУКОВІЙ ЕТИЦІ ЮЛІАНА ОХОРОВИЧА

Венцик О.В.

Львівський державний університет внутрішніх справ,
старший викладач кафедри психології управління

Дослідження Юліана Охоровича в сфері психології, а особливо етики, викликають науковий інтерес. Знаходимо в них багато цікавих спроб, рішень, оригінальних концепцій, сміливих постулатів, з яких, принаймні, частина зберігає актуальність для сучасного дослідника. Програма наукової етики Ю. Охоровича викладена в роботі «Метод в етиці», в якій розкриваються питання про моральні принципи, спроби обґрунтувати її науково.

У своїх роботах Ю. Охорович робив спробу дослідити значущі для етики проблеми походження моральних принципів. Вважав, що будь-які людські вчинки, в тому числі і моральні, здійснюються з огляду на емоційні фактори – почуття та імпульси. Розділивши людські вчинки на корисливі і безкорисливі, останні характеризував як ті, що завжди здійснюються з уваги на те, що називаємо совістю, яку розумів як «... сукупність почуттів та імпульсів, що стимулюють людину до пошуку задоволення у здійсненні іншим блага (добра), а не в уникненні неприємностей у здійсненні іншим зла» [2, с. 6]. Так інтерпретуючи совість, протиставляв її егоїзму і визначав основою морального почуття – як своєрідного морального сенсу.

Ю. Охорович *етику* розумів як науку про моральні принципи, як результат розумової діяльності людини, що виражений у вигляді морального почуття. Виходячи з цього, вважав, що етика може опиратись на психологію, при цьому бути відносно автономною.

Науковець є автором проекту про наукову етику, яка складається з трьох частин: описової та нормативної етики, які разом утворюють *етологію* (частину етики, в якій відображений взаємозв'язок цих розділів етики, які займаються теоретичним питанням про те, які загальні норми потрібно прийняти, а які

відкинути), а також *етопластії*, функцією якої є застосування теоретично встановлених норм до практики.

Зв'язок описової етики з нормативною етикою не є зв'язком теорії і практики, але є зв'язком описової і пояснюючої теорії з теорією регулюючою. Нормативна етика є теоретичною наукою так як і описова етика; займається теоретичним питанням – які загальні норми потрібно прийняти, і які відкинути.

Таке розуміння взаємозв'язку описової і нормативної етики складає теоретичну частину етики, яку Ю. Охорович назвав *етологією* [3, с. 20].

Етологія у всіх напрямках своєї діяльності досліджувала або те, що є, або в своїй нормативній частині намагалась знайти норми найбільш відповідні для життя, але не займалась найважливішим: знайти відповідь на питання про те, як сформулювати норми і використати не лише в якості зразку, але практично застосувати в житті. В етиці функцію застосування теоретично встановлених норм до практики має виконувати окремий розділ етики, який Ю. Охорович назвав «*етопластія*».

Етопластія становить розділ, що характеризується здатністю запровадження в життя рішень *етології*. Її основним першопочатковим завданням було б пристосування до практики, до ідеальних норм нормативної етики, які в результаті свого ідеального характеру ніколи в повній мірі не можуть бути реалізовані.

«У нашому розумінні етика (завдяки етопластії) – писав Ю. Охорович – має бути доступна всім, але нав'язуватись без насильства, як повітря, світло і тепло» [4, с. 53]. Головною рушійною силою етопластії Ю. Охорович бачить виховні впливи. Але те, що ми називаємо щоденним вихованням, не є, в переконанні Ю. Охоровича, вихованням, а є наукою, пов'язаною з певним видом вихованості.

«Науці і її баченню ми присвячуємо все, виховання ж ми залишаємо на милість провидінню» ... «Розумовий розвиток не має нічого спільного з етикою, оскільки освічена та інтелігентна людина може не мати жодних моральних цінностей, проте звичайна, проста людина може бути благородною» [2, с. 220].

Етопластія може реалізовувати свою діяльність одразу, не чекаючи на установлення нормативної наукової етики. Етопластії надається визначена автономія дії завдяки певним елементарним принципам етики, щодо існування яких Ю. Охорович у повній мірі переконаний [1]. Наприклад, принцип, який можна резюмувати таким чином: «Не зашкодь нікому. Допомагай, кому можеш» [4, с. 198], має бути прийнятий без вагання в будь який момент часу, незважаючи на те, що йому бракує теоретичного обґрунтування.

Публікації з етики Ю. Охоровича були не лише результатом теоретичних міркувань, але були відображенням прямого спостереження морального життя суспільства. Ці спостереження викликали занепокоєння науковця в результаті не тільки певного морального стану суспільства, але через безпорадність і часто непрактичність поточної етики [5, с. 4].

Таким чином, програма наукової етики Ю. Охоровича, викладена в роботі «*Методи в етиці*». Головною їх ознакою є переконання, що етику можна

сформувані науково, за зразком природничих наук, тому що всі галузі реальності піддаються науковому опису і дослідженню. Крім того, тут закладається теза, що на підставі цих знань стає можливим, з точки зору найбільших загальних людських інтересів, їх перетворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ochorowicz J. Metoda w etyce / J. Ochorowicz // «Przegląd Filozoficzny» (werdykt sądu konkursowego). – Warszawa, 1906. – s. 1.
2. Ochorowicz J. Miłość, wiara i moralność. Kilka studiów z psychologii kryminalnej / J. Ochorowicz // Warszawa, 1870. – 287 s.
3. Ochorowicz J. Pierwsze zasady psychologii / J. Ochorowicz // Warszawa 1916. – 436 s.
4. Ochorowicz J. Psychologia - Pedagogika - Etyka. Przyczynki do usiłowań naszego odrodzenia narodowego / J. Ochorowicz // Warszawa, 1917. – 440 s.
5. Ochorowicz J. Zastosowania psychologii / J. Ochorowicz // «Ateneum». – Warszawa, 1879. – № 4. – s. 4.

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ТА АВТОРИТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Гуменюк Л.Й.

Львівський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри психології управління, кандидат соціологічних наук, доцент

Характер суспільного буття конкретного суспільства пропонує певний спосіб індивідуального способу життя. В якості тимчасової суті (essentia) він може відобразитись у психологічних поняттях, наприклад, як певний тип характеру.

Ідея про те, що авторитарне правління спонукає людину підтримувати певні риси характеру, закладені в процесі виховання, виникла наприкінці 20-х – початку 30-х років минулого століття. Перше масове опитування, присвячене цій проблемі, було проведено в Німеччині у 1929-1931 роках; опісля німецький психоаналітик Вільгельм Райх представив уже цілісно розроблену теорію у книзі «Психологія мас і фашизм» [1]. На основі проведеного дослідження він виокремив тип характеру людей, що підтримують авторитарні відносини в суспільстві, назвавши його механістично-містичним. Саме механістично-містичний характер людини породжує фашистські партії, а не навпаки, – вказував Райх. Фашизм, з його точки зору, – це не політична партія, а особлива концепція життя, ставлення до людини, любові і праці. Фашистська ментальність, за Райхом, – це ментальність поневоленої «маленької людини», яка прагне до влади і протестів. Чим безпораднішим є «масовий індивід», тим глибша дитяча потреба в захисті відображається в образі фюрера, у почутті єдності з ним. Ця схильність до ідентифікації становить психологічну основу національного нарцисизму, тобто упевненості окремої людини в собі, яка

асоціюється з «величчю нації». Індивід відчуває себе у фюрері, в авторитарній державі, ідентифікуючи себе з захисником «національної спадщини» і «нації».

Після Райха теорію авторитарної особистості у 1941 році в праці «Втеча від свободи» виклав Еріх Фромм [2]. Автор проаналізував прагнення індивідів відмовитися від незалежності своєї особистості (щоб знайти духовну силу і з'єднати своє «я» з кимось або з чимось), описуючи їх як людей з садомазохістським, бюрократичним, або авторитарним характером. Е. Фромм вважав, що соціальну базу тоталітаризму складають два типи людей, яким характерні відчуття безсилля, самотності, тривоги і невпевненості. Однак вирішують свої проблеми вони різними способами. Індивіди першого типу (люди з садомазохістським, авторитарним характером, яких збуджують прояви сили) отримують задоволення від підпорядкування зовнішній силі та заподіяння болю іншим. Розчиняючись у «вищій силі», вони позбавляються від почуття власної беспорядності. Індивіди другого типу – конформісти – готові прийняти будь-яку нав'язувану їм точку зору і не здатні відрізнити свої думки і бажання від чужих. Витоки конформізму учений бачив у характері сімейного виховання і в особливостях культури постіндустріального суспільства споживання. З його точки зору, індустріальне суспільство 20 століття формувало тип людини-робота.

Відштовхуючись від ідей, висунутих Е.Фроммом, Теодор Адорно запропонував свою концепцію авторитарної особистості. У науковій розвідці «Дослідження авторитарної особистості» він розвиває концепцію синдрому авторитарного типу особистості. Згідно з нею людина, яка має упередження до будь-якої меншості в суспільстві, схильна до інших упереджень, забобонів, проявів інтолерантності до іноземців загалом. Така особистість виявлятиме нетерпиме (інтолерантне) ставлення до «чужих» – не членів своєї групи [3].

Грунтуючись на концепції Т. Адорно, Боб Альтемейер [4] звужив опис авторитарної особистості до трьох головних характеристик: беззастережне підпорядкування владі і авторитетам, агресія по відношенню до груп, несхвалення і неприйняття яких сприймається як підтримуване владою, і конвенціоналізм (прихильність до соціальних норм, санкціонованих владою).

Аналізуючи властивості авторитарної особистості, окремі дослідники вказували на ригідність її мислення. Зокрема, М. Рокіч вважав, що центральним конструктом авторитарної особистості є догматизм, або закритість мислення [5]. Така особистість, – вважав він, – формує жорстку структуру нетерпимості і вибіркової терпимості до інших. Дж. Дакка описав авторитаризм як аспект ідентифікації індивіда з соціальною групою. Люди з сильною груповою ідентифікацією розвивають авторитарні переконання тоді, коли цій групі хтось або щось загрожує. Експеримент, проведений Дж. Даккітом і К. Фішером [6], продемонстрував, що люди схильні надавати перевагу авторитарній формі управління, якщо вважають, що їхня група знаходиться в небезпеці. Даккіт розробив опитувальник «Віра в небезпечний світ», який виявляє стабільні соціальні переконання особистості, пов'язані з її авторитарними уподобаннями.

З ґрунтового вивчення та власне критики роботи «Авторитарна особистість» Т. Адорно починає досліджувати дану проблематику

австралійський учений Джон Рей. Саме він значну увагу у передбаченні авторитарної поведінки приділяє потенціалу Ф-шкали (тестові на схильність до фашистської ідеології). Знайшовши слабкі сторони методики Т.Адорно, Д. Рей конструює власну методику – «Д-шкалу» [7], однак вона не змогла конкурувати з можливостями Ф-шкали.

Критикуючи Ф-шкалу за надмірну комплексність вимірюваного об'єкта, американська дослідниця Ненсі Кокрен також розробляє власну шкалу, що вимірює схильність до ієрархічного контролю, який, на її думку, є простішим об'єктом дослідження, що входить до структури авторитарної особистості [8, с. 705]. За визначенням Кокрен, джерелом ієрархічного контролю є «панівна сила, авторитет, досвід, знання та традиції» [8, с. 696].

В наш час одним із найвпливовіших дослідників авторитарності є Детлеф Естерайх, який розглядає безпеку як основну потребу особистості. На його думку, авторитарні диспозиції виникають внаслідок того, що деякі люди не змогли розвинути особисту автономію. З його точки зору, авторитарна реакція в загрозливих ситуаціях адекватна і природна на ранніх стадіях психічного розвитку індивіда, коли вона захищає від загроз, з якими дитина не в змозі впоратися самостійно. Якщо індивід в ході свого розвитку не здолав авторитарну реакцію на погрози, то пошук безпеки перетворюється в стійку авторитарну тенденцію [9, с. 279].

Таким чином, для емпіричного вимірювання рівня авторитарності особистості дослідниками частіше використовувались F-шкала Т. Адорно, шкала правого авторитаризму (RWA) Б. Альтемейера, опитувальник Дж. Даккіта «Віра в небезпечний світ», шкали схильності до ієрархічного контролю Ненсі Кокрен, шкали вимірювання авторитарності Детлефа Естерайха та інші [10, 11].

В Україні на основі Ф-шкали, запропонованої Т. Адорно у їх відомому і М. Горкгаймером дослідженні “Авторитарна особистість”, у 1992 – 2006 роках Інститут соціології НАНУ провів моніторингове дослідження авторитарності особистості “Українське суспільство”. Загальнонаціональне опитування, було також проведене Фондом “Демократичні ініціативи” та фірмою “Юкрейніан соціолоджі сервіс” у співпраці з Freedom House за фінансової підтримки USAID [12]. Результати показали високий рівень орієнтації населення на сильних керівників, а не на закони, що було відображенням аномічного стану суспільства і держави, де закони або не виконувались, або інтерпретувались політиками на свою користь. За результатами дослідження аномія корелює з авторитаризмом. Тобто високий рівень аномійної напруги у суспільстві може бути одним із факторів поширення авторитарних тенденцій.

Слід зазначити, що прихильники різних політичних сил в Україні мало різнилися за параметрами, які відносять до критеріїв авторитаризму. Так, дещо більшою виявилась частка прихильників авторитарної влади серед тих, хто поділяє соціалістичну, соціал-демократичну та націоналістичну ідеології, найменше – серед тих, хто не підтримує жодну з політичних сил і не розбирається в політичних течіях.

Сумарний індекс авторитаризму чоловіків склав 8,85, жінок – 8,55. Водночас у жінок дещо вищий індекс аномії. Вікові відмінності за індексом авторитаризму: молодь до 30 років – 8,74, респонденти середнього віку – 8,53; особи віком від 55 років і старші – 8,9.

Авторитарний синдром в структурі особистості є результируючою рівня освіченості, ступеня забезпеченості, психологічного благополуччя, ситуаційних чинників (в кризові періоди суспільного розвитку частка авторитарних особистостей зростає), і, звичайно, моделі виховання та соціалізації. За авторитарної моделі фіксуються акцентуації упокорення і конвенціоналізму, розвиваються ірраціональні тенденції сприйняття і інтерпретації соціального світу – міфологічні, стереотипні, переповнені фобіями соціальні уявлення. Неавторитарна модель первинної соціалізації, заснована на використанні стратегій дозволу, довіри, поваги до дитини, продукує спокійне і раціональне сприйняття влади, полегшує інтеріоризацію демократичної системи цінностей. У межах такої моделі влада і лідери інтерпретуються як функції політики, а не її головні творці [12].

В цілому, підбиваючи підсумки, слід констатувати, що проблема авторитарності особистості в українських психологічних дослідженнях вивчена ще досить мало. Тому вважаємо за доцільне продовження вивчення цієї особистісної характеристики в різних соціальних стратах, а також проведення кросскультурних досліджень.

З огляду на вище зазначене, першочерговим завданням стає теоретичне переосмислення концепту авторитарної особистості, визначення її ключових характеристик для подальшого застосування при діагностиці суспільства. Ми вважаємо, що було б доцільно сконструювати емпіричні методики для кількісного виміру тоталітарної предиспозиції за аналогією з методиками, що вимірюють авторитарність особистості. Крім того, на наш погляд, концепції авторитарної і тоталітарної особистості потребують подальшого вільного від стереотипів феноменологічного уточнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Райх В. Психология масс и фашизм. WILHELM REICH. The mass psychology of fascism. A Condor Book Souvenir Press [Educational] & Academic LTD. Massenpsychologie des Faschismus. Серия: Philosophy. Издательство: АСТ, 2004. 544 с.
2. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм; пер. с нем. Э. Телятниковой. М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. 635 с.
3. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. М.: «Астрель», 2012. С. 249–319.
4. Altemeyer B. The Authoritarian Specter. Cambridge: Harvard University Press., 1996. – 384 p.
5. Rokeach M. The open and closed mind: investigations into the nature of belief systems and personality systems. New York: Basic Books, 1960. 447 p
6. Duckitt J., Fisher K. The impact of social threat on worldview and ideological attitudes *Political Psychology*. Vol. 24. No.1. 2003. pp. 201—202.

7. Ray J. Do authoritarians hold authoritarian attitudes / John Ray. *Human relations*. 1976. №4. Pp. 307 –325.
8. Cochran N. Measuring preferences for hierarchical control: an attitude scale for contemporary times / Nancy Cochran // *Psychological Reports*. 1975. № 36. Pp. 695 – 705.
9. Oesterreich D. Flight into security: A new approach and measure of the authoritarian personality. *Political Psychology*. 2005. Vol. 26. №2. P. 275-297.
10. Гулевич О. А., Анিকেєнок О. А., Безменова И. К. Социальные верования: адаптация методик Дж. Даккита. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2014. Т. 11. №2. С. 68—89.
11. Денисова Д. М. Шкала F как инструмент исследования авторитарного потенциала личности // *Труды СПИИРАН*. 2012. Вып. 2 (21).С. 228—237.
12. Аналіз суспільно-політичних установок громадян України за шкалою авторитарності. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/Juni/1.htm> (дата звернення 12.04.2018)

ВЕЛИКИЙ МИСЛИТЕЛЬ ТА ГУМАНІСТ- ПСИХОАНАЛІТИК ЕРІХ ФРОММ Гуцман М.С.

Львівський державний університет внутрішніх справ,
викладач кафедри психології управління.

Е. Фромм – видатний мислитель ХХ століття, який багато в чому визначає суспільні настрої нашого часу. Він один з небагатьох психологів, чії ідеї користуються широкою популярністю в усьому світі. Праці Е. Фромма присвячені філософським, морально-етичним, соціально-психологічним питанням природи людини, її місця в світі, сенсу її існування. Читаючи наукові доробки видатного вченого, ніби знайомишся з останніми подіями в країні і світі. Автор не боявся висвітлювати актуальні питання того часу, які не втратили своєї значущості і сьогодні.

У своїх ранніх роботах Е. Фромм позиціонував ідеї ортодоксального фрейдизму та висвітлював їх у гідних психоаналітичних журналах. Вчений глибоко проникся духом вчення З. Фрейда, хоча ніколи особисто з ним знайомим не був і його сміливо можна було б назвати гідним послідовником вчень популярного психоаналітика. Однак згодом прихильність до фрейдистської доктрини стала слабшати, і в підсумку Е. Фромм виступив одним з найбільш рішучих ревізіоністів психоаналізу [1].

Е. Фромм став відомим як представник неофрейдизму, який намагався пов'язати ідеї З. Фрейда з марксизмом. Виокремлюючи основні концепції психоаналізу, вчений робить наголос на соціальних факторах, які визначають зміст людського життя. На думку науковця, суспільство, що ґрунтується на накопиченні багатства, як і суспільство, яке характеризується тоталітаризмом, не можуть бути задовільною моделлю соціального розвитку [1]. Постійне матеріальне накопичення, знецінення гуманності та людяності, жорстокість та

владність все частіше стають рушійною силою людини у соціумі та знищують духовні цінності.

Наукові пошуки дали змогу вченому дійти висновку, що наявність свободи та особиста відповідальність виступають тягарем для повноцінної самоактуалізованої особистості. Людині легше відмовитися від певних благ, підкоритися зовнішнім вимогам, аніж боротися за власну думку та використати отриману внутрішню свободу собі на користь. Окрім того, виокремлення соціальних характерів, які формуються під впливом різних культур, сприяли підкресленню ролі авторитарної та гуманістичної етики у формуванні особистості, а тому, на думку Е. Фромма, людина може протиставити власні розум і волю як зовнішньому авторитету влади, так і анонімному авторитету громадської думки. Тобто порятунок від авторитарності у всіляких її видах вчений бачив у самостійності і самовдосконаленні людини [1].

На думку науковця, єдиною гідною і надійною протидією ірраціональній деструктивності нашого часу залишаються тільки віра, розум і добра воля. «Здорове суспільство», про яке розмірковував Е. Фромм, все ще не побудовано. Самотність, відчуження, втеча від гнітючої реальності в світ отруєних ілюзій, психопатологія в повсякденному і суспільному житті, зростання кількості та різноманіття неврозів й залежностей залишаються проблемами ХХІ століття. Тому і сьогодні актуально звучать слова Е. Фромма: «Без віри неможливе життя людини. Питання тільки в тому, якою буде віра майбутніх поколінь: раціональною чи ірраціональною. Буде ця віра у вождів, автомобілі, успіх; чи це буде непорушна віра в людину і її сили, заснована на власному досвіді плідної діяльності» [2].

Е. Фромм приходять до створення своєї власної концепції «нової людини і нового суспільства». Погляди вченого, які збігаються з ідеями гуманістів, зорієнтовані на такі основні положення:

- 1) виробництво повинно служити людині, а не економіці;
- 2) відносини між людиною і природою повинні будуватися не на експлуатації, а на кооперації;
- 3) вищою метою всіх соціальних заходів мають бути людське благо і запобігання людським стражданням;
- 4) не максимальне споживання, а лише розумне споживання служить здоров'ю та добробуту людини [1].

Таким чином, гонитва за владою, грошима та накопиченням не зроблять людиною щасливою, а тільки сприятимуть поширенню негативних морально-психологічних явищ. Аналіз діяльності видатного вченого сприяв формуванню думки, що для повноцінного функціонування суспільство повинно бути об'єднане любов'ю, солідарністю та братерством, а також сприяти можливості людині подолати свою негативну природу за допомогою творчості, а не шляхом руйнування, в якому кожен відчуває власне «Я», сприймаючи себе суб'єктом власних сил.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фромм Э. Бегство от свободы [Текст] / Э. Фромм. – Пер. с англ. – М.: Прогресс, 2012. – 212 с.

2. Фромм Э. Искусство любить: Исследование природы любви [Текст] / Э. Фромм. – Пер. с англ. – Луганск: Биг-Пресс, 2012. – 108 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНА ПСИХОЛОГІЯ КАРЕН ХОРНІ

Козирєв М.П.

Львівський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри психології управління, кандидат філософських наук, доцент

Карен Хорні (1885–1952) американський психоаналітик норвезько-датського походження, яскрава представниця неофрейдизму, автор власної теорії особистості. Виступила із соціологізованим варіантом вчення З. Фрейда, в якому поставила проблему соціальної (культурної) обумовленості формування характеру людини і неврозів. У 1932 р. з Німеччини переїжджає до США. Досліджуючи нове соціальне середовище вона зазначила, що відносини між людьми і неврози в цій країні значно відрізняються від тих, які спостерігала у європейських країнах, і пояснити це може лише відмінності у цивілізаціях. Неврози виникають внаслідок порушень людських взаємовідносин.

У книзі «Невротична особистість нашого часу» К. Хорні виступила із критикою ряду положень вчення З. Фрейда як недостатньо відображуваних значення культурних факторів, що не тільки призводить до невірних узагальнень, але і заважає розумінню реальних сил, що визначають наші погляди і дії. Зберігаючи основні особливості психоаналізу, Хорні підкреслює роль культури та розвиває свою власну теорію характерологічного аналізу.

На відміну від К. Юнга і А. Адлера, які підкреслювали, що не погоджуються з З. Фрейдом з принципових питань, пов'язаних перш за все зі структурою особистості і механізмами її розвитку, К. Хорні стверджувала, що вона лише прагне скоригувати деякі недоліки теорії Фрейда, залишаючись його послідовницею з принципових питань. Проте, спроби вийти за межі ортодоксального фрейдизму, недолік якого полягає, на її думку, в біологічній спрямованості цієї концепції, призвели К. Хорні до перегляду основних положень теорії Фрейда. К. Хорні стверджувала, що в структурі особистості домінують не інстинкти агресії або лібідо, а несвідоме почуття тривоги, занепокоєння, яке вона називала почуттям корінної тривоги і вважала, що воно пов'язане з самотністю і безпорадністю, що «з'являється у дитини в потенційно ворожому їй світі».

Таким чином, в її теорії зберігається не лише ідея З. Фрейда про значення несвідомого, але і його думка про антагонізм між зовнішнім світом і людиною. К. Хорні вважала, що причинами розвитку цієї тривоги можуть бути помилки сімейного виховання, а саме: непослідовна поведінка батьків, глузування, невиконання обіцянок, надмірна опіка або ж емоційна відчуженість батьків. З часом корінна тривога виявляється в усіх взаєминах людини та у її світосприйнятті.

Нестала, непослідовна поведінка батьків, насмішки, невиконання обіцянок, надмірна опіка, емоційна відчуженість сприяють розвитку базальної

тривоги – «відчуттю самотності та безпомічності перед обличчям потенційно небезпечного світу». Базальна тривога виявляється в усіх взаємовідносинах людини та у її світосприйнятті, оскільки це інтенсивне і всепроникне відчуття відсутності безпеки. Так, етіологію невротичної поведінки варто шукати в порушених відносинах між дитиною і батьками. Щоб подолати почуття недостатньої безпеки, ворожості, безпомічності, властиві базальній тривозі, дитина часто змушена вдаватися до різних захисних стратегій. К. Хорні описала десять таких стратегій, що одержали назву невротичних потреб (або невротичних тенденцій), що наявні в усіх людей і виявляються у певному стилі поведінки. Здорова людина поводиться, гнучко реагуючи на різноманітні ситуації, замінюючи один стиль на інший, залежно від мінливих обставин. Потреба набуває невротичного характеру, якщо людина невтомно намагається перетворити її задоволення в спосіб життя: «якщо він (невротик) потребує любові, то повинний одержати її від друга і ворога, від роботодавця і чистильника взуття». У центрі концепції К. Хорні – поняття самореалізації, що відображає внутрішній потяг до позитивного розвитку особистісного потенціалу. Відповідно, коли це прагнення порушується (у трактуванні К. Хорні, зовнішніми, соціальними, як правило, перешкодами), людина стає невротиком, який переживає внутрішній конфлікт.

К. Хорні розробила корисний для практикуючого психолога перелік основних невротичних симптомів: непослідовність та непевність поведінки; підкреслена безнадійність; боязнь перемін; постійне наполягання на власній правоті (як захист від внутрішніх конфліктів); сором'язливість та несміливість; мстивість або садистичність у поведінці; значна втомлюваність (в результаті витрати енергії на внутрішні конфлікти).

Отже, на думку К. Хорні, причини невротичної поведінки варто шукати у порушеннях взаємин батьків і дітей. Невротичні особистості формуються в умовах явного дефіциту теплоти і безпеки в стосунках з батьками, оскільки, прагнучи до безпеки і подолання тривоги, дитина вибирає і формує властиву для неї захисну стратегію. Карен Хорні описала такі захисні стратегії, визначивши їх як невротичні потреби, або тенденції особистості, зокрема це потреби у:

– любові та схваленні, проявляється у нічим не заспокоюваному прагненні бути об'єктом любові та захоплення, а також підвищеній чутливості до критики, непривітності з боку інших);

– партнері, який виконує роль покровителя, керівника. Це зумовлено надмірною залежністю від інших, страхом отримати відмову або залишитись самотнім; переоцінкою шани і поваги до неї з боку інших;

– чітких обмеженнях, які виявляються у наданні переваги життєвому стилю, при якому першочергове значення мають обмеження, встановлений порядок, невимогливість, схильність задовольнятися малим і підпорядковування іншим;

– владі, для якої є характерним домінування і контроль над іншими як самоціль, презирливе ставлення до проявів слабкості;

- експлуатації інших через страх бути використуваним іншими, виглядати «тупим у їхніх очах», виявляти свою меншовартість тощо;
- соціальному визнанні, тобто бути об'єктом захоплення з боку оточуючих, залежність уявлень про себе від особистісного, а бажано соціального статусу;
- захопленні собою, це прагнення створити прикрашений образ своєї особи, позбавлений недоліків, обмежень, потреба в компліментах та лестощах;
- честолюбстві, простежується у сильному прагненні бути кращим, незважаючи на наслідки, страх невдачі тощо;
- незалежності, що базується в уникненні будь-яких стосунків, що передбачають певні обов'язки, дистанціювання від усіх і всього;
- бездоганності та неподоланності, виявляється у бажанні бути морально непогрішимим та бездоганим у всіх відношеннях, підтримка враження досконалості та добродетельності.

У невротичної особистості зазвичай переважає одна з них. Відповідно до запропонованого поділу виділяються такі типи особистості:

1. Поступливий. Орієнтується на людей, проявляє залежність, нерішучість, безпорадність, думає: «Якщо я поступлюся, мене не чіпатимуть».

2. Відокремлений. Орієнтація – «від людей»; така людина думає: «Якщо мене відсторонити, зі мною все буде в порядку», каже: «Мені все одно»; нічим і ніким не захоплюється.

3. Ворожий. Орієнтація – «проти людей», для нього характерно домінування, ворожість, експлуатація. Така людина думає: «У мене є влада, мене ніхто не чіпатиме», слід боротися проти всіх і будь-яку ситуацію оцінити з позиції: «Що я буду мати від цього?». Ворожий тип здатний діяти тактовно і дружньо, але його поведінка завжди націлена на отримання контролю і влади над іншими, на задоволення особистих бажань і амбіцій.

Названі типи стратегії виступають як передумовою «споконвічного конфлікту» так і захисними механізмами. Ці засоби психологічного захисту породжують чотири «великих неврози» нашого часу: 1) невроз прихильності – пошуки любові та схвалення за будь-яку ціну; 2) невроз влади – гонитва за владою, престижем та володарюванням; 3) невроз покори – конформізм; 4) невроз ізоляції – втеча від суспільства.

Важливим відкриттям К. Хорні є введення поняття «Образ Я». Вона вважала, що цей образ складається з двох частин – знання про себе і ставлення до себе. При цьому, в нормі, адекватність «образу Я» пов'язана з його когнітивною частиною, тобто із знаннями людини про себе, які повинні відображати її реальні здібності і прагнення. В той же час, ставлення до себе має бути позитивним. К. Хорні вважала, що існує декілька «образів Я» – «Я» реальне, «Я» ідеальне і «Я» в очах інших людей. У ідеалі усі ці три «образи Я» повинні бути однаковими, лише в цьому випадку можна говорити про нормальний розвиток особистості і її стійкість до неврозів. Припустимо, якщо ідеальне «Я» відрізняється від реального, та людина не може до себе позитивно ставитись, і це заважає нормальному розвитку особистості, викликає напруженість, тривогу, невпевненість у собі, тобто є основою невротизації.

Так само як і А. Адлер, а пізніше Е. Фромм, К. Хорні прийшла до висновку про домінуючий вплив суспільства, соціального оточення на розвиток особистості. Вона також доводила, що людина може змінюватися і продовжувати свій розвиток протягом життя, тому не існує фатальної приреченості на невроз, про яку говорив З. Фрейд.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Элизаров О.Н. Концепции та методы психологической помощи: А. Адлер, К. Хорни, К. Г. Юнг, Р. Ассаджиоли: Учебное пособие. – М.: Ось – 89, 2004. – 160 с.
2. Алейникова Т. В. Психоанализ. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000 – 347 с.
3. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ / Хорни К. ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс; Универс, 1993. – 480 с.
4. Хорни К. Наши внутренние конфликты: конструктивная теория невроза / К. Хорни. – СПб.: Лань, 1997. – 320 с.\

ЕФЕКТ НЕЗАВЕРШЕНОЇ ДІЇ ЗЕЙГАРНИК В ПСИХОЛОГІЇ.

Колосович О.С.

Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри психології управління,
кандидат психологічних наук.

Іноді людині доводиться залишати ту чи іншу дію незакінченою через різноманітні причини. Ну а після вона може мучитися ночами, і це незавершена справа буде нагадувати про себе знову і знову надокучливими думками навіть в тому випадку, якщо ця сама справа і немає необхідності доробляти до кінця з тієї чи іншої причини. Це все зовсім не говорить про нашу, високого ступеня, відповідальність або про щось в цьому роді. Вся справа в тому, що в теорії сучасної гештальтпсихології існує таке поняття, як «Ефект Зейгарник», яке зобов'язане своєю назвою радянському науковцю Блюмі Вольфовні Зейгарник.

Блюма Вольфовна народилася в 1900 році на північному сході Росії, і протягом усього дитинства і юнацтва нічого не віщувало їй високих досягнень в науці. У віці 21 року дівчина вийшла заміж і переїхала до Берліну, де і вступила до інституту. І тільки лише під час відвідин лекцій вона ґрунтовно зацікавилася психологією особистості, а також різними процесами, які проявляються в поведінці людини при тому чи іншому порушенні. Явище, якому згодом дадуть назву «Ефект Зейгарник в психології» і який прославить Блюму Вольфовну, став об'єктом вивчення в роботах доктора ще в її студентські роки і був основною темою дипломної роботи. Протягом усього свого життя Б.В. Зейгарник зробила чимало відкриттів, пропрацювавши помічницею Л. С. Виготського в психоневрологічній клініці при Інституті експериментальної медицини. Однак перша її робота, вивчена і відкрита світові в юному віці, стала незамінним внеском в гештальтпсихологію сучасного світу.

«Ефект Зейгарник» був відкритий нею ще в студентські роки. На дворі стояли 20-ті роки ХХ століття, і юна Блюма в ті часи проходила стажування у світила патопсихології Курта Левіна. Якось одного разу великий доктор і вчений вирішив відвідати одне з німецьких звичайних багатолюдних кафе, запросивши туди свою практикантку Зейгарник. Ефект незавершеної дії як один із законів гештальтпсихології зародився в голові студентки саме в той день, а сталося це з наступних причин. Коли прийшов офіціант, він не записав жодного слова з озвученого переліку замовлень відвідувачів, але в той же час не забув абсолютно нічого, і через час страви стояли на столі. Здивувавшись феноменальним здібностям обслуговуючого працівника, Блюма Вольфовна зазначила вкрай хорошу пам'ять офіціанта. Однак він сказав, що ніколи нічого не записує. Тоді Зейгарник попросила офіціанта назвати те, що замовляли люди за столиками, яких він обслужив раніше, - і він не зміг повністю згадати замовлення, пославшись на багатолюдність кафе.

Зацікавившись цим питанням і шукаючи йому наукове підтвердження, через якийсь час Блюма Зейгарник разом зі своєю подругою і однокурсницею Марією Овсянкіною вирішили провести певне дослідження. В експериментальних діях брала участь група людей, перед якими була поставлена мета у вирішенні інтелектуальних завдань. При цьому де яким людям вдавалося вирішити задачу повністю, а інших переривали, не даючи можливості довести справу до кінця. У підсумку через кілька днів у піддослідних запитували про зміст задач, і тільки лише ті, хто не встиг вирішити їх до кінця, чітко пам'ятали умови завдань. Даний феномен має назву «Ефект Зейгарник». Або ж - по-іншому - ефект незавершеної дії.

Всякий психологічний феномен має своє практичне застосування в повсякденному житті, тому часто кожен з нас страждає від ефекту незавершеної дії, пригнічуючи себе небажаними спогадами про той чи інший випадок. Ніхто не любить невизначеності. Але в сучасному світі багато рекламувальників та маркетологів користуються ефектом незавершеної дії з метою просування товару на веб-сторінках, та й просто в телевізійній рекламі. Як це працює? Якщо мова йде про рекламу на веб-сторінках, то найчастіше на банер наносяться тільки ключові фрази зі зверненням до споживача. Однак вони складені таким чином, що здаються недописаними. Тому користувачі інтернет-сторінок, підсвідомо уникаючи ефекту незавершеності, переходять по посиланню і отримують нову інформацію. При цьому отримані дані будуть засвоюватися значно краще, оскільки мав місце принцип завершення.

Багато хто запитує: і чому певна телевізійна реклама постійно крутиться в пам'яті? З впевненістю можна відповісти: саме з тієї ж причини ефекту незавершеності. Найчастіше з екранів до нас доходять звернення виробників, певний діалог з глядачем, обов'язково містить питання, яке, власне, найбільше і запам'ятовується.

Найчастіше ми не можемо забути про ту чи іншу людину, з якою мали романтичні або дружні стосунки, виправдовуючи себе і підбираючи в виправданні різні психологічні причини. «Ефект Зейгарник» може пояснити безліч страждань по відноsinам, що склалися, особливо якщо не було явного

розставання і розділу майна між партнерами. Тому наполегливо не рекомендується розлучатися з колишніми коханими по телефону або інтернету. Постраждала сторона не зможе до кінця усвідомити, що все скінчено, і цей феномен незавершеності буде приховуватись в підсвідомості людини, не відпускаючи образу колишнього коханого. Те ж стосується і відносин, які руйнуються через раптово виникаючі відстані між людьми. Наприклад, якщо одна з половин їде працювати в інше місто і поступово відвикає від коханої людини, обов'язково повинен бути факт розставання при особистій зустрічі. Інакше подібний «мовчазний» розрив може болісно позначитися на підсвідомості постраждалої сторони.

«Ефект незавершеної дії» впливає, та де коли псує наше життя. Справа в тому, що існують деякі симптоми, як у справжнісінького захворювання, які вказують на постійні циклічні принципи незавершеності в вашому житті:

- якщо ви відчуваєте постійну тривогу, незважаючи на злагожденість життя, гарну роботу і наявність сім'ї;

- якщо ваше особисте життя не складається знову і знову з незрозумілих вам причин;

- якщо ви часто додумувати самі собі продовження тих чи інших слів співрозмовника;

- якщо ви відчуваєте, що все частіше наступаєте на одні й ті ж граблі.

Перераховані вище симптоми - це зовсім не ознаки звичайних життєвих невдач. Всі проблеми криються всередині самої людини. Просто необхідно відкрити очі на часом дуже болючу правду і переосмислити сформовані незавершені ситуації. І ніякого лікування зовсім не потрібно, і шукати старих знайомих і завершувати незакінчені справи немає необхідності. Необхідно усвідомити для себе, що пройшло вже багато часу, і ситуацію пора відпускати, не потрібно когось виправдовувати і жаліти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копець Л.В. Класичні експерименти в психології /навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./, Києво-Могилянська академія. — Київ. 2010. — 283 с.

2. Степанов С.С. Живая психология. Уроки классических экспериментов. — М.: ПЕР СЭ. 2004.— 191 с.

ВІХИ ДІЯЛЬНОСТІ Я.І. ЦУРКОВСЬКОГО

Малинович Л. М.

Стажер Вищої Школи в м. Тарнові (Польща), кандидат психологічних наук,

Нещодавно виповнилося 110 років з дня народження визначного вітчизняного вченого-психолога Ярослава Івановича Цурковського, наукова спадщина якого є значним внеском у вітчизняну науку, а практичне впровадження його розробок і сьогодні є цікавими для практичного застосування. Серед науковців, які досліджували науково-практичну діяльність Я. І. Цурковського слід зазначити В. Вавринюк, Ю. Вінтюк, М. Ільницький, М. Лозинський, І. Огірко, В. Цурковський (син вченого). Проте за останні два

десятиріччя зроблено вкрай мало для збереження наукової спадщини і вшанування пам'яті Ярослава Івановича Цурковського. Водночас не можна стверджувати, що наукова спільнота не визнає внеску науковця в розвиток вітчизняної науки. Водночас до сьогодні не надано достойної оцінки наукового значення його здобутків. Поодинокі дослідження, що проводилися потребують і подальшого продовження, що свідчить про актуальність питання, що і стало метою нашого дослідження.

Цурковський Ярослав Іванович – український психолог, педагог, доктор філософії, засновник теорії психічної контрольності, винахідник контролографа, громадський діяч, поет. Перші спроби висвітлення подій життя і діяльності Я. Цурковського були зроблені ще при житті вченого людьми, які особисто знали вченого і враховували його позицію [1, 5]. Завдання укладання наукової біографії Я. Цурковського було поставлене незадовго до його 90-річного ювілею [5], проте дана публікація була завершена вже після смерті вченого та містила багато неточностей. Цікавими є наукові розвідки В. Вавринюк, яка тривалий час спільно працювала з Ярославом Івановичем [1], спогади про батька можна знайти у статті О. Цурковського. Спроби публікацій матеріалів до 100-річчя з дня народження Я. Цурковського, основні наукові праці, відомі збірки поезій були підготовлені без проведення необхідних досліджень і пошуку документальних свідчень [5], містили передруки попередніх публікацій із невиправленими неточностями і помилками. Лише до 105-ї річниці з дня народження вченого було зібрано достатню кількість документальних свідчень і опубліковано максимально точну наукову біографію вченого [3]. Проте на сьогодні не проведено укладання повної бібліографії праць вченого, не налагоджено пошуку патентів і матеріалів про його діяльність. Пошуки в архівах Львова принесли певні знахідки, проте і вони на сьогодні далекі від завершення. Ініціативною групою передбачено видання українською мовою монографії «Теорія і практика дослідження контрольних психічних процесів у спортсменів»; а книги поезій із збірками «Прозолоть світанку», «Вогні», «Смолоскипи», «Моменти й вічність», поему «Збентежений літак». Ще у 2005 р. розпочато дослідження з історії контролографії, робота із збереження контролографів, креслень та іншої супутньої документації [2]. Їхнє продовження привело до створення у 2011-2012 роках діючого макета контролографа нового покоління на базі персонального комп'ютера, що відкрило ще одну сторінку в історії контролографії. На часі організація дослідження і написання монографії з історії контролографії, а також створення зразка контролографа IV покоління, придатного для серійного виробництва і масового застосування у різних галузях народного господарства.

Шанувальниками наукової спадщини вченого пропонується провести ряд заходів зі збереження наукової спадщини Я. Цурковського: організувати роботу із зібрання і збереження наукових праць та укладання їх повної бібліографії; пошуку патентів і матеріалів про діяльність вченого в архівах Львова, Кракова, Катовіце, Варшави, Праги, Берліна і Москви; видати збірник вибраних наукових праць; здійснити збір біографічних матеріалів про життя і діяльність вченого (у т. ч. за кордоном); провести роботи з укладання наукової біографії та

її видання; дослідження з історії контролографії, їх пошук, збереження контролографів, креслень та іншої супутньої документації. Із вшанування пам'яті Я. Цурковського пропонують провести ряд заходів: створити меморіальну дошку та перейменувати вулицю, де мешкав науковець; проводити систематично круглі столи, конференції пам'яті, зокрема до його роковин; видати книжки з біографічними матеріалами та спогадами; видати збірки поезій; виготовити та встановити пам'ятник Я. Цурковському; ознайомити громадськість з результатами роботи; присвоїти Львівському Товариству психологів ім'я Я. Цурковського; надати Я. Цурковському звання «Праведника народів світу»; створити музей контролографії (або експозиції у Львівському історичному музеї) [2, 3].

Незважаючи на те, що на сьогодні зроблено неприпустимо мало щодо збереження наукової спадщини і вшанування пам'яті Я. Цурковського, все ще є надія на проведення й успішне завершення роботи. В подальшому передбачається здійснити аналіз наукової спадщини Я. Цурковського з позицій сучасної науки й оцінити її актуальність на даний час та перспективи застосування в майбутньому. Оскільки останні роки ознаменувалися розширення мережі ВНЗ, які відкрили кафедри чи факультети психології, можна сподіватися, що котра з них буде гордо носити ім'я Я. Цурковського. Саме науковцям Інституту права та психології, як структурному підрозділу Львівської політехніки – найдавнішого технічного ВИШу в Україні, варто було б стати флагманом у процесі відновлення історичної справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавринюк В. І. Психологічна спадщина Ярослава Івановича Цурковського / В. І. Вавринюк // Науковий вісник університету «Львівський Ставропігон». — Львів : Вид-во ун-ту «Львівський Ставропігон», 2006. — Вип. II. — С. 107–112.
2. Вінтюк Ю. В. Контролографічний метод діагностики Ярослава Цурковського / Ю. В. Вінтюк // Філософські пошуки. — 2007. — Вип. XXVI. — С. 220–230.
3. Вінтюк Ю. Ярослав Іванович Цурковський. До 110-ї річниці з дня народження Ярослава Іванович // Феномен людини. Здоровий спосіб життя. — 2014. — Вип. 34 (100). — С. 59–60.
4. Теорія психічної контрольності та сучасні психолого-педагогічні проблеми. Матеріали наукових читань, присвячених 110-річчю від дня народження Ярослава Івановича Цурковського. — Львів: Сполом, 2015. — 80 с.
5. Ярослав Іванович Цурковський. До 100-річчя від дня народження. — Львів : Вид-во ун-ту «Львівський Ставропігон», 2005. — 71 с.

НАУКОВА СПАДЩИНА Я. І. ЦУРКОВСЬКОГО В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Матвійчук Т. Ф.

Львівський державний університет фізичної культури, доцент кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук

Соловйов В. Ф.

Львівський державний університет фізичної культури, завідувач кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук, доцент.

Сучасні перспективи розвитку психології спорту неможливі без наукових здобутків Ярослава Івановича Цурковського. Він був першим в Україні, хто використав лабораторний експеримент для потреб спортивної практики. Психологія спорту, хоча і вважається молодого галуззю психології і посилено розвивається в останній час, має досить значні досягнення в розробках вітчизняних учених-психологів.

Працюючи викладачем кафедри педагогіки та психології Львівського інституту фізичної культури (1949-1959 рр.) Я. І. Цурковський провів велику наукову роботу в галузі психології спорту. Його захопили дослідження психіки спортсмена, особливості протікання психічних функцій в екстремальних умовах, формування актуальних станів, психічні контрольні процеси у спортсменів. Відомим науковим доробком Я. І. Цурковського стала монографія «Теорія і практика дослідження контрольних психічних процесів у спортсменів» в котрій обґрунтовано теорію психічної контрольності.

Розробка питань психологічної контрольності та запропонований інтегральний метод дослідження є вагомим внеском також у загальну психологію, оскільки дає можливість глибокого вивчення психічних процесів, що дозволяє розробити методи корекції їх деструктивів. Розроблена Я. І. Цурковським інтегральна методика психодіагностичного обстеження людей різних професій, зокрема їх здатності до контролю може бути використана і в сучасних умовах, оскільки дозволяє вивчити особистість в усіх її проявах. На сьогоднішній день назріла гостра необхідність дослідження структури особистості фахівців різних професій, студентської молоді, юнацтва і людей зрілого віку.

Розроблена ним лабораторна система діагностики психічної контрольності за допомогою контролографа - приладу діагностики глибинних психічних характеристик, зокрема емоційної сфери є актуальною і на сьогоднішній день, оскільки сприяє вирішенню питань психокорекції та психорегуляції актуальних станів, які мають вирішальне значення при професійному відборі та становленні кадрів. Контролограф діагностував глибинні психічні характеристики особи, водночас не був складним для використання. Дякуючи цим розробкам, на підприємствах з'явилися професії психолога, фізіолога і гігієніста.

Дослідником було вперше здійснено цілісний метод психодіагностики чуттєвої та логічної контрольності особистості спортсмена. Таким чином був встановлений інтегруючий механізм саморегуляції людського організму на фізіологічному і психологічному рівні та значення психічної готовності у перцептивних процесах.

Автором була зроблена спроба охарактеризувати виділені І. П. Павловим типи темпераментів не лише на основі сили, врівноваженості та рухливості

нервових процесів, але і відповідної міри контрольності. Були відкриті нові у психології явища, такі як: гальмування, коливання та психічна квапливість, встановлена відмінність у контрольності та процесу уваги, охарактеризовані психологічні бар'єри на шляху керування якістю діяльності.

У контексті професійної підготовки вчителів фізичної культури та тренерів з видів спорту надзвичайно цікавими й актуальними є положення розробленої Я. І. Цурковським теорії контрольних психічних процесів, яка лягла в основу запропонованих ним заходів із підвищення працездатності людини. Зокрема в його лабораторічній системі поєднувались: лікарська експертиза, психологічна діагностика, терапія, психолого-педагогічні вправи, навчання творчих прийомів праці, перетворювальна організація праці та її професійної структури. Створені в середині минулого століття під керівництвом науковця контролографи - унікальні пристрої, що працювали за принципом програмованої комплексної психодіагностики контрольних процесів на фоні діагностики-тренінгу психіки, лягли в основу різноманітних сучасних тренажерів. Запропоноване наукове обґрунтування основних видів контрольних процесів дозволяє отримати та дослідити загальну картину психічних процесів особистості. Ця методика дає можливість багатогранного експериментального вивчення індивідуальних психологічних особливостей особистості і повинна застосовуватися для підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів фізичної культури та тренерів, зокрема становлення їхніх професійно важливих психологічних якостей.

Сучасне суспільство потребує професійно компетентних, соціально активних, творчо мислячих фахівців, здатних самостійно приймати виважені рішення у складних, суперечливих, постійно мінливих ситуаціях фахівців галузі фізичної культури та спорту. Дослідження сучасних науковців в питаннях педагогічної профорієнтації та профвідбору, системного аналізу педагогічних функцій і професіографічного аналізу педагогічної діяльності, визначення критеріїв професійної особистісної готовності до педагогічної діяльності, вивчення ролі вчителя, викладача у взаємодії з учнями і студентами, обґрунтування характеру психологічних процесів у загальній системі підготовки педагога, оптимізації його адаптації до навчальної та виховної діяльності. Педагог повинен бути готовими адаптуватися до нових вимог та обставин, тому студенти педагогічних ВНЗ зобов'язані: отримати належну теоретичну та практичну підготовку, сформувати компетенції в обраній спеціальності; виробити активну життєву позицію, навички творчої та самостійної діяльності, мобільність, уміння діяти в непередбачуваних ситуаціях; виховати культуру поведінки, психологічну стійкість, моральні якості.

Професійне становлення майбутнього фахівця галузі фізичної культури та спорту на всіх етапах навчання передбачає тісний взаємозв'язок із науковою сферою, а також галуззю його подальшої діяльності. Це забезпечує підготовку професійно компетентних педагогів, здатних ініціативно і творчо вирішувати проблеми навчання та виховання молоді. Педагогічна освіта повинна розвиватися на принципах динамізму, варіативності, різноманітності

організаційних форм, гнучкого реагування на потреби суспільства, особистості, виробництва. Однак суттєво підвищити ефективність та якість педагогічної освіти можна, з'ясувавши соціально-психологічну структуру діяльності педагога, його здібності, особливості та процеси формування особистості. Для вчителів фізичної культури та тренерів вирішення цієї проблеми особливо важливе на початку їхнього навчання, коли формується ставлення до обраної спеціальності, усвідомлюється її соціальна сутність. З'являються перші педагогічні знання й уміння і, таким чином, відбувається професійне становлення, закладаються основи професійної компетентності.

Ми вважаємо, що професійне становлення особистості педагога у галузі фізичної культури та спорту можна, з певними пересторогами, вважати завершеним у момент досягнення ним належного (визнаного) рівня професійно-педагогічної компетентності. Звідси випливає, що процес становлення не завершується в момент одержання диплому про освіту та рівень кваліфікації випускника, а продовжується шляхом набуття досвіду безпосередньої педагогічної діяльності. Вочевидь, для педагогічної освіти, як і для багатьох інших галузей характерне вдосконалення кваліфікації впродовж усієї життєдіяльності, тому загалом формування особистості вчителя та розвиток його педагогічної майстерності (комплексу вмінь, необхідних для продуктивного розв'язання психолого-педагогічних завдань, системи способів, прийомів і дій, яка спирається на сукупність знань, досвіду та здібностей, які свідомо реалізуються в освітній практиці) не припиняється. Однак розглядаючи становлення вчителя, передусім, розуміють розвиток його педагогічних здібностей у процесі підготовки у ВНЗ.

Виконання різних професійних завдань і видів діяльності забезпечується різними фізіологічними особливостями та якостями людини і вимагає своєрідного, конкретного для певної професії їх поєднання. Ефективність праці залежить від того, наскільки функціональні можливості організму відповідають вимогам, які ставить професійна діяльність. Спеціальність учителя нині належить до найбільш масових, водночас, науковці відзначають її складність і різноплановість вимог, які вона висуває. Робота вчителя має характерні особливості. До основних чинників, що впливають на його організм, відносять: психоемоційні навантаження, значний обсяг складної інформації, гіподинамію, багатофункціональність і високу інтенсивність професійних обов'язків. Високі вимоги до функціональних можливостей і якостей вчителя дозволяють припустити, що не кожна людина в силу своїх індивідуальних особливостей може опанувати цю професію. А неправильний вибір професії часто призводить до дезадаптації та швидкого професійного вигорання. При цьому вирішальну роль відіграють особливості функціонування вегетативної нервової системи, діяльність якої забезпечує ефективне підтримання гомеостазу і, водночас, адекватне фізіологічне забезпечення вищої нервової діяльності та поведінки.

Професійне становлення вчителя фізичної культури відбувається у процесі засвоєння багатьох видів діяльності: навчальної, виховної, методичної, спортивної, науково-практичної, господарської, організаційної та інших, які інтегруються у професійно-педагогічній підготовленості вчителя. Однак,

традиційна система підготовки вчителя фізичної культури, як правило, не враховує індивідуальних якостей студентів. Для оптимального розвитку психолого-педагогічних здібностей майбутнім учителям фізичної культури необхідні індивідуальні властивості: сильна нервова система, високі ергічність, пластичність, емоційність і темп, а також товариськість, високий рівень інтелекту, емоційна стійкість, самостійність, самоконтроль, висока проникливість, спрямованість на досягнення, здатність налагоджувати міжособистісні стосунки.

Розвиток здібностей у процесі становлення майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту у ВНЗ має враховувати: вдосконалення їх психологічної підготовки, передусім, розширення їхніх знань про структуру, зміст, природу здібностей учителя як складових педагогічної майстерності; здійснення ранньої діагностики індивідуально-психологічних особливостей студентів і на основі їх урахування розроблення індивідуальних програм розвитку психолого-педагогічних компетенцій майбутніх учителів.

Таким чином, процес становлення майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту буде ефективним, якщо їхня психолого-педагогічна та спортивна підготовка здійснюватиметься не лише на основі сучасних методологічних підходів і дидактичних принципів, а й з урахуванням виявленого рівня здібностей до педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баклицька О. Теорія психічної контрольності та її роль у дослідженні особистості / Ольга Баклицька, Тетяна Матвійчук, Роксолана Сірко // Теорія психічної контрольності та сучасні психолого-педагогічні проблеми : матеріали наук. читань, присвячені 110-річчю від дня народж. Ярослава Івановича Цурковського. – Львів, 2015. – С. 20 – 25.

2. Матвійчук Т. Ф. Психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки фахівців галузі фізичного виховання / Т. Ф. Матвійчук // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Полтава, 2015. – Вип. 15. – С. 200 – 206.

3. Соловійов В. Професійне становлення майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ / Валерій Соловійов // Теорія психічної контрольності та сучасні психолого-педагогічні проблеми : матеріали наук. читань, присвяч. 110-річчю від дня народж. Ярослава Івановича Цурковського. – Львів, 2015. – С. 70 – 75.

4. Соловійов В. Психолого-педагогічні умови підвищення готовності майбутніх викладачів фізичного виховання до педагогічної діяльності / Валерій Соловійов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 5. – С. 124 – 130.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ПСИХОЛОГА СТАНІСЛАВА ГРОФА

Боброва Є.Є.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент IV курсу.

Цюприк А. Я.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук, доцент.

Розвиток психології не стоїть на місці і з кожним роком усе більше розширюються межі дослідження психіки особистості, упроваджуються нові методи та засоби, а також галузі і взаємозв'язки із іншими науками. Безперервна робота дослідників спрямована на досягнення, які можуть полегшити або вдосконалити процес вивчення та роботи із психікою людини.

Кожен вчений заслуговує на повагу та відзнаку за свою діяльність. Це можуть бути підтвердження думок попередників, а можуть бути і зовсім нові відкриття, які дозволяють відкрити нові горизонти людської психіки. Саме першовідкривачі і вважаються найбільш впливовими на розвиток науки.

Одним із них є американський психолог та психіатр чеського походження – Станіслав Гроф. Народився 1 липня 1931 року у Празі, де і почав досліджувати психіку особистості під впливом психоделіків. Згодом переїжджає до США, де проживає і працює дотепер. На сьогодні вчений має ступінь доктора медицини, автор 140 статей у професійних журналах та більше ніж 20 книг, співзасновник трансперсональної психології, автор методу голотропного дихання та досвідчений дослідник змінених станів свідомості як джерела нової інформації, духовного росту, зцілення та психофізичної трансформації. Також засновник міжнародної трансперсональної організації, президентом якої являється дотепер [2].

У 2006 році нагороджений однією із премій за вагомий вклад у розвиток науки – відзнакою фонду подружжя Гавелів. У 2012 році ввійшов у список 100 найвпливовіших лідерів світу, за версією британського журналу «Watkins» [3].

Свою наукову діяльність почав у 1957 році, закінчивши Карловий університет у Празі. У 1965 захистив дисертацію на здобуття ступеню доктора медицини в Чехословацькій академії наук. У 1967 - 1969 пройшов дворічне стажування в Університеті Джонса Гопкінса в Балтіморі, США. Як керівник досліджень продовжив роботу в Мерілендському центрі психіатричних досліджень. З 1973 по 1987 жив та працював в Есаленському інституті, Каліфорнія, США. У 1977 став одним із засновників міжнародної трансперсональної асоціації. На даний час – професор факультету психології Каліфорнійського інституту інтегральних досліджень [4].

Інтерес до зміни станів психіки привів С. Грофа до численних досліджень, пов'язаних із терапевтичним впливом диетиламіду d-лізергінової кислоти (ЛСД) на психіку людини. Ці дослідження дали змогу розвиватися такій галузі психотерапії як психоделічна. Але після заборони цього препарату довелося замінити засіб і таким чином, його робота продовжувалася, але досліджувалась особистість вже у медитації, трансі, релаксації, акторській грі, гіпнозі, а також дослідник працював із снами та мріями. Цікаво, що вчений воліє називати стани свідомості «особливими», а не «зміненими», оскільки вони характеризуються розширенням, чимось більшим і величнішим, ніж буденний стан.

Гроф випробував дію препарату на собі, своїх колегах та пацієнтах у термінальних стадіях хвороби та в результаті багаторічних експериментів розробив власну розширену картографію психіки, що включає три рівні – біографічний, перинатальний (вагітність, пологи, пост-пологовий період) і трансперсональний (переживання змінених станів свідомості, видіння, ототожнення з тваринами, іншими людьми, архетипами, екстатичні божественні переживання).

Вчений відзначився також тим, що у ході роботи визначив особливу важливість процесу пологів та перинатального періоду для розвитку психіки людини. У результаті з'явилася теорія про чотири базові перинатальні матриці (БПМ) [4].

Гроф стверджує, що відомі популярні концепції людської психіки (наприклад, теорія Фрейда) не беруть до уваги усі ці рівні, а тому не здатні описати увесь потенціал людини [2].

Разом із своєю дружиною Крістін Гроф розробив методику досягнення особливого стану психіки – голотропне дихання. Воно включає в себе комплекс інтенсивних дихальних вправ та фонові музики, після чого досягається фізичне розслаблення і притуплення роботи захисних механізмів. Таким чином, вони довели можливість трансперсональних переживань без застосування хімічних препаратів. На його думку, багато станів, які медики оцінюють як психози і лікують медикаментозними засобами, насправді, є кризами духовного росту та гострою потребою психодуховної трансформації. Також він зазначає, що використання галюциногенів з терапевтичною метою допоможе подолати той факт, що голотропічні стани свідомості недооцінені та цілковито ігноруються західним суспільством. «Ці речовини функціонують як підсилувач того, що є – вони роблять глибокий несвідомий матеріал психіки доступним для свідомого використання. Така унікальна властивість психоделіків дає можливість вивчати психологічні підводні течії, що керують нашою поведінкою. І цього не досягнеш жодним іншим методом чи інструментом, що є в арсеналі сучасних психіатрів і психотерапевтів» – коментує Станіслав Гроф [1].

Американська психологічна асоціація не признає трансперсональну психологію як научну дисципліну, а Асоціацію трансперсональної психології як наукову структуру. Однак, в Британському психологічному товаристві із 1996 року створено відділення трансперсональної психології, таким чином вона отримала визнання в професійній сфері. Учений досить спокійно сприймає те, що в багатьох країнах світу його дослідження не визнають. На цей рахунок у одному з інтерв'ю він сказав: «Ми працюємо із тим, що не пояснюється в рамках класичної психології. Треба пам'ятати, що трансперсональна психологія – це не парапсихологія. Вона розширює поле діяльності, включаючи дослідження в області експериментальної психології, нейропсихології, біології, квантової терапії. Це відкрита система, а не об'єднання догм і вірувань» [3].

Один із найяскравіших представників сучасності Станіслав Гроф, безумовно, зробив чималий внесок у розвиток психології як науки. Незважаючи на протиріччя у сприйнятті його робіт, усі вони активно застосовуються у

науковій сфері та практикуються у сучасній психотерапії, даючи змогу досліджувати нові грані психіки людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. Підручник для студ. вищ. навч. закл. – 3-тє вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009.
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Марченко В.М. Психологія : схеми, опорні конспекти, методики: Навч. посібнк К.: Ельга, Ніка – Центр, 2005.
3. Лествицька Е. Інтерв'ю із С.Грофом: «Психологія – это не то, что вы о ней думаете»: веб-сайт. URL: [http://www.psychologies .ru/peo-ple/razgovor-s-ekspertom/stanislav-grof-psihologiya-eto-ne-to-cto-vyi-o-ney-dumaete/](http://www.psychologies.ru/peo-ple/razgovor-s-ekspertom/stanislav-grof-psihologiya-eto-ne-to-cto-vyi-o-ney-dumaete/)
4. Москалець В.П. Психологія особистості. Київ.: Центр учбової літератури, 2013.

ВПЛИВ РОБЕРТА ЧАЛДІНІ НА ЗАХІДНУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ

Бойко О.О.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент I курсу.

Мудрик Н.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, викладач кафедри практичної психології та педагогіки

Сучасний світ базується на стосунках між людьми: роботодавцями і працівниками, виробниками і покупцями, дітьми і дорослими. Вміння правильно висловити свою думку і подати інформацію так, щоб зацікавити інших є дуже важливим завданням на даний момент. Роберт Чалдіні - американський психолог відомий як популяризатор соціальної психології та психології впливу в своїх книгах описує принципи впливу та наводить прості і життєві приклади, які зрозуміє кожен. Вплив Чалдіні на розвиток цивілізації дуже значний, адже без вміння правильно спілкуватись, як на роботі, так і за її межами ми б не змогли досягти чогось більшого у взаєминах між людьми.

Роберт Чалдіні - експериментальний соціальний психолог, який у своїх працях вивчає психологію поступливості, з'ясовує дію механізмів прохань і вимог, які він назвав «знаряддями впливу». Багато років він вивчав загальні теоретичні принципи успішних продажів. Займався вивченням впливу міжособистісних взаємин людей, розглядав різні випадки з власної практики і на основі своїх досліджень, які засновував на особистому досвіді і з'ясуванні причин власної поведінки розробив програму навчання і запропонував методи по розумному контролю.

Серед великої кількості праць важливо згадати про маніпулятивну техніку під назвою “Двері в лице”, першовідкривачем якої став Роберт Чалдіні.

“Двері в лице” - соціально-психологічний феномен, який полягає в тому, що люди схильні йти на поступку і погоджуватися з малопривабливою пропозицією в тому випадку, якщо вона їм пропонується відразу після їх

відмови від іншого більш обтяжливого прохання. Даний феномен лежить в основі однойменної методики маніпулювання. Вперше був описаний в 1975 році. Підставою для виникнення цієї техніки стала історія, яка сталась із Робертом Чалдіні. До нього на вулиці підійшов хлопчик і запропонував купити квитки по п'ять доларів за штуку на щорічну зустріч бойскаутів. Чалдіні ввічливо відмовився, розуміючи, що це йому не цікаво. Тоді хлопчик запропонував йому купити плитки шоколаду всього лише по долару за штуку. Після того як Чалдіні купив дві плитки, він усвідомив, що ним маніпулювали, так як: а) він не любить шоколад; б) він любить долари; в) він залишився з двома непотрібними йому шоколадними плитками; г) хлопчик пішов з його двома доларами.

У 1984 році американський психолог Роберт Чалдіні опублікував книгу під назвою «Психологія впливу», завдяки якій здобув популярність, в ній виклав шість принципів переконання.

- Перший принцип - Взаємність: зобов'язання відшкодувати; ми відчуваємо обов'язок давати щось взамін людям, які надали нам послугу.
- Другий - Обов'язковість і послідовність: переконання відповідають цінностям. Ми схильні виправдовувати свої зобов'язання, шукаючи нове обґрунтування, для підтвердження того, що зробили правильний вибір.
- Третій - Соціальний доказ: ми повторюємо дії інших людей, особливо коли не впевнені в своїх знаннях і досвіді.
- Четвертий - Влада і авторитет: бажання підкорятися відповідальним людям.
- П'ятий - Симпатія: ми схильні обґрунтовано і необґрунтовано симпатизувати приємним нам людям.
- Шостий - Дефіцит: пристрасне бажання того, що може бути недоступно в майбутньому.

Саме ця книга стала класичною в соціальній психології, вона увійшла в ТОП-500 кращих книг на сайті Amazon. Працю Р.Чалдіні - «Психологія впливу» рекомендують кращі вчені світу як посібник з особистісних стосунків і конфліктології.

У загальному те, про що нам розповідає Роберт Чалдіні – це маніпулятивні тактики, які дійсно працюють в реальному житті. Більше того, ці тактики працюють як на найпростішому побутовому рівні, так і в бізнесі. Він розглядає проблему великого потоку інформації і властивість людської психіки реагувати на деякі ключові фрази. Так званий принцип «кляц» може бути продемонстрований описаним нами експериментом. В бібліотеці до копіювального апарату вишикувалася черга. Підходить чоловік і просить його пропустити, тому що він запізнюється на зустріч. Результат - 97%. Якщо людина ніяк не доводить своє бажання - 50%. Втретє експериментатор говорить: «Пропустіть мене без черги до ксероксу тому що мені треба зробити кілька копій». Результат - 97%. Людина почула ключову фразу - «тому що ...», і відбувся так званий «кляц». Цей приклад насправді дуже простий, бо людина яка стоїть в черзі до копіювального апарату очевидно хоче зробити кілька

копій, але варто лише почути ключову фразу, а вже як вона закінчиться не так важливо.

Дослідивши біографію Р. Чалдіні, можна зазначити, що завдяки всесвітньому визнанню передових наукових досліджень доктора Чалдіні та його політичних застосувань, він часто розглядається як "Хрещений батько впливу".

Доктор Чалдіні зосереджує увагу на тренінгах з етичного впливу і розробив свою програму, яка в перекладі означає Метод Сертифікованого Тренера Чалдіні СМСТ (Cialdini Method Certified Trainer). Його сутність полягає у допомозі крупним компаніям та підприємцям грамотно переконувати інших та використовувати свій вплив.

Багато відомих і визначних людей вважають Роберта Чалдіні геніальною людиною, яка змогла усьому світові донести інформацію про психологію впливу на людей, доступними словами.

Ось що каже про його методи Чарльз Т. Мунгер, Заступник голови Berkshire Hathaway Inc.:

"Ця програма допоможе керівникам прийняти кращі рішення та мудро використовувати свій вплив ... Роберт Чалдіні зробив більший вплив на моє мислення на цю тему, ніж будь-який інший вчений ... Найкраща популярна книга, яка демонструє шість чи вісім способів, у яких свої примхи вашого власного розуму часто виявляються неефективним для ваших інтересів, це Вплив Чалдіні".

Важливо наголосити, що клієнтами Роберта Чалдіні є такі всесвітньо відомі компанії такі як: Google, Microsoft, Coca-Cola, Kodak і навіть Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Це може свідчити про те, що Чалдіні й справді вміє подати інформацію так, щоб достукатись до кожного.

Ймовірно, секрет успіху Роберта Чалдіні та його книг, написаних ним в різні роки, криється в життєвості і зрозумілості прикладів, на основі яких він доводить свої теорії. Кожна людина, що знаходиться на лекції даного соціального психолога, або читає його працю, рано чи пізно ловить себе на думці, що якісь моменти колись мали місце бути в його житті. При цьому Чалдіні розкриває масу корисних секретів, про які раніше не здогадувалися.

ТЕОДОР НЬЮКОМ І ЙОГО МАНІФЕСТ

Василинець Т.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент IV курсу.

Цюприк А.Я.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук, доцент.

Соціально-психологічна реальність формується на перетині соціального та індивідуального (психічного), у процесі взаємодії людини і суспільства. Вона складна, багаторівнева, розгалужена, сповнена суперечностей, іноді хаотична, і разом з тим, структурована та детермінована специфічними закономірностями розвитку й функціонування.

На сьогоднішній день набувають неабиякої актуальності соціально-психологічні дослідження проблем, пов'язаних з переорієнтацією мислення особистості, формуванням у нових умовах навичок взаємодії індивіда із соціумом, що постійно змінюється, самоактуалізацією особистості, запобіганням невдачам, стресам, хвилюванням в екстремальних умовах, розв'язанням конфліктів тощо. Не може вона бути осторонь процесу переходу на всіх рівнях взаємодії (міжособистісних, міжнаціональних, міждержавних) від домінанти конфронтації до домінанти діалогу, від пріоритету сили до пріоритету переконання [2].

В американській науці Теодор Ньюком відомий як один із засновників соціальної психології. Він був достатньо талановитим дослідником мотивації, навчіння, сприйняття з точки зору їх обумовленості і соціальних факторів.

Завдяки зусиллям Ньюкома були окреслені цікаві проблеми соціальної психології, в дослідженнях яких вчений досягнув важливих теоретичних і емпіричних результатів. Особливо цікавими були дослідження соціальної комунікації, аутизму, когнітивного балансу, психологічних аспектів (діючих сил) міжособистісної привабливості, розвитку зв'язків між домінуючою культурою і субкультурами (девіантними).

Найбільш відомим є лонгітюдне дослідження вченим зміни соціальних цінностей студенток коледжу в містечку Бенінгтон. «Для того, щоб бути в групі, індивід погоджується з нею», - таким був висновок цього дослідження. Бенінгтонські дослідження (1957) Ньюкома мали на меті дослідження соціального впливу, розвиток соціальних установок, феноменологію малих груп. Вчений вивчав як консервативні студентки (з багатих сімей) змінили свої погляди під впливом ліберальних ідей, які були присутні їх подругам по коледжу і викладачам. Для опису цього феномену Теодор Ньюком, разом із Леоном Фестінгером, ввів поняття «деіндивідуалізованість» [3].

Праці Ньюкома є відповідним маніфестом розвитку соціальної психології. Дослідник вважав, що психологи досі доволі часто пишаються умовним громадським визнанням своєї науки, замість того, щоб чесно признати, чи дійсно їх вклад є таким важливим. «Я не задоволений сучасним станом соціальної психології», - писав Теодор Ньюком в 1972 р., проте добавляв, що є підстави для задоволення і навіть гордості [5].

Ньюком сформував ряд позицій, важливих при формуванні дослідницьких програм в соціальній психології. В центрі уваги соціального психолога повинен знаходитись процес взаємодії, умови і наслідки її різноманітних форм, необхідно враховувати реальні умови життя групи.

Вихідна теза Ньюкома полягає в наступному: коли дві людини позитивно сприймають одна одну і будують якесь відношення до третьої (особи або об'єкту), у них виникає тенденція розвивати подібні орієнтації щодо цього третього [4]. Причому автор припустив, що розвиток цих вихідних орієнтацій може бути збільшено за рахунок розвитку міжособистісної комунікації. Тому, коли в парі або групі виникає розбіжність орієнтації стосовно будь-якого об'єкта, логічно припустити, що потреба в зменшенні цих розбіжностей

приведе до збільшення частоти комунікативних актів. Прагнення до розвитку подібних орієнтацій Ньюком назвав прагненням до «симетрії орієнтації».

Основне завдання, яке ставив перед собою дослідник, полягало в тому, щоб пояснити, як в групі виникає «тиск, що примушує до однаковості», що і робить групу згуртованою. Для цієї ж мети виявлялася тенденція групи розвивати комунікативні акти по відношенню до «девіантних» членів.

Теодор Ньюком також виділив найважливіші сфери досліджень, для яких потрібні дослідні програми: соціальні установки; різні форми взаємодії; природа комунікативного процесу; проблема групової згуртованості; проблема множинного групового членства; феномен перенесення і його вивчення на основі теорії ролей; символічне групове членство [1].

Вчений детально звертався до питання різноманітності та багатоаспектності форм соціальної взаємодії та ролей. Ньюком писав: «Що розчаровує в переважній більшості психологічної літератури, відомої мені, це той факт, що наявність загальноприйнятих норм, які обумовлюють відносини між людьми, рідко піддається ґрунтовному дослідженню». Він трактував роль жінки як матері: «Кожна роль таким чином обов'язково визначається шляхом співвіднесення з однією або декількома іншими ролями. Роль матері не можна уявити без участі дитини. Однак, хоча вона функціонально і визначається через дитину, охоплює, крім цього, відносини з іншими людьми, наприклад, з чоловіком, учителем дитини або сусідами». Визначена їй роль включає в себе типи поведінки, що стосуються їх так само, як і її дитини, проте завжди таким чином, що включає дитину. Тому сенс будь-якої ролі може бути зрозумілий лише при розгляді сукупності або системи ролей, частиною яких вона є [3].

На думку Ньюкома, один з найбільш привабливих соціально-психологічних проблем полягає в тому, щоб визначити умови, при яких індивід здійснює вибір між різними потенційно можливими рольовими варіантами поведінки. Вчений говорив, що в більшості обставин один набір рольової поведінки, а не інший, веде до досягнення правильності напрямку, хоча також існують і інші види компромісних конструкцій [1]. У будь-якому випадку ця проблема вимагає емпіричної розробки, яка, на його думку, повинна враховувати такі змінні, як реальна групова структура, сприйняті рольові вимоги і сприйнята особистісна компетентність відповідати цим вимогам.

Дослідник говорив, що очікує теорію, яка враховувала б природу психологічних процесів не більше, але і не менше, ніж реальні умови групового життя, в яких протікають ці процеси.

У науковій діяльності Теодор Ньюком, подібно до таких психологів, як Карл Роджерс, Рензіс Лікерт, Ернест Гілгард, спрямовував своїх студентів до вивчення життя. Вчений шукав психологію, що відповідає його "теоретичним" смакам і переконанням громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева, Г.М., Богомолова, Н.Н., Петровская, Л.А. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: Учебное пособие для вузов. - М.: изд. Аспект Пресс, 2002. - 286 с.

2. Бігун Н.І. Соціальна психологія: навчально-методичний комплекс дисципліни / Н.І. Бігун. - Кам'янець-Подільський: Медобори - 2006, 2011. - 108с.

3. Мещеряков, Б.Г., Зинченко, В.П. Большой психологический словарь, 3-е изд. - СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. - 633 с.

4. Популярная психологическая энциклопедия. - М.: Эксмо. С.С. Степанов. 2005.

5. Самыгин, П. С., Самыгин, С. И., Ларькова, Е. П. Социальная психология. - М.: Феникс, 2009. - 352 с.

ВИДАТНІ ВЧЕНІ, ЯКІ ДОСЛІДЖУВАЛИ МОТИВАЦІЙНУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ

Діброва А. А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, курсант IV курсу.

Вдович С.М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Важливим чинником у повноцінній життєдіяльності кожної людини є певна діяльність, яка здійснюється за допомогою відповідних спонукальних факторів, рушійної сили, які і є мотивацією.

Мотиваційна сфера особистості є складним структурним утворенням, психологічний механізм якого визначається характером використовуваної системи психологічних умов і засобів. У його змісті можна виділити такі блоки: гуманістичний, мотиваційний, аналітичної діяльності та розумових здібностей, емоційно-вольовий, самосвідомість. Рівень розвитку мотиваційної сфери особистості залежить від таких способів, умов і засобів, як діалогічність, усвідомлення власного сенсу, предметно-рефлексивного ставлення. Якісні особливості розвитку мотиваційної сфери особистості визначаються ідентифікацією образу «Я», образу майбутньої професійної діяльності, самооцінки та рефлексії [2].

Цю тему в різні часи досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Кожна робота і теорія має свою точку зору та свої шляхи дослідження. Але у всіх теоріях є спільна мета – виявлення та дослідження потреб і мотивів, які спонукають людину до певної діяльності, налаштовують на продуктивну й ефективну діяльність.

Одним із найвідоміших науковців, які досліджували мотиваційну сферу особистості, є Абрахам Маслоу (1908-1970 рр.) із теорією ієрархій потреб. Вчений зазначає, що що у кожний конкретний момент часу людина буде прагнути до задоволення тієї потреби, яка для неї є найважливішою або найсильнішою, всі потреби сформовані за критерієм зростання їх важливості для самої людини.

Ще одним видатним ученим у цій сфері був Девід Макклелланд (1917–1998 рр.) із теорією потреб. Ця теорія пов'язана з дослідженням впливу на

поведінку людини трьох груп потреб вищих рівнів: причетності (співучасті); влади й успіху (досягнення).

Фредерік Герцберг (1923–2000 рр.) у своїй теорії мотиваційної гігієни дійшов висновку, що задоволеність пов'язана з внутрішніми, змістовними характеристиками роботи, а невдоволеність – із зовнішніми характеристиками і контекстом роботи. Як наслідок, усі чинники, які впливають на діяльність людини у діяльності, були поділені на мотивуючі («мотиватори») та гігієнічні.

Фредерік Тейлор (1856–1915 рр.) розробив інструментальну теорію, яка заснована на уявленні про те, що всі конкретні дії приводять до певного результату.

Суттєвий внесок у створення та розвиток теорій мотивації зробили також українські вчені.

Наприклад, Михайло Вольський (1834–1876 рр.) уважав за необхідне поліпшувати фізичні, моральні й інтелектуальні умови існування людини [1].

У свою чергу, Олексій Бугуцький (1929–2000 рр.) перший у сучасній українській економічній літературі звернув увагу на проблему мотивації праці в сільськогосподарському виробництві, розробивши методологічні підходи до вивчення даної проблеми. В аграрному виробництві вчений виокремив чотири групи мотивів трудової поведінки: матеріальні, духовні, виробничо-побутові та соціальні. Зростання рівня ефективності праці він розглядав із позиції вивчення самої людини, структури її продуктивних здібностей і потреб, аналізу механізму формування і розвитку її трудової мотиваційної системи, у якій він убачав суб'єктивний аспект їхньої діяльності [1].

Українська дослідниця Марина Семикіна (1961 р.) досліджує мотивацію у сфері праці. Нею було розроблено науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення мотиваційного механізму підвищення конкурентоспроможності у сфері праці.

Є багато інших науковців, які зробили свій внесок у дослідження мотиваційної сфери, а саме: Е. Мейо, Л. Портер, Е. Лоулер, В. Врум, А. Воронкова, О. Грішнова, А. Калина, В. Буланов, А. Семенов та ін. Та жодною з цих теорій не варто нехтувати, кожна з них має право на існування, кожна зробила свій внесок у психологію та економіку.

Отже, можна зробити висновок, що мотиваційна сфера є актуальною, багато визначних учених цікавляться цією проблемою, але вона залишається ще не повністю дослідженою, а отже, варто приділити увагу саме мотиваційній сфері особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кибанов А. Я., Управление персоналом организации / Под ред. А. Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 483 с.
2. Цветкова Р. Мотивационная сфера личности: методика изучения / Р. Цветкова // Прикладная психология и психоанализ. – 2003. – № 3. – С. 66-72.

II. НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЇ, ЇХ СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.

РЕЗИЛЕНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Березяк К.М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
викладач кафедри практичної психології та педагогіки

На даний час маємо в Україні складну ситуацію щодо психологічного забезпечення учасників АТО та членів їх родин. Щоб уявити собі масштаби проблеми, звернемося до статистики. За даними Міноборони, в ході бойових дій в зоні АТО в 2016 році загинуло 211 осіб, а небойові втрати склали 256 осіб, з яких – 63 самогубства, 30 вбивств, 39 смертей від необережного поводження зі зброєю та 58 смертей від хвороб. Протягом 2017 року 450 учасників АТО пройшли психологічну посттравматичну реабілітацію. Можемо сказати, що це верхівка айсбергу, бо в особистих розмовах можна почути багато оповідей про прояви дезадаптації осіб, що повернулись після служби в АТО, зокрема: зміна характеру в бік агресивності, підвищена тривожність, постійний стан «бойової готовності», осуд мирного населення за те, що вони радіють життю, поки військові захищають їх спокій. Одним з напрямків розв'язання даної ситуації є формування життєстійкості чи резилентності як важливої життєвої компетенції.

Резилентність (від англ. *resilience* — пружність, еластичність) — це процес позитивної адаптації людини до негараздів [1].

Також одне з визначень резилентності дає Ваништендаль Стефан, вказуючи, що це «здатність людини чи соціальної групи будувати нормальне повноцінне життя у тяжких умовах» [2, 13].

Вивчення цього явища, яке в україномовних джерелах трактується як «життєстійкість», почалось у 1971 році під час роботи Єммі Вернер з гавайськими дітьми. Розглядаючи несприятливі фактори впливу на дітей, за якими їх можна віднести до групи ризику щодо дезадаптації (низький соціально-економічний статус родини, психічні розлади батьків, жорстоке поводження, перебування у злиднях, суспільна жорстокість, хронічні захворювання, катастрофічні події у житті) Вернер Є. встановила, що на фоні дезадаптації більшості з групи ризику, яка виявлялась у безробітті, токсикоманії, ранньому дітонародженні, біля третини дітей не поводитись деструктивно. Метою дослідження було виявлення відмінностей у механізмах захисту та подолання між дезадаптованими дітьми та більш успішними однолітками. Розглядався вплив на життєстійкість рис самих дітей, особливості родин, характеристики соціального середовища.

В подальшому розвинув ці дослідження Мадді С. Він розробив теорію творчого потенціалу та саморегуляції стресу особистості, виділивши особистісну властивість «hardiness» (з англ. міцність, зухвалість, витривалість) чи життєстійкість, тобто сміливість бути всупереч несприятливим обставинам. Це наявність аттитюдів включеності в реальність, прагнення контролю,

прийняття викликів і ризиків життя. Тут життєстійкість розглядається як фактор психологічної резилентності в цілому, як особистісна риса, що амортизує вплив сильного стресу. Важливим у поглядах Мадді С. також включення в життєстійкість крім аттитюдів деяких базових цінностей: довіра (credibility), творчість (creativity), прагнення співпраці (cooperation).

Мастен А. виділив кілька феноменів резилентності:

- 1) група людей, що адаптуються краще, ніж можна очікувати за несприятливих умов;
- 2) позитивна адаптація всупереч стресовому досвіду;
- 3) швидке відновлення після психологічної травми.

Резилентність як життєва компетенція розвивається при взаємодії особистості зі своїм соціальним оточенням, тому вказана якість коливається залежно від умов. При цьому у особистості зберігається оптимістичне уявлення про життя як еволюційний процес, де можливі кілька шляхів вирішення проблем. Така позиція дозволяє гнучко компенсувати дефіцит одних ресурсів іншими, що збільшує адаптаційний потенціал особистості.

У вітчизняній психології резилентність поряд з оптимізмом включається у фактор «потенціал стійкості», формуючи атрибутивно-пояснювальний стиль ставлення особистості до реальності. На фоні запобігання виникненню внутрішньої напруги при стресі стресогенні події сприймаються як менш значимі. Особистості з високими показниками за цим фактором «проявляють наполегливість і здатність відносно легко долати труднощі та невдачі, схильність йти на ризик, приймати рішення» [3].

У грудні 2016 року у Харкові представили проект «Resilient Ukraine/Стойка Україна: громадянське суспільство та волонтери у зміцненні національної стійкості та безпеки України» за підтримки Міжнародного Центру Оборони та Безпеки (аналітична компанія, заснована Міністерством оборони Естонії). Цей проект створений з метою розбудови громадянського суспільства щодо протистояння зовнішнім загрозам та формування національної стійкості. Важливим є прагнення вирішувати питання резилентності особистості у масштабах макросоціуму, що сприятиме адаптації зокрема учасників АТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Suniya S. Luthar, Dante Cicchetti, and Bronwyn Becker. The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work // Child Development. — 2000. — Vol. 71, No. 3. — pp. 543—562.

2. Ваништендаль Стефан Резильентность или оправданные надежды. Раненый, но не побежденный. — Женева: Международное Католическое Бюро Ребенка, 1998 — 78с.

3. Олефір В. О. Інтелектуально-особистісний потенціал як ресурс саморегуляції суб'єкта // Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. — Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. — С. 82-104.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СИТУАЦІЇ» В СТРУКТУРІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ

Клименко О.Є.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук

Дослідження ситуації в психології бере початок з праць К. Левіна, який розробив теорію поля в руслі ситуативного підходу. Подальшими розвідками з даного питання займались Г. Харштом та М. Мей, котрі вивчали залежність чесності дітей від ситуації. А. Тешфел вивчав проблеми змін в соціальному середовищі. Ситуативний підхід розроблявся в руслі соціальної психології та бере початок із 30-х рр. ХХ ст. [4; 8; 13]. Найбільш інтенсивно ситуативний підхід розроблявся в межах зарубіжної психології, що представлено працями Л. Росса, Р. Нісбетта, Д. Магнуссона, Х. Томе, Г. Оллпорта, С. Квіна, В. Томаса, В. Франкла [4; 6; 12], які вивчали детермінацію соціальної поведінки і роль особистості та ситуації в ній. В руслі ситуативно-біографічного підходу методологію психологічних досліджень розробляли Б.Г. Ананьєв та С.Л. Рубінштейн [6]. На сучасному етапі дослідження впливу ситуації на життєвий шлях здійснено в напрацюваннях К.А. Абульханової-Славської, Л.Ф. Бурлачука, О.Ю. Коржової, Н.В. Логінової, Н.В. Волкової, Л.І. Анциферової.

В психології до поняття ситуація застосовується ряд означень. Ситуація розглядається як сукупність елементів середовища, або ж як фрагмент середовища на певному етапі життєдіяльності індивіда. Згідно з дещо іншою позицією, ситуація розглядається не як сукупність елементів об'єктивної реальності, а в якості результатів активної взаємодії особистості і середовища [4, с. 12].

Поряд із поняттям ситуація, в психології вживається поняття життєва ситуація та критична ситуація. За визначенням Н.Б. Парфенової, ситуація або комплекс ситуацій завжди є «життєвими», оскільки включені в життєвий шлях людини [13]. Т.М. Дрідзе розглядає поняття «життєва ситуація» як сукупність значимих подій і обставин, які впливають на світосприйняття і поведінку в певний період життєвого циклу інваліда [9]. Посилаючись на означення ситуації Т.М. Дрідзе, простежуємо порушення проблематики ситуативного підходу в контексті дослідження життєвого світу осіб з інвалідністю. Проте ґрунтовних напрацювань в напрямку дослідження ситуації в житті осіб з обмеженими фізичними особливостями відсутні.

Кожна значима ситуація, яка має той чи інший вплив на життєдіяльність, проходить через внутрішній світ людини, та, як зазначає Ф.Е. Василюк, переживається нею [5]. В контексті дослідження життєвої перспективи осіб з вродженою інвалідністю необхідно враховувати, що інвалідність як обмеження у функціонуванні організму є критичною ситуацією, а переживання ситуації травмування часто може займати великий проміжок часового континууму, спричинюючи посттравматичні стресові розлади.

Критична ситуація – це ситуація неможливості, тобто є така ситуація, в якій суб'єкт стикається з неможливістю реалізації внутрішніх необхідностей свого життя [11, с. 110]. В критичній ситуації можливість самореалізації зменшується або ж унеможлиблюється. А згідно з теорією самодетермінації, реалізація особистісних задатків можлива лише тоді, коли є свобода вибору та незалежність від ситуації, котра склалась [7]. Життєва ситуація стає проблемною тільки тоді, коли порушується впорядкованість плину життя, а необхідність вирішувати ту чи іншу проблему потребує від людини підвищеної цілеспрямованої активності, виробленню життєво-важливих рішень [13, с. 83]. Часто обмеження у функціонуванні організму унеможлиблюють в житті особи з інвалідністю її соціальної реалізації і це висуває нові вимоги в зміні особистісної архітекτονіки, динаміки ціннісної та мотиваційної сфери, високого рівня особистісного потенціалу, що для багатьох осіб з інвалідністю є неможливим через зневіру в себе та проблеми стигми.

В психології існує декілька підходів, котрі надають ситуації різне значення на побудову життєвої перспективи.

Перший підхід до дослідження ситуації представлений концепціями, в яких підкреслюється її зовнішній характер по відношенню до суб'єкта. Ситуація розуміється як сукупність обставин.

В межах першого підходу можемо згадати філософську теорію – синергетику, яка бере початок з квантової механіки. Згідно теорії, життєдіяльність будь-яких систем визначається флуктуаційними процесами, які є незалежними від систем і контроль яких унеможлиблюється системами.

Визначення ситуації в контексті сукупності обставин є механічним, в якому не враховуються особливості людської психіки та вміння гнучко варіювати життєвими обставинами та адаптовуватися до них. Важко заперечувати наявність незалежних факторів, котрі мають вплив на життя особистості, проте завжди потрібно враховувати ставлення особистості до ситуації, систему, в якій особистість перебуває та схильність людини до певної ситуації.

Другий підхід до визначення ситуації бере початок із праць К.А. Абульханової-Славської, Л.Ф. Бурлачка, О.Ю. Коржової, Н.В. Логінової, де поняття ситуація розглядається в контексті життєвого шляху кожної особистості. Цей підхід можемо розглядати як такий, де особистість сама керує своїм життям, а її особистісні якості та соціальні компетенції є предиспозицією до успішної життєтворчості. С.Л. Рубінштейн підкреслював не лише залежність особистості від різноманітних обставин життя, але й залежність життя від самої особистості. Саме в цьому означенні людина розглядається як суб'єкт власного життя [4; 6; 13].

Поведінка людини керується певними намірами, де в основі лежать її потреби, а з іншої сторони, і виникнення і реалізація самих потреб залежить від ситуації [8]. У цьому визначенні простежується не лише пасивність людини перед ситуацією, а й регулювання своєї діяльності відносно ситуації.

Ф.Е. Василюк, Л.І. Анциферова, Х. Томе розглядають життя кожної особистості як унікальне, а ситуація є одиницею життєвого світу, життєвого

простору людини. Тому можемо виокремити *третій підхід* до дослідження ситуації в психології [1; 5; 13]. В межах підходу окреслено, що людина протягом свого життя *будує, перебудовує і добудовує* унікальну особистісну концепцію світу [13]. Л.І Анциферова розглядає особистість в якості медіатора подій: психічна переробка життєвих проблем здійснюється з позиції унікальної «теорії світу» конкретної людини [1]. У руслі цього підходу простежуємо динамічність життєвої перспективи. Ситуація розглядається як одиниця індивідуального життєвого простору. В. Франкл писав: «немає такого поняття, як універсальний смисл життя, є лише унікальні смисли індивідуальних ситуацій» (за [6]).

До третього підходу в означенні ситуації можемо також віднести теорію Л. Росса та Р. Ніссбета [12; 13]. В цій концепції ситуація визначається як активна взаємодія особистості із світом. Автори вказують на те, що не всі ситуації мають вплив на людський організм. Вплив та поведінка на основі ситуації часто залежить від виховання, когнітивних стратегій особистості. Три принципи виокремлюють автори в рамках ситуативного підходу: 1) інколи ситуативні впливи мають прихованих характер; 2) потрібно враховувати суб'єктивні інтерпретації людиною; 3) при вивченні ситуації необхідно враховувати і індивідуальну психіку, і особливості соціальної групи. Як суб'єктивний фактор інтерпретації ситуації часто є когнітивна оцінка ситуації [3].

Принцип дослідження ситуацій має двополісну сутність. Ситуація, з одного боку, об'єктивно, незалежно визначається світом і чуттєво впливає на його сприймання людиною, а з іншого – є сукупністю суб'єктивних людських ставлень до подій і впливів на життєдіяльність оточення [10, с. 159-160]. І суб'єктивні, і об'єктивні ситуації виділяються на основі отриманої із середовища, найближчого оточення чи продукованого самим інформації для життєдіяльності суб'єкта. Для осіб з інвалідністю об'єктивними ситуативними змінними є середовище, толерантність соціуму, де постають проблеми стигми та соціальна підтримка. Суб'єктивними ситуативними змінними є самоставлення, оцінка своїх можливостей та ставлення до факту інвалідності, що може зумовлювати проблеми самостигматизації. Суб'єктивні та об'єктивні ситуативні змінні можемо вважати взаємообумовлюючими та такими, між якими немає ієрархічної підпорядкованості.

Сучасні дослідження життєвих ситуацій пропонують комплексний розгляд з точки зору взаємодії як об'єктивних компонентів, так і суб'єктивних. Життєдіяльність є безперервним процесом реалізації активності особистості, а з іншої сторони – це процес, який складається із ситуацій, і ці ситуації в ньому чергуються та переплітаються [2, С. 227]. Важливим завданням для особистості в плані збереження неперервності життєвої перспективи та часових орієнтацій, є поєднання життєвих ситуацій із своїми цілями, прагненнями та мотивацією.

Будь-яка значима ситуація, що виникла в житті особистості потребує перебудову життєвого шляху в рамках часово-просторової організації життєвої перспективи та передбачає зміни. Зміни визначають як фундаментальну характеристику соціального середовища, що представляє найбільш складну

проблему, яка поставлена цим середовищем перед людським організмом [8]. Розглядаючи ідею синергетичного підходу можемо окреслити ситуацію як певну дію, яка відбувається в часово-просторовій організації життя людини та задає певний керунок в побудові життєвої перспективи. Згідно синергетики невідомо як буде поводитись система, до поки не відбудеться дія в певному часі і в певному місці. Тому ситуація та суб'єктивні параметри ставлення до ситуації формують життєвий світ, вибудовують життєву перспективу особистості та впливають на орієнтацію на позитивне майбутє.

Досліджуючи ситуацію, потрібно враховувати особистісні чинники схильності до створення ситуації та чинники, які є об'єктивними та незалежними від особистісних рис.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита / Л.И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – Т.15, № 1. – С. 126-130.
2. Белан Е.А. Жизненная ситуация как необходимое условие реализации активности личности / Е.А. Белан // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 2, Т.2. – С. 227-231.
3. Битюцкая Е.В. Трудная жизненная ситуация: критерии когнитивного оценивания / Е.В. Битюцкая // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 87-93.
4. Бурлачук Л.Ф., Коржова Е.Ю. Психология жизненных ситуаций / Л.Ф. Бурлачук, Е.Ю. Коржова. – М. : Российское педагогическое агентство, 1998. – 263 с.
5. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. – М. : Издательство Московского университета, 1984. – 200 с.
6. Волкова Н.В. Ситуационный подход в психологии: теория и практика изучения смысложизненных ориентации педагогов. [Цит. 2013, 10 вересня]. Доступний з: <http://hpsy.ru>.
7. Гордеева Т. О. Теория самодетерминации: настоящее и будущее. Часть 1: Проблемы развития теории [Цит. 2013, 20 жовтня]. Доступний з <http://psystudy.ru>.
8. Гришина Н.В. Изменения жизненной ситуации: ситуационный подход. [Цит. 2013, 23 вересня]. Доступний з: <http://psystudy.ru>.
9. Дридзе Т.М. К технологи изучения социальных процессов с позиции проблемно-ситуационного подхода / Т.М. Дридзе, М.С. Косолапов, А.А. Кроник // Прогнозное проектирование и социальная диагностика. – М., 1991. – С. 36-56.
10. Лепіхова Л.А. Вплив соціальної ситуації на перспективи планування майбутнього / Л.А. Лепіхова // Титаренко Т.М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : [наук. моногр.]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – С. 159-165.
11. Парфенова Н.Б. О подходах к классификации и диагностики жизненных ситуаций. [Цит. 2013, 30 вересня]. Доступний з: <http://pskgu.ru>.

12. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация: перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 429 с.

13. Рягузова Е.В. Ситуация: горизонты психологической интерпретации / Е.В. Рягузова // Известия Саратовского университета. – 2006. – Т.6, Вып. 1/2. – С. 81-86.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АРТ-ТЕРАПІЇ

Мудрик Н.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
викладач кафедри практичної психології та педагогіки

У сучасному суспільстві все більше зростає інтерес до арт — терапії як методу зцілення за допомогою творчості. Арт — терапія на сьогоднішній день є напрямком сучасної психотерапії, що стрімко розвивається і за кордоном, і в нашій країні. Він використовується з терапевтичними цілями, при вирішенні діагностичних, корекційних, психотерапевтичних завдань, і останнім часом стає все більш популярним лікувальним методом в професійному середовищі. Трансформація соціально-політичної, економічної, культурно-інформаційної сфер суспільства в цілому, стимулює розвиток арт-терапевтичних технологій, а також дослідження, присвячені розробці арт-терапевтичних технологій та науковому аналізу їх психотерапевтичного ефекту. Все частіше арт- терапія використовуються не тільки в клінічних цілях, але як профілактичному середовищі для розвитку здорового світосприйняття і способу життя.

Термін «арт-терапія» (art - мистецтво, art therapy - терапія мистецтвом) означає лікування пластичною зображальною творчістю з метою вираження людиною свого психоемоційного стану. Вперше цей термін використав Адріан Хілл в 1938 році при описі своїх занять зображальною творчістю із туберкульозними хворими в санаторіях. Потім цей термін стали застосовувати до всіх видів терапевтичних занять. Особливого розвитку набула арт-терапія у Великобританії після Другої Світової війни, причому в тісному зв'язку з психотерапією [1].

У 1960-1980 рр. інтенсивно створювались професійні об'єднання, що сприяло державній реєстрації арт-терапії як самостійної спеціальності. В 1969 році було створено Американську арт- терапевтичну асоціацію, що об'єднала арт-терапевтів-практиків. Подібні асоціації виникли в Англії (Британська Асоціація арт-терапевтів), Голландії, Японії протягом 1980-1990 рр., що стало підтвердженням змін культурного клімату.

На сьогоднішній день розвитком арт-терапії займаються, переважно, практикуючі психологи, психотерапевти та лікарі-психіатри, які використовують елементи арт-терапії в профілактичній та корекційній роботі. Арт- терапевти часто виявляли інтерес до творчості душевнохворих, в наслідок чого арт-терапія знайшла своє яскраве застосування в клінічній психотерапії та психіатрії. Відомо, що в багатьох країнах Європи існують клініки, що використовують арт-терапевтичні практики як форму лікування.

Близько сімдесяти коледжів та університетів Сполучених Штатів Америки готують спеціалістів у галузі музичної терапії [3].

Вивчаючи походження та розвиток арт-терапії, важливо навести приклади різних підходів до розуміння роботи в арт-терапевтичному напрямку. Наприклад Едіт Кромер вважає за можливе досягнення позитивних ефектів насамперед за рахунок зцілювальних можливостей самого процесу художньої творчості, адже він дає можливість виразити та заново пережити внутрішні конфлікти і в кінцевому результаті - вирішити їх. Адріан Хілл пов'язує лікувальні можливості творчої діяльності, перш за все, з можливістю відволікати пацієнта від «хворобливих переживань». Маргарет Наумбург вважає, що людина в результаті художніх занять долає сумніви в своїй здатності вільно висловлювати свої страхи. Вираження змісту свого власного внутрішнього світу, на її думку, допомагає людині долати проблему. Отже, можна сказати, що одні вчені роблять акцент на тому, що художня творчість допомагає психотерапевту встановити з клієнтом більш тісний контакт і в результаті отримати доступ до його переживань, інші - що зцілюючий ефект художньої творчості досягається, перш за все, завдяки відволіканню від наболілого і створенню позитивного настрою, треті вважають, що вона сама по собі здатна перетворити почуття людини і дати вихід деструктивним тенденціям.

Значний внесок у розвитку арт-терапії відіграли психоаналітичні теорії. Художня творчість, на думку З. Фрейда, є подібною із сновидіннями і фантазіями, адже так само виконує компенсаторну функцію, знижуючи психічну напругу, яка виникає при фрустрації інстинктивних потреб.

Е. Крамер, в свою чергу, акцентує увагу на інших факторах лікувального впливу арт-терапії. Основними в досягненні позитивних ефектів арт-терапії вона вважає необмежені можливості самого процесу художньої творчості, що надає можливість виражати і повторно переживати внутрішні конфлікти.

Величезна роль у становленні тих форм психотерапії, що використовують образотворчу роботу пацієнтів належить Карлу Густаву Юнгу. Він вплинув на мислення і форми роботи багатьох арт-терапевтів. Юнг розглядав символічну мову образотворчого мистецтва як більш точну, ніж слова, а аналізу відводив другорядну роль. Його праці стали теоретичною основою і вплинули на форми роботи багатьох арт-терапевтів.

У процесі розвитку арт-терапії як психотерапевтичної практики увага арт-терапевтів була спрямована саме на символізм продуктів образотворчої діяльності, прояву перенесення і контрперенесення, комунікації з пацієнтом обмежувалися психодинамічним підходом. Однак сьогодні спостерігаються долучення акціонального елемента до психотерапевтичного процесу, а саме використання невербальних способів комунікації з пацієнтом.

Подібний підхід до художньої освіти був характерний для цілої низки педагогів - арт-терапевтів, як наприклад Г Рід, В. Ловенфельд. Вони розглядали заняття дітей образотворчою діяльністю як важливий інструмент розвитку їхньої емоційної сфери, мислення та креативності.

М. Річардсон – яка на думку багатьох є найяскравішою прихильницею «дитячого мистецтва» у Великобританії, у своїй роботі використовувала техніку «малювання із закритими очима», вважаючи, що це допомагає встановити контакт зі своїм внутрішнім світом і приєє спонтанному творчому самовираженню [2].

На думку І.Ю. Левченко, інтерес до результатів творчості людини з боку оточуючих, прийняття ними продуктів художньої діяльності (малюнків, творів, пісень, танців тощо) підвищує самооцінку і самосприйняття людини з особливими потребами й обмеженими можливостями життєдіяльності. Терапевтичний ефект виникає як додаткова функція мистецтва, що допомагає позбутися стресів, страхів та інших психологічних проблем [1]. Також, І.Ю. Левченко вважає що, використання арт-педагогіки (художньої педагогіки) і арт-терапії є безпечним і важливим поєднанням.

На думку А.І.Копитіна, художня творчість пов'язана з поєднанням дії трьох факторів: експресії, комунікації та символізації. Запропоновані фахівцем види діяльності доступні в тому або іншому варіанті дітям, підліткам і дорослим, у тому числі особам з обмеженими можливостями здоров'я, спрямовані на навчання працювати з матеріалами; тренування когнітивних навичок; вираження широкого спектра переживань; коригування взаємин із оточуючими; рефлексію індивідуальних потреб; розвиток комунікативних навичок.

Арт-терапія існує в індивідуальному і груповому варіантах. Індивідуальна арт-терапія може застосовуватися в психіатрії: для осіб, до яких не можна застосувати вербальну психотерапію (олігофрени, психотики, особи похилого віку з порушенням пам'яті часто здатні виражати свої переживання в образотворчій формі), пацієнтів із неглибокими психічними розладами невротичного характеру; для дітей і дорослих із проблемами вербалізації (мовні порушення - заїкуватість, малоконтактність), із невимовними переживаннями (із посттравматичними розладами).

Індивідуальний арт-терапевтичний процес відбувається, як правило, на основі психодинамічного підходу, тобто дослідження несвідомого на продуктах образотворчої діяльності. Як інші форми психотерапії, арт-терапія припускає психотерапевтичний контакт, встановлення психотерапевтичних взаємин, феномени перенесення і контрперенесення. Арт-терапевт повинен бути завжди поруч із пацієнтом під час його творчості. Його завданням є не коментувати, не робити зауважень, а сприяти вираженню емоцій (зокрема негативних), з'ясувати за допомогою конкретних запитань усе, що робить пацієнт. Проте ніколи не оцінювати роботу клієнта ні з естетичної, ні з іншої точки зору!

Групові форми арт-терапії використовуються зазвичай в охороні здоров'я, освіті, у соціальній сфері. Групова арт-терапія допомагає розвивати соціальні й комунікативні навички; надати взаємну підтримку членам групи і вирішити загальні проблеми; спостерігати результати своїх дій і їхній вплив на інших; засвоювати нові ролі та виявляти латентні (приховані) якості особистості, спостерігати, як модифікація рольової поведінки впливає на

взаємини з іншими; підвищувати самооцінку; розвивати навички прийняття рішень.

Робота в арт-терапевтичній групі передбачає демократичну атмосферу, пов'язану з рівністю прав і відповідальності учасників групи, менший ступінь їх залежності від арт-терапевта. У такій групі важлива не лише взаємодія з іншими учасниками групи, а й індивідуальна творчість, образотворча робота, кожного учасника, що впливає на динаміку загального процесу. У груповій арт-терапії поєднується прагнення учасників до злиття з групою і збереження групової ідентичності з потребою в незалежності, зміцненні індивідуальної ідентичності.

Первинною основою арт-терапевтичних технологій є архаїчні форми мистецтва, що збереглися в народній творчості, що характеризується наївністю, безпосередньо діючим характером, опорою на символічну мову несвідомого і які є джерелом душевного здоров'я людей.

Арт-терапія відноситься до відносно молодого та інтенсивно розвиваючої форми психологічної допомоги. У сучасній науці і практиці відбувається активний пошук її нових форм і методів. Цей пошук привів до розробки абсолютно нових форм арт-терапії: ландшафтної, ініціальної, акціальної форми арт-терапії та інших, що свідчить про інтерес до даного напрямку та його результативність.

Стає зрозумілим, що арт-терапія є своєрідним засобом невербального спілкування, що робить її особливо цінною для тих, кому складно описати свої переживання словами, або навпаки - хто надміру пов'язаний із мовним спілкуванням (що характерно, наприклад, для представників західної культури і слов'янської ментальності зокрема). Символічна мова є однією з основ образотворчого мистецтва, допомагає людині точніше висловити свої переживання, по-новому поглянути на ситуацію і життєві проблеми та знайти завдяки цьому шлях до їх розв'язання. Результати образотворчої діяльності є об'єктивним свідченням настроїв і думок людини, що допомагає використовувати їх для ретроспективної, динамічної оцінки стану, проведення досліджень і зіставлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании / А.А. Медведева, И.Ю.Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. – М.: Изд.центр «Академия», 2001. – 248 с.
2. Колесов Д.В, Соколов Е.Н. О психофизиологии творчества // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13, №6. – С. 43-53.
3. Кэмпбелл Д. Дж. Эффект Моцарта: пер. с англ. Л.М.Щукин. – Минск: ООО «Попурри», 2009. – 312 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПТСР В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Неурова А.Б.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного, загальновійськовий факультет,
доцент кафедри морально психологічного забезпечення діяльності військ,
кандидат психологічних наук

Людина, яка повернулася із зони бойових дій, може мати небажані спогади про війну. Якщо відбуваються події, що нагадують війну, людина може реагувати дуже сильно - від появи нав'язливих образів перед очима і появи небажаних думок до спогадів бою (флешбеків). Ці спогади можуть бути настільки сильними, реалістичними, що людині здається, ніби вона знову на війні. Людина, яка повернулася із війни, може діяти нервово або неадекватно, стикаючись зі звичними сімейними проблемами. Злість та агресія є стандартними реакціями при бойовому стресі. Навіть незначні події можуть спричинити неадекватну і бурхливу реакцію.

Більшість військовослужбовців, які повернулись із зони АТО, переживають стресові реакції, але лише у незначній кількості бійців розвивається ПТСР.

Що є ПТСР, що – ні?

Існує два «колодязя» базової інформації про захворювання (які постійно оновлюються, уточнюються), з якого черпають інформацію лікарі по всьому світу.

Перший – **ICD** (українською – міжнародна класифікація хвороб, МКХ) – збірник статистики й класифікацій проблем, пов'язаних зі здоров'ям, створений Всесвітньою організацією охорони здоров'я.

Другий — **DSM** — керівництво з діагностики і статистики психічних хвороб, розроблений Американською психіатричною асоціацією. Ці два керівництва є аналогами, різниця в тому, що ICD описує усі хвороби, а DSM – лише ті, що пов'язані з психічним здоров'ям, і надає дещо ширшу інформацію.

У Сполучених Штатах Америки вивчення ПТСР та відпрацювання методів лікування цього захворювання провадиться вже на протязі сорока років, у широкому масштабі та із великим фінансуванням. Значним поштовхом стали клінічні дослідження 1970-х років, коли симптоми захворювання почали проявлятися серед ветеранів війни у В'єтнамі. У 2008 році за допомогою звернулися 442 000 ветеранів із ПТСР. Захворювання ПТСР виявляється також серед цивільних осіб (постраждали від злочинів, жертви дорожньо-транспортних катастроф, терористичних нападів). У США держава виділяє сотні мільйонів доларів на дослідження ПТСР серед військовослужбовців. Обстеження військовослужбовців на ПТСР у США, у зв'язку із операціями у Афганістані та Іраку, включають великі контингенти: так, огляд Seal et al.(2007) включив дані обстеження 103 788 ветераніві.

На теперішній час переважна більшість сучасних методик для діагностики посттравматичних станів орієнтована не на класифікацію ICD

(Міжнародну класифікацію хвороб — 10), розроблену ВОЗ [4], а на DSM (Діагностичний та статистичний інструментарій для психічних розладів), що не дивно, якщо звернути увагу на кількість робіт за цією темою у країнах. У США Національним центром з ПТСР (National Center for PTSD), наприклад, було розроблено клінічне інтерв'ю для пацієнтів із ПТСР (CAPS) та опитувальник щодо симптомів ПТСР (PTSD Checklist). Відповідно діагностичні критерії, що в ці методики вкладаються, базуються саме на американській класифікації [1].

Як відомо, нещодавно був опублікований 5-й перегляд DSM, в якому діагностичні критерії для ПТСР суттєво змінилися. В глобальному контексті наразі замість чотирьох кластерів симптомів у DSM-4 з'явився ще й п'ятий — із включенням негативних думок, оціночних суджень, почуттів. Ці зміни були спровоковані поглядами спеціалістів у галузі когнітивно-поведінкової терапії — основного науково доведеного методу лікування постстресових порушень. Саме згідно з цією теорією в їх основі лежать негативні когніції (переконання та оцінка подій), що, у свою чергу, провокує розвиток негативних змін в емоціях. Такі зміни в діагностичних критеріях призвели до того, що не всі особи із ПТСР за критеріями DSM-4 відповідають критеріям DSM-5. Наразі для діагностики, скринінгу та оцінки тяжкості гострої реакції на стрес широко використовують клінічне інтерв'ю ASDI (Acute Stress Disorder Interview), яке складається із 15 пунктів, та створений на його основі опитувальник ASDS (Acute Stress Disorder Scale) із 15 запитаннями. І клінічне інтерв'ю, що заповнюється лікарем, і опитувальник, на який відповідає пацієнт, мають у своїй основі 5-бальну шкалу Лайкерта із градацією ступеня порушень. Це дає змогу використовувати їх не тільки для визначення наявності порушення, а і його тяжкості. Нагадаємо, що принциповою відмінністю гострої реакції на стрес від ПТСР є час від експозиції до травмуючої події (≤ 1 місяця та ≥ 1 місяця відповідно). Окрім того, гостра реакція на стрес характеризується більш вираженими дисоціативними симптомами [2].

Для діагностики ПТСР зазвичай використовують клінічне інтерв'ю (Clinician-administered PTSD Scale) та опитувальник щодо симптомів ПТСР (PTSD Checklist). Ці методики за своєю структурою відповідають критеріям ПТСР згідно із класифікацією DSM-5: наявність травмуючої події, симптоми інтрузії, уникання, негативні когніції та емоції, надпильність, тривалість симптомів понад місяць та їх клінічна значущість. Оскільки вони побудовані за 5-бальною шкалою Лайкерта, є можливість оцінити тяжкість розладу. Але слід зазначити, що референтні значення для легкого, помірного та вираженого ступенів тяжкості в рамках досліджень ще не встановлено, оскільки ці методики для DSM-5 були розроблені у 2015 р. Для оцінки наявності або вираженості стресових реакцій можуть також використовуватися Шкала життєвих подій (Life Events Checklist) та Шкала стресу Холмса — Рахе (Holmes and Rahe Stress Scale). Перша спрямована на визначення наявності стресових подій, які потенційно можуть спровокувати розвиток постстресових реакцій, а друга, окрім переліку таких подій, визначає їхню тяжкість, дає змогу визначити можливий ризик. При визначеній стресовій події використання цих шкал не надає додаткової діагностичної інформації. Варто підкреслити високу

коморбідність постстресових порушень із депресивними та тривожними розладами, тому існує необхідність їх додаткової оцінки в рамках валідних методик: Шкали Зунга для оцінки депресії (Zung SelfRating Depression Scale), Шкали Бека для оцінки депресії та тривоги (Beck Anxiety Inventory, Beck Depression Inventory), Шкали Монтгомері — Асберга для оцінки депресії (Montgomery — Asberg Depression Rating Scale), Шкали Гамільтона для оцінки тривоги та депресії (Hamilton Anxiety Rating Scale, Hamilton Rating Scale for Depression) та Госпітальної шкали тривоги та депресії (Hospital Anxiety and Depression Scale).

Не слід перебільшувати, але і недооцінювати:

1. За статистикою американського бюро ветеранів кількість військових (що повернулись з Іраку та Афганістану), які мають психологічні наслідки війни, є понад 4 рази більша, аніж ті, хто отримав фізичне ушкодження.

2. Симптоми ПТСР найчастіше розвиваються одразу після травматичної події, втім в деяких випадках (<15%) симптоми можуть мати віддалений початок – проявитись через кілька місяців, іноді - років.

3. Згідно статистики, у будь-який момент часу 5-8% дорослого населення мають ПТСР (NICE, *Epidemiology* 2012). Приблизно у 30% ПТСР перейде у хронічну форму з пожиттєвим збереженням симптомів. *Явище ПТСР не є, на жаль, новим – до того, як наші громадяни на собі пізнали війну, ПТСР пов'язувалось в першу чергу із досвідом сексуального чи фізичного скривдження, ДТП, емоційною занедбаністю в дитинстві, раптовою смертю близьких тощо[3].*

4. Загалом з тих, хто пережив травму, потребуватиме допомоги спеціаліста близько 8% осіб – з одного боку це небагато, з іншого – кожне життя цих 8% осіб – цінне, і воно сповнене сильних внутрішніх страждань. ПТСР неможливо вигадати – це реальна хвороба, яка веде до змін у мозку .

У даний час існують психологічні опитувальники, які перекладені на українську мову з закордонних джерел. Вони дозволяють здійснювати психодіагностику наслідків впливу стресу[1;3].

Наприклад, закордонні опитувальники ПТСР – Шкала для клінічної діагностики ПТСР (по критеріям DSM-IV) Clinician-Administered Scale for DSM-IV (CAPS-DX), також клінічна шкала ПТСР за DSM-V (версія для минулого тижня). Вони мають значну кількість питань для пацієнтів і відповідно часу на обробку отриманих результатів. Це ускладнює їх використання при прийомі значної кількості пацієнтів або праці в обмежених за часом умовах[2].

Але для швидкої первинної діагностики стресових розладів в осіб, які знаходилися в екстремальних умовах, потребує спеціальний скринінговий психологічний інструментарій.

В окрему групу можна виділити так звані посттравматичні стресові реакції (ПТСР), що виникають після деякого часу. Посттравматичний синдром включає групу психічних розладів, які виникають внаслідок неусвідомлених намагань суб'єкта „витіснити” із свідомості найбільш несприятливі епізоди.

Методики діагностики ПТСР :

- Шкала депресії А.Т. Бека [3].
- Методика диференціальної діагностики депресивних станів В. Зунга (адаптація Т.І. Балашової) .
- Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР. .
- Опитувальник травматичного стресу І.О. Котеньова[3].
- Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант) [3].
- Первинний скринінг посттравматичного стресового розладу (ПТСР)
- Госпітальна шкала тривоги і депресії (HADS) .
- Шкала Монтгомері - Асберга для оцінки депресії (MADRS) .
- Методика «Духовний кризис».
- Опитувальник бойового стресу. Блінова О.А. (ОБСБ).
- Опитувальник визначення рівня невротизації та психопатизації (РНП).

Висновок. Бойові дії на Сході України, що на сьогоднішній день є справжньою війною, спровокували хвилю проблем психосоціальної адаптації, в якій посттравматичний стресовий розлад набув нових якісних і кількісних характеристик. У будь-яку мить бойові стреси можуть нагадати про себе різними проявами. Неврози виникають переважно в тих військовослужбовців, які побували на полі бою, жили в окопах, зазнали поранень, каліцтва, стали свідками загибелі бойових друзів, були у полоні.

Дуже часто самі учасники АТО не помічають у себе розладів психіки, але якщо їм вчасно не допомогти, то війна для них не закінчиться ніколи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, НДЦГП ЗСУ: Н.А. Агаєв, О.Г. Скрипкін, А.Б. Дейко та ін. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. -147 с.
2. Комар Зоран. Психологічна стійкість воїна: Підручник для військових психологів. – Київ, 2017. – С. 75-88.
3. Неурова А.Б., Капінус О.С., Грицевич Т.Л. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей та якостей особистості. Навчально-методичний посібник / А.Б. Неурова, О.С.Капінус, Т.Л. Грицевич. – Львів: НАСВ, 2016. – С.78-144.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА КОМАНДИРА ПІДРОЗДІЛУ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБОВОМУ СКЛАДУ В БОЙОВИХ СИТУАЦІЯХ

Романишин А.М.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, загальновійськовий факультет,

начальник кафедри морально психологічного забезпечення діяльності
військ, загальновійськового факультету
кандидат педагогічних наук, доцент

У сучасних умовах психологічна підготовка є важливою складовою всебічної підготовки курсантів до практичної діяльності в умовах воєнного часу. Ми розглянемо один аспект цієї багатогранної проблеми – формування у курсантів психологічної стійкості, необхідної для ефективних дій в складних ситуаціях служби і особливо бою.

Стрессова ситуація пред'являє високі вимоги до воїна. Курсант – майбутній офіцер. Йому належить не тільки брати участь, але і керувати діями підлеглих в бою.

Чинники будь-якої екстремальної обстановки викликають стан напруженості у військовослужбовця. Вона пов'язана з психічними процесами, властивостями і утвореннями і може пригнічувати або стимулювати їх прояв.

Якісної психологічної підготовки й ефективного розв'язання її завдань досягають умілим застосуванням різноманітних прийомів та способів впливу на психіку військовослужбовців у бойовій підготовці. Ті прийоми і способи, які застосовують систематично і які дають позитивні результати, називаються *методами психологічної підготовки*. За характером застосування та впливу на психіку військовослужбовців дані методи поділяються на *вербальні, моделювання психологічних факторів бою (практичні) і емоційно-вольової саморегуляції*.

Досвід показує, що формування високої психологічної стійкості у курсантів здійснюється за наступними напрямками. Перш за все, це їх *загальна психологічна підготовка*. Вона формує у майбутнього офіцера готовність до служби, керівництва людьми, до виконання бойових завдань. Тут провідна роль належить вихованню у курсантів ідейної переконаності, патріотизму, упевненості в перемозі, в нашій бойовій перевазі. Велику роль відіграє ознайомлення курсантів з характером майбутньої війни, супротивником і його можливостями, перевагами нашої техніки і зброї. Психологічна підготовка в процесі вивчення курсантами суспільних дисциплін досягається тим, що у них формується життєва позиція, що складає мотиваційну основу стійкості при виконанні складної діяльності в складній обстановці. У першу чергу, це стосується таких навчальних дисциплін, як філософія, історія України, політологія, історія української культури, правознавство тощо.

Вимагаючи ґрунтовної підготовленості курсантів до кожного заняття, викладач розвиває у них ділове відношення до своїх обов'язків і сприяє закріпленню відчуття готовності, упевненого відношення до проблемних ситуацій (занять). На цій основі викладач отримує від курсантів успішної відповіді, що розвиває у них мовну активність і формує ініціативне відношення до ситуації. Спонукаючи курсантів до високої пізнавальної активності, викладач розвиває у них такі інтелектуальні і ділові якості, як гнучкість, мобільність, безперервне прагнення до досягнення завершеного і визначеного результату у різних діях. Викладач, заохочуючи успішні відповіді, розвиває у

курсантів здатність негайно і по суті реагувати на питання, що ставляться, тим самим, формуючи у них психологічну готовність до швидкої реакції.

Будь-які навчальні заняття породжують у курсантів ті або інші психічні стани (задоволеність, зацікавленість, байдужість, прикрість, розгубленість тощо). Загальною формулою позитивного впливу викладача на психічну діяльність курсантів в процесі проведення занять є: зорієнтувати, переконати в значущості, викликати інтерес, встановити контакт, спонукати до активного осмислення, добитися безперервного розуміння і фіксації суті висловлюваного.

У психологічній підготовці курсантів особливо велика роль психолого-педагогічних дисциплін, таких як психологія, педагогіка, конфліктологія, військове навчання і виховання. Викладання цих дисциплін забезпечує формування у курсантів змістовних базових уявлень про психіку людини, роботу з людьми, широких знань про форми і методи цієї роботи, навичок їх застосування у психологічній підготовці. У цьому плані дуже ефективні всі форми навчальної роботи. Вони повинні бути розширені спеціальними заняттями, що моделюють різні службові ситуації, де могли б поглибитися знання, уявлення, навички курсантів і де вони могли б отримати досвід дій в складній обстановці міжособистісних відносин. Розробка таких занять, як показує досвід викладання психолого-педагогічних дисциплін у ВВНЗ, – справа дуже перспективна. Ці дисципліни допомагають формуванню у курсантів психолого-педагогічного складу мислення і тим самим полегшують йому подальше входження в нову систему соціально-психологічних зв'язків, яким і є процес керівництва, навчання і виховання підлеглих, що здійснюється в підрозділі.

Психологічна підготовка в ході вивчення навчальних дисциплін військового циклу забезпечується тим, що у курсантів формуються знання, навички і вміння, що лежать в основі практичних дій в бойовій обстановці, і цим закладається готовність до подальшої служби; виконання розумових і практичних дії під керівництвом викладача розвиває у курсантів певні психологічні якості, зокрема готовність і стійкість; нарешті, застосування деяких спеціальних вправ у великій мірі сприяє психологічному гарту курсантів.

Зміст і методика цих занять створюють виключно сприятливі умови для інтелектуального розвитку. Добування інформації сприяє розвитку швидкості мислення, необхідність зосереджуватися на вирішуваному завданні і думати за супротивника розвиває глибину розуму, обхват великого об'єму відомостей – його широту, необхідність простежувати можливі варіанти розвитку подій – далекоглядність (прогностичність), необхідність врахування інформації, що поступає, – критичність розуму, застосування нових прийомів рішення – сміливість, необхідність введення супротивника в оману – військову хитрість, розуміння складних ситуацій – ясність розуму тощо. Виконання різних розрахунків, документів, управлінських дій на заняттях з військових дисциплін сприяє розвитку вольових якостей у курсантів, дисциплінує їх.

Нарешті, контроль, тимчасові обмеження, що створюють високу емоційну напругу у курсантів на заняттях з військових дисциплін, можуть бути

використані викладачем для формування у них емоційно-вольової стійкості, самоконтролю.

Широке застосування спеціальних технічних засобів, вправ на тренажерах слід розглядати як сприятливу можливість для вирішення завдань психологічної підготовки курсантів. Тренажери допомагають виробляти стійкість, міцні, гнучкі навички як основу професійно-ділових якостей майбутнього офіцера і базу зміцнення упевненості в своїй компетентності. Крім того, сучасний тренажер, моделюючи ситуації, психологічно готує до зустрічі з реальною ситуацією.

Психологічна підготовка курсантів в процесі викладання навчальних дисциплін військового циклу досягається більшою мірою на тактичних і особливо на польових заняттях, а також при роботі на техніці, на вогневій підготовці. Тактичні заняття і навчання в полі стають школою психологічної підготовки курсантів завдяки моделюванню на них багатьох психологічних компонентів бойової ситуації. Це досягається створенням складної обстановки, введенням елементів небезпеки, раптовості, високими темпами дій, відтворенням наочної схожості з обстановкою бою, застосуванням вогню, наявністю «супротивника».

Найважливішим засобом психологічної підготовки курсантів є придбання ними досвіду активних дій в небезпечних ситуаціях. Для цього в підготовці курсантів доцільно використовувати спеціальні вправи, які можуть бути включені в тактичні заняття, що проводяться, або виконуються окремо. До їх числа відносять: ознайомлення із вогневими можливостями зброї і техніки на полі бою, з картиною сучасного поля бою, насиченого вогнем, технікою, рухом, шумами тощо, з діями із зброєю, і перш за все ведення вогню на поразку, кидання гранати; обкатку танками і боротьбу з бронецілями (макети і реальна техніка); подолання смуг психологічної підготовки; тактичні заняття на полях (класах) психологічної підготовки; дії на висоті, в оточенні вогню, в обмеженому просторі, в темноті; застосування імітаторів і ситуаційних тренажерів; ігри в страйкбол і пейнтбол тощо.

Великі можливості для психологічної підготовки курсантів має спортивно-масова робота. Мова йде про спортивні гуртки та секції. В першу чергу, це мають бути секції контактних єдиноборств, парашутний, регбі, ігри в страйкбол і пейнтбол тощо. Все це формує у курсанта психологічну стійкість до дій у складних умовах.

Якщо вести мову про самостійну психологічну підготовку курсанта, то тут мова, в першу чергу, йде про застосування ним методів емоційно-вольової саморегуляції, таких як самонавіювання, самопереконання, управління психофізіологічними процесами організму.

Вищенаведене дозволяє визначити, що в повсякденному навчально-виховному процесі у ВВНЗ є великі можливості для психологічної підготовки курсантів як командирів і військових фахівців, як бійців до реальної бойової ситуації. Вирішення завдань психологічної підготовки курсантів в процесі навчання у ВВНЗ забезпечує їх подальшу ефективну діяльність щодо навчання, виховання, психологічної підготовки і керівництва особовим складом підлеглого підрозділу.

Як показує практика і досвід, система психологічної підготовки курсантів діє безвідмовно в тому випадку, якщо вона реально відрегульована, якщо нею здійснюється кваліфіковане керівництво. Суть такого керівництва полягає у впорядкованій та узгодженій взаємодії всіх суб'єктів навчання на основі загальних цілей, принципів, форм і методів на користь підготовки військового професіонала.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СНАЙПЕРА

Арістархова А.М.

Національна академія сухопутних військ імені
гетьмана П. Сагайдачного, Загальновійськовий факультет,
напрямок підготовки: забезпечення морально-психологічне
забезпечення у підрозділах (на кораблях), курсант III курсу.

Капінус О.С.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного, загальновійськовий факультет,
доцент кафедри МПЗ ДВ, кандидат педагогічних наук, підполковник

Сучасний конфлікт на території нашої країни різко підвищив роль снайперів у бойових діях. Дійсно, бойова практика показує, що декілька добре підготовлених та екіпірованих стрільців спроможні в деяких ситуаціях відігравати вирішальну роль у бойовій сутичці. Результат його роботи завжди в наявності, сам же він залишається за кадром. Дійсних професіональних снайперів мало, але вони є. Про їхні можливості ходять легенди. Це не вимисли і не містика, це - реальність. Але мало хто, навіть із військових, знає про систему підготовки снайперів, про важкі і виснажливі тренування, про не зовсім звичайні в нашому розумінні бойові завдання, що перед ними ставлять, і умови, в яких ці задачі снайперам доводиться вирішувати. Насамперед важливо зрозуміти «звідки походить ця небезпечна професія?».

Як ствержує Д. Міллер [132, С.4], англійський термін «sniper» (снайпер) походить від слова «snipe» (снайп), що в перекладі з англійської означає «бекас». Бекас - це маленька, дуже моторна пташка, що зимує на болотах Англії і Шотландії, а літо проводить у Скандинавії. Володіючи строкатим, чорнокоричневим фарбуванням, невеликими розмірами (близько 25 см у довжину) і ламаною траєкторією польоту, вона представляє винятково важку ціль для мисливця. Тому уміння підстрелити бекаса завжди вважалося кращим доказом уміння мисливця стріляти. Раніше говорили: «Якщо ти зумів потрапити в бекаса, то попадеш у будь-яку ціль». Термін «снайпер» уперше використав у 1773 р. у своєму листі один британський офіцер. Поступово це слово ввійшло у вживання і стало позначати гарного мисливця, здатного потай підібратися до дичини, щоб зробити влучний постріл. Для позначення стрільця, що знищує солдатів противника із замаскованої вогневої позиції, даний термін уперше був використаний через 50 років, в Оксфордському тлумачному словнику

англійської мови 1824 р. видання. Отже, влучну стрільбу називають «snipe shooting», тобто, «стрільба по бекасу». Звідси виводиться етимологія слова «sniping», що означає «стрілецьке мистецтво».

В даний час, у зв'язку зі значним загостренням імовірності виникнення глобальних воєн, на перший план вийшли такі проблеми, як регіональні конфлікти і боротьба з тероризмом. У тому і іншому випадку величезну роль грають дії снайперів. Це наочно показав збройний конфлікт на території нашої країни. Складний вид професійної діяльності, якою є служба в спеціальних підрозділах ЗС України, пред'являє жорсткі вимоги до кожного фахівця, у тому числі, - і снайпера-професіонала. Наслідки недооцінки фахівців снайперських груп, їх професійної та функціональної надійності кров'ю написані на сторінках історії.

Щоб виконати бойове завдання і залишитися живим, снайперові необхідно виявити ціль перш, ніж ця ціль виявить його. Щоб виявити віддалену і замасковану ціль, що причаїлася, потрібно її побачити, або ж визначити її наявність за найдрібнішими ознаками навколишнього ландшафту, що вказують на присутність замаскованої мети. Це можна зробити тільки за наявності тренованої зорової спостережливості. Снайпер повинен зауважити те, що не можуть інші. Спостережливість - це ще і здатність будувати логічний причинний взаємозв'язок між спостережуваними явищами, змінним або незмінним положенням предметів на ландшафті, поведінкою живих істот, зіставляючи факти і розгадавши можливі дії супротивника. Значення тренованої спостережливості, суміщеної з роботою на карті, переоцінити важко. Це єдиний реальний шлях до розвитку тактичного нестандартного мислення, так необхідного і снайперові, і розвідникові.

Знаючи і треновані снайпери, які навчилися відчувати природу, щонайменші зміни в ній і щонайменшу, навіть саму незначну фальш на ландшафті, завжди обчислюють відкриту або закриту позицію снайпера. Більш того, вони продумують, де саме для супротивника зручніше, вигідніше і непомітніше розташувати відкриту снайперську позицію, для обладнання або заняття якої не потрібно багато часу. Знаючий снайпер завжди визначить, з якої позиції, в який час доби, при якому освітленні і положенні сонця стрілятиме супротивник. І знаючий снайпер буде саме в цей час чекати, що саме на цій позиції супротивник підніме голову для пострілу. І з початком цього підйому снайпер дозволить спуск, щоб колега, з того боку "зловив" снайперську кулю. І у жодному випадку знаючий снайпер не цікавитиметься про результати свого пострілу - укусив і сховався. Так буде надійніше. Якщо супротивник убитий, про це донесе розвідка. Якщо не убитий, значить, він виявиться. Снайпер, який знаходиться в снайперській засідці, повинен прослуховувати не тільки атмосферу, але і ґрунт. По землі добре передаються звуки від кроків, руху техніки, скидання вантажів, шанцевих робіт, а в деяких випадках навіть людської мови. Снайпер, вимушений бути "прив'язаним" до гвинтівки і візуально контролювати обстановку..

Щоб успішно виконувати свої професійні обов'язки, снайпери не повинні дозволяти собі діяти поспішно. Всі сумніви повинні бути залишені

осторонь. Одним із негативних процесів у молодих спеціалістів є націлювання, що призводить до внутрішньої напруженості, невизначеності. Снайпер повинен відчувати ту мить, коли йому потрібно вистрілити. Снайпер має розуміти, що кожна свою дію слід детально продумати, обґрунтувати. Потрібно бути впевненим у необхідності здійснити постріл. Снайпер зобов'язаний: позитивно ідентифікувати свою ціль, працювати в будь-яких умовах освітлюваності та за будь-якої погоди, знаходитися на своїй позиції на протязі тривалого часу і потім зробити постріл. Інша психологічна риса бойової роботи армійського снайпера полягає в тому, що в більшості випадків він діє у відриві від основного підрозділу. Армійська дисципліна виховує у більшості військовослужбовців "відчуття ліктя" і беззаперечного виконання команд командирів, індивідуальність у цьому випадку придушується. А снайпер сподівається лише на власні сили, свою зброю, і, якщо працює в парі – то одного напарника; всі рішення він також приймає самостійно. Для кожного фахівця в межах спецпідрозділу необхідна постійна підтримка фізичних навантажень у тренувальному циклі. Зміни в тренувальному циклі негайно позначаються на рівні професійної та бойової готовності спеціаліста. У результаті зниження рівня професійної підготовки виникає перенапруга фізіологічних функцій і психічних процесів, знижується працездатність, а відповідно, - збільшується число помилкових дій та ймовірність травматизму, що, фактично, змушує людину звільнитися та обрати нову професію. Підготувати справжнього професіонала-снайпера не легше, ніж стрільця спортсмена високого рівня. Якщо спортсмену при підготовці до змагань досить навчитися влучно наводити зброю в ціль і плавно тиснути на спусковий гачок, то снайперу, окрім цього, треба уміти вибирати вогневу позицію, дотримувати світло-, фоно- і візуальне маскування, безпомилково визначати відстань до цілі, вносити поправки в дані для стрільби на погодні умови і рух цілі, уміти годинами вести спостереження за об'єктом професійного інтересу за будь-яких погодних умов, тактично грамотно визначати значущість і першочерговість ураження цілі, досконало знати і віртуозно володіти своєю зброєю. Для підготовки даних для стрільби, вибору вогневої позиції й орієнтування в бойовій обстановці, снайперу треба уміти швидко й безпомилково проводити складні математичні обчислення й володіти творчим складом розуму, а це вимагає ґрунтовного освітнього і високого інтелектуального рівня, неквапливості, витриманості, розсудливості, хорошої фізичної підготовки. Снайпер - сам собі й збройовий майстер, і конструктор, і раціоналізатор. Усе разом це складає технічну сторону його підготовки. Але є й інша, прихована від необізнаних, але не менш важлива сторона. Вона, як підводна частина айсбергу, є основою успіху підготовки і бойового використання будь-якого фахівця - це особистісні якості снайпера. Істотна різниця в психологічній підготовці полягає в тому, що якщо спортсмену за перемогу в змаганні дістається медаль і пошана оточуючих, а у разі поразки він нічого не втрачає, то головний приз для снайпера - його життя, життя товаришів по спецпідрозділу.

Огляд основних психологічних особливостей структурних елементів професійної діяльності снайпера показує, наскільки вона є складною та

різноманітною і тією, що пред'являє значну кількість вимог, серед яких головною виступає наявність розвинутих професійно важливих якостей особистості. У першу чергу, до них відносять:

- професійно-психологічну орієнтованість особистості;
- психологічну стійкість;
- розвинуті вольові якості: уміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумну тягу до ризику;
- професійно-важливі пізнавальні якості: професійну спостережливість та увагу, професійну пам'ять професійно розвинуте мислення, схильність до напруженої розумової роботи, інтуїцію та ін.;
- швидко реакцію, вміння орієнтуватися в складній обстановці.

Ці якості не притаманні індивідууму первинно. Їх формування та розвиток - складний процес, який є необхідною умовою професійного становлення снайпера. Відсутність або недостатній розвиток цих якостей особистості фахівця снайперської групи суттєво заважатиме нормальному виконанню ним своїх функціональних обов'язків, породжуватиме помилки в його діяльності, може викликати професійний стрес та професійну деформацію. Тому особливого значення набуває визначення сучасних підходів щодо організації професійно-психологічної підготовки фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів ЗС України.

Отже розкриваючи специфіку психологічної підготовки та професійного відбору снайперів можна виділити комплекс факторів, від яких залежить якість організації та проведення професійно-психологічної підготовки снайперів. Також є вимоги, що висуваються в сучасних умовах до професійної майстерності снайпера. Узагальнюючи можна стверджувати, що психологічна складова є основою професійної підготовки снайпера серед фізичної, психологічної, інтелектуальної, технічної, тактичної, стратегічної складових; також при професійному підборі снайперів, перш за все, потрібно використовувати психологічні тести на визначення особистісних даних та параметрів. Таким чином, головним у професіоналізмі є психологічна складова.

Особливого значення при психологічній підготовці набувають сучасні підходи до організації їх професійно-психологічної підготовки. А оскільки немає двох однакових снайперів, і кожен з них має відмінні особливості, підготовка снайпера має спиратися на індивідуальні особливості кожного стрільця. У снайпера повинен бути певний психотип, психічні властивості, мужність особливого роду, яка дозволить йому переносити самотність, залишатися один на один із власними думками, страхами, ваганнями. Ця мужність не має ніякого відношення до поверхневої, швидко минулої відваги, викликаной приливом адреналіну. При цьому серйозним психологічним бар'єром, який може зашкодити професійному зростанню, є страх відповідальності снайпера за свої дії, який може впливати на професійний ріст снайпера.

Снайпером не можливо народитися, але можливо ним стати за допомогою розвитку тих сторін підготовки снайпера, які визначають його

успіх. Така стратегія психологічного забезпечення потребує технологій розвитку професійно важливих якостей особистості та психотехнічних навичок. При цьому професійна готовність снайпера може проявлятися на поведінковому, когнітивному та особистісному рівні.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВВНЗ
Береський І.М.**

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П.Сагайдачного,
Загальновійськовий факультет, напрям підготовки: забезпечення морально-
психологічне забезпечення у підрозділах (на кораблях), курсант III курсу.

Неурова А.Б.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного,
доцент кафедри морально психологічного забезпечення діяльності військ,
загальновійськовий факультет, кандидат психологічних наук

*Народ, що не годує свою армію, змушений буде годувати чужу.
Наполеон Бонапарт*

Саме сьогодні ця цитата є актуальною. Адже сучасний світ зі своїми технологіями хоча й спростив життя людині, про те взяв за це велику плату. З кожним днем ресурсів на планеті стає все менше, а потреб людства все більше. Десь до влади приходять фанатики, а десь сам народ скидає владу. Так чи інакше, але з стрімкою динамікою змін приходять і війни. Війна – це можливість для держави перевірити наскільки ж добре підготовлені її збройні сили, і як саме вони готові захищати її інтереси.

Про те на відміну від воєн минулих років сучасна війна проходить у новому, не звичному для нас форматі. Його охрестили «гібридною війною».

Гібридна війна розділяється на безліч напрямків про те нам достатньо виділити лише два з них, аби зрозуміти її відмінність від стандартних бойових дій.

Перший і незмінний – напрямок традиційних бойових дій.

Другий – напрямок психологічної обробки населення та тиску на солдатів противника, з метою зниження їх психологічної стійкості.

Війна, що йде в Україні, яскраво демонструє застосування цих двох принципів, а також того, що українська армія не була готова психологічно до ведення реальних бойових дій.

Оскільки наша країна вирішила адаптувати свою армію до стандартів НАТО то правильним вектором цього напрямку був би перехід від кількісного набору до якісного відбору кандидатів для формування справді професійної армії.

На військову службу повинні брати людей із неналежним рівнем психічної стійкості і мотивації до проходження служби, то тільки її формування зможе забезпечити виконання поставленого завдання. Досвід війни на Донбасі

яскраво показав, що без належно психологічної стійкості неможливо підготувати справді професійного військовослужбовця.

Тому саме правильний підхід до забезпечення психологічної стійкості під час перебування у навчальних центрах та правильна концепція морально - психологічного виховання в збройних силах зможе забезпечити нам справді професійну, мотивовану, і готову до виконання будь якого завдання армію.

Під психологічною стійкістю слід розуміти властивість особистості, окремими аспектами якої є стійкість, урівноваженість, опірність. Вона дає змогу особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тискові обставин, зберігати здоров'я і працездатність у різних випробуваннях.

Тому для полегшення процесу адаптації та формуванню психологічної стійкості в навчальних центрах слід підбирати кваліфікованих інструкторів, відходити від старої системи виховання і запровадження передового досвіду провідних країн. Таку стійкість можна забезпечити лише проводячи тактико - спеціальні заняття з особовим складом.

На цих заняттях для засвоєння особовим складом кожного навчального питання необхідно створювати тактичну обстановку, що вимагає від особового складу психічної напруги, активних і рішучих дій. Противника необхідно позначати мішенями, манекенами, макетами озброєння і військової техніки, виділяти для цього необхідну кількість особового складу та засоби імітації.

Тактичні (тактико-спеціальні) навчання є вищою формою цілеспрямованого формування необхідних особовому складу психологічних якостей. На навчаннях в особового складу виявляються комплексні знання, навички та вміння, а також морально-психологічні якості, набуті у процесі навчання і виховання, виникають психічні стани і почуття, близькі до тих, які характерні для бойової обстановки.

Усе це дозволяє не тільки вдосконалювати психіку особового складу, але і перевіряти його психологічну готовність до ведення бойових дій.

Навчання будуть справжньою школою психологічної підготовки військ тільки у тому випадку, якщо на них будуть створюватися умови, що потребують від особового складу активної діяльності, уміло буде відтворена зовнішня картина бою, якщо є противник, що активно чинить опір, фізичні труднощі (навантаження) і психічні переживання, моделюватимуться елементи раптовості, небезпеки, ризику, дефіциту часу, які забезпечують умови для формування у воїнів необхідних емоційно-вольових якостей.

Найкращий приклад таких навчань демонструють США. Їх система воєнних ігор цілком і повністю відповідає тим умовам, в які необхідно помістити в/с, щоб отримати бажаний ефект.

Навчання повинні проводитись за комплексною тематикою, у високому темпі, вдень і вночі, у складних погодних умовах (дощ, сніг, туман, мороз, ожеледиця тощо), в обстановці, яка швидко змінюється, з виконанням (імітацією) бойової стрільби, стрільбою зі всіх видів стрілецької зброї, киданням бойових гранат і інших способів імітації.

Під час навчань особовий склад повинен вміти вести боротьбу з танками, БМП, БТР, низьколітними повітряними цілями противника, його диверсійно-

розвідувальними групами і десантами, захищатися від запалювальних речовин, зазнавати «втрат» живої сили і техніки, надавати допомогу «постраждалим», «пораненим» і відновлювати свою боєздатність.

Командири повинні вносити в кожне навчання максимум творчості, щоб створити обстановку, яка наближена до умов реального бою.

Створити модель сучасного бою й успішно вирішити поставлені перед навчанням цілі і завдання дозволяє широке використання різноманітних засобів імітації, трансляція акустичних (шумових) ефектів бою (звуків стрільби, вибухів), а також використання різноманітних інженерних загороджень і перешкод, які застосовуються для військ раптово.

Двосторонній характер бойових дій підрозділів передбачає доцільність мати на тактичних навчаннях реального противника, який повинен бути достатньо сильним, хитрим, активнодіючим і озброєним сучасною зброєю.

Постійна протидія такого противника створює атмосферу напруги і раптовості, яка властива бойовій обстановці, змушує особовий склад виявляти бойову активність і пильність, виховує в нього винахідливість, ініціативу, сміливість і рішучість.

Під час проведення двосторонніх тактичних навчань відсутність на них протидіючого противника повинна компенсуватись додатковими заходами з обладнання місцевості, захисту від високоточної зброї і зброї масового ураження противника, імітації, інтенсивною роботою командира, який проводить навчання, і його помічників.

На кожному тактичному (тактико-спеціальному) навчанні необхідно вимагати, щоб особовий склад виконував у повному обсязі завдання з інженерного обладнання місцевості відповідно до обстановки, для цього виділяти необхідний час, ресурси і здійснювати контроль за їх виконанням.

Саме ці та багато інших заходів сприятимуть формуванню мпс військовослужбовця як до умов ведення бойових дій так і до виконання інших завдань прив'язаних з проходженням військової служби. Тому саме формування належної морально – психологічної стійкості (адаптації) до бойових дій дозволяє забезпечити той необхідний стан при якому воїн буде здатен ефективно виконувати поставлене перед ним завдання. Для досягнення такого стану потрібно відмовитись від старої (радянської) системи військового виховання і взяти на озброєння досвід провідних країн світу.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БУЛІНГУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В КУРСАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Василишин О.Є.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент V курсу.

Сірко Р.І.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
заступник завідувача кафедри практичної психології та педагогіки, полковник
служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент

В управлінні будь-яким колективом важливо враховувати соціально-психологічний клімат, що має вагомий вплив на ефективність роботи. Дослідження показують, що чим більш сприятливий цей клімат в колективі, тим вищі показники праці та менший плин кадрів.[3] Проте дуже часто ми можемо зустрітися з таким явищем як буллінг, що несе негативні наслідки не тільки в особистісній, а й в соціальній сфері кожного члена колективу. Слід врахувати, що буллінг вважається одним з проявів соціальної влади. Дане явище вважається проявом соціальної диференціації в колективі на «буллерів», «жертв» та «спостерігачів».[4]

Для аналізу даного явища можна скористатися визначенням відомого психолога Д. Олвеуса, який розкриває сутність терміна «bulling» як ситуацію, в якій людина є об'єктом негативних дій з боку іншого суб'єкта. Згідно із наведеним визначенням, моббінг – використання чиеїсь сили, статусу, соціального положення для залякування, нанесення шкоди або приниження іншої, що має меншу силу чи статус, особи. [2]

Д. Олвеус виділяв прямий та непрямий буллінг і зазначав, що прямі знущання часто приймають форму явного, фізичного контакту, в якому на жертву відкрито напали. Непрямі знущання часто приймають форму соціальної ізоляції і навмисного виключення з діяльності. Непрямі форми знущання більше використовують дівчата, ніж юнаки.[5]

Варто зазначити, що буллінг має дві основні форми:

1. Фізична – умисні тілесні ушкодження.
2. Психологічна – насильство, пов'язане з дією на психіку, що супроводжується словесними погрозами та образами.[1]

Вчені виділяють два види буллингу: вертикальний, явище третирування начальником своїх підлеглих, або навпаки – коли підлегли проявляють агресію до свого боса. Другим видом є горизонтальний – цькування колективом одного працівника.[4]

Специфіка буллингу в військовому середовищі заключається в субординації, статутних взаємовідносинах та принципі єдиноначальства. Проте, це не виключає можливості появи даного явища серед військових, в тому числі серед курсантів вищих навчальних закладів воєнізованого типу.

Тому метою нашого дослідження є здійснити теоретико-експериментальне дослідження явища буллингу серед курсантів вищого навчального закладу воєнізованого типу.

Для дослідження даної проблеми ми використали 5 методик: методика на визначення типу темпераменту Г. Айзенка, методика визначення захисних механізмів Келлермана-Плутчика, «Тест на визначення акцентуацій характеру» Леонгарда-Шмішека, опитувальник ПТЖС, тест Лазаруса, а також основну методику «Соціометричне дослідження» Я. Морено.

У дослідженні брали участь 45 осіб, з них 5 дівчат та 40 хлопців. Середній вік респондентів 21 рік. Соціальний статус – курсант.

Згідно з соціометричним виміром (мет. «Соціометрія») та розробленій анкеті виявлено, що 9 осіб є буллерами, 9 осіб є жертвами, а 27 чоловік є спостерігачами.(див. рис.) За даними досліджень, можна сказати, що колектив

не є дружнім, а показники є дуже низькими. Це можна характеризувати тривалим процесом адаптації, який досі відбувається в колективах. Проте, навіть за такий короткий час, вже виділили окремо моральних лідерів, а також так званих «ізгоїв» колективу.

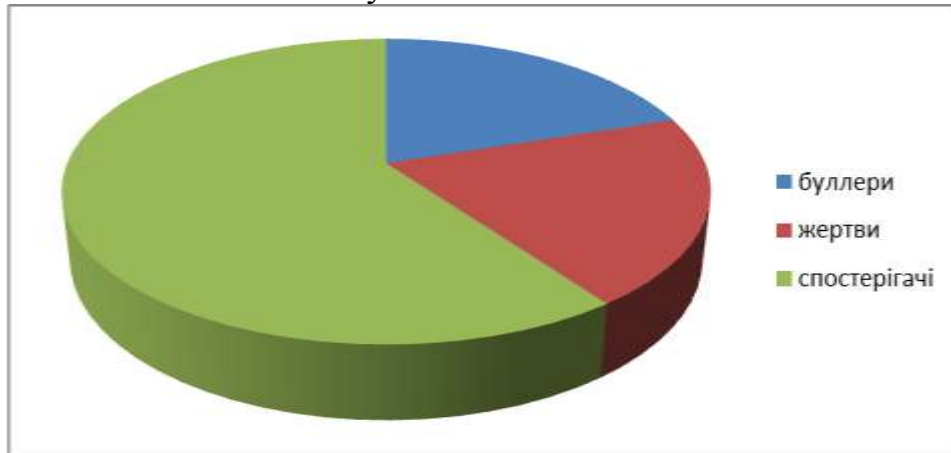

Рис. «Кругова гістограма співвідношення буллерів, жертв та спостерігачів»

Згідно з даними кореляційного аналізу, ми отримали такі результати: жертвам буллінгу найчастіше використовують такий захисний механізм як заміна ($r=0,378$), заміщення ($r=0,312$), пошук соціальної підтримки ($r=0,451$), взяття відповідальності ($r=0,316$), планування вирішення ситуації ($r=0,503$), позитивна переоцінка ($r=0,529$). Буллерам більш притаманні нейротизм ($r=0,333$), демонстративний ($r=0,435$), неврівноважений ($r=0,654$), агресія ($r=0,463$), проекція ($r=0,497$).

Отже, буллінг - негативне соціальне явище, що є причиною низьких показників працівника та колективу в загальному. Провівши дослідження серед курсантів, можемо стверджувати, що навіть при строгій дисципліні, принципі єдиноначальства та статутних відносинах, явище буллінгу відіграє важливу роль в курсантських взводах навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каменская В.Г. Психологическая защита и мотивация в структуре конфликта / В.Г. Кам, енская. – СПб.: Питер. – 1999. – 317 с.
2. Резник Г.І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників // Практична психологія та соціальна робота — 2002, №1. — 211 с.
3. Duffy L. A. Bullying in Schools: A Social Identity Perspective / A. L. Duffy, B. Psych (Hons). – School of Applied Psychology Business School, 2004. p. 376
4. Leymann Heinz, Psychological reactions to violence in working life: bank robberies, Umeå, 1990 (Umeå University medical dissertations, 0346-6612 ; N.S., p. 21-289
5. Daniel Olweus Bullying at school: tackling the problem (2001) / D. Olweus // Research Centre for Health Promotion, University of Bergen //

www.oecdobserver.org.; Sampson R. Bullying in Schools / R. Sampson // Problem-Oriented Guides for Police. Problem-Specific Guides Series. p. 1-49

ФЕНОМЕН САМОТНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Гарбуз К.Р.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент IV курсу.

Сірко Р. І.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, заступник завідувача кафедри практичної психології та педагогіки, полковник служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент.

Навряд чи знайдеться людина, яка хоча б іноді не відчувала стану самотності. Проблема самотності завжди хвилювала людство, піднімаючи інтерес вчених, письменників, філософів. В історії філософсько-психологічної думки феномен самотності трактується неоднозначно. Для одного - самотність – це ознака неповноцінності життя, наповнене депресією і відчуттям власної непотрібності, для іншого – це шанс зробити успішну кар'єру, або просто віднайти власний сенс буття. Пошуки сенсу власного існування тісно пов'язані з самотністю, яку людина переживає як соціальний чи екзистенційний стан та властивість.

Мета роботи: Аналіз теоретичних підходів щодо вивчення феномену самотності.

А.В. Петровський і М.Г. Ярошевський відзначають, що переживанню самотності властиві неадекватна регуляція поведінки та діяльності людини, при цьому, вони подають таке трактування самотності: “це один з психогенних факторів, що впливають на емоційний стан людини, що знаходиться в змінених (незвичних) умовах ізоляції від інших людей...” [3].. Якщо критично поглянути на дане визначення, можна зазначити, що автори зводять зазначену проблему лише до просторової ізоляції, тобто до фізичної відсутності поряд з людиною інших. Натомість В.А. Ананьїв вказує, що при переживанні самотності відбувається порушення особистісної зрілості через порушення засвоєння реакцій, адекватних різним ситуаціям в житті людини, коли неможливо розводити реальні і ідеальні цілі[1]..

Згідно Роджерсу, самотність - це прояв слабкої пристосованості особистості, а причина її феноменологічна невідповідність уявлень індивіда про власне «Я». Якщо розділити процес виникнення самотності на 3 етапи і схематично уявити його, то вийти наступна картина:

1) Товариство впливає на людину, змушуючи її вести себе відповідно до соціально виправданого, що обмежує свободу дії зразком;

2) Через це виникають протиріччя між внутрішнім істинним «Я» індивіда і проявами його «Я» у відносинах з іншими людьми, що призводить до втрати сенсу існування;

3) Індивід стає самотнім, коли, усунувши охоронні бар'єри на шляху до власного «Я», він, тим не менше, думає, що йому буде відмовлено в контакті з боку інших.

І тут виходить замкнуте коло: людина вірячи в те, що її справжнє «Я» відкинуто іншими, замикається у своїй самотності і продовжує дотримуватися своїх соціальних «фасадів», що призводить до спустошеності. Іншими словами, в самоті проявляється невідповідність між дійсним і ідеалізованим «Я»[5].

Зі сказаного випливає, що наведені визначення, вказують на те, що наслідки зазначеного психоемоційного стану мають винятного негативне забарвлення.

Велика кількість вчених займалися, вивченням самотності як соціально-психологічного феномена, виокремлюють присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених як К. А. Абульханов-Славська, Л. І. Старовойтова, Г. М. Тихонов, С. Г. Трубнікова, Ж. В. Пузанова; Н. Е. Покровський, С. А. Ветров, Ю. М. Швалб, О. В. Данчева та інші.

У розумінні психологічної природи самотності одні дослідники трактують її як усамітнення чи ізоляцію, інші надають їй ознаки суб'єктивного переживання.

На підставі теоретичного аналізу можна зробити припущення, що самотність як психічне явище має кілька видів і певні межі прояви, континуум від норми до патології:

1. Хронічна самотність, настає тоді, коли індивід протягом тривалого періоду життя не може встановити задовільні взаємини з значимими для нього людьми.

2. Ситуативна самотність, зазвичай з'являється як результат будь-яких стресових подій у житті людини, таких, наприклад, як смерть близької або розрив інтимних відносин,

3. Перехідна самотність висловлює в короткочасних нападах почуття самотності, які повністю і безслідно проходять, не залишаючи після себе жодних слідів.

Таким чином, аналіз типологій самотності, видів самотності демонструє багаторівневий характер даного феномена. Як і було сказано, почуття самотності за сприятливих умов може стати двигуном самовдосконалення, оскільки дає особистоті рідкісну змогу зануритися в пошуки своїх переваг та недоліків. Так, прихильники екзистенціального підходу стверджують, що самотність є важливою умовою нашого існування і формою системи захисних механізмів. Вони вважають, що немає необхідності в співволодінні із самотністю. Самотність екзистенційна і приносить екзистенцію в людське життя. Мустакс підкреслює значення відмінності між «метушнею самотністю і істинною самотністю». Екзистенціалісти закликають людей подолати їх страх самотності, і навчитися позитивно його використовувати[4].

Дещо схожу ідею можна прослідкувати в когнітивні моделі (зокрема, модель когнітивного дисонансу), де самотність визначають як «реакцію індивіда на сприйняття того факту, що наявні соціальні зв'язки не відповідають певним внутрішнім стандартам». Таким чином, у центрі уваги опиняються дві

основні взаємопов'язані проблеми: яким чином людина оцінює і порівнює зі зразком своє соціальне життя, і що виступає в якості зразка?

Когнітивні моделі задають причину і динаміку «проживання» самотності, вважаючи її як нормальне явище; при цьому, в силу «складності цього переживання для людини» пропонуються варіанти роботи з самотністю, пов'язані з вивченням і можливою зміною стандартів, на які орієнтується людина, а також пов'язані з удосконаленням соціальних взаємин.

Самотність небезпечна тим, що його дуже часто не помічаєш, поки не залишишся наодинці з самим собою вночі в порожній квартирі. Але самотність - не завжди зло. Є ситуації, коли людям просто необхідно побути наодинці з собою. І про проблему самотності можна говорити тоді, коли цей стан затягується всупереч вашим бажанням - іншими словами, коли від самотності людина починає страждати.

З попередніх міркувань є очевидним, що феномен самотності відрізняється складністю і неоднозначністю в плані наукового визначення і індивідуального осмислення. Тому розгляд окремих її сторін, наприклад, зовнішніх і внутрішніх причин в індивідуальному контексті переживань, залежно від соціальних перетворень в суспільстві та інших, являє собою необхідний і методологічно обґрунтований етап дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев, В. А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья / В. А. Ананьев. – СПб.: Речь, 2006. – 384 с.
2. Кон И.С. Многоликое одиночество: (Психол. исслед.) / И.С. Кон // Знание – сила. – 2002. – №12. – С.40-42.;
3. Психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Хараш А. Психология одиночества / А. Хараш // Педология. – 2000. – №4. – С.7-16.;
5. Элен Вест и одиночество / Карл Роджерс. – Москва // Психологическое консультирование и психотерапия : хрестоматия / Ред. А.Б. Фенько, Н.С. Игнатьева, М.Ю. Локтаев. – Москва : Московский психотерапевтический журнал, 1998-2001. - Том 2: Случаи из практики : Психологическое консультирование и психотерапия : хрестоматия / ред. А.Б. Фенько, Н.С. Игнатьева, М.Ю. Локтаев. – Москва : Московский психотерапевтический журнал, 2001. – С. 123-139.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ТА МАНІПУЛЯТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Годій Л.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, курсант IV курсу.

Сірко Р.І.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
заступник завідувача кафедри практичної психології та педагогіки, полковник
служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент

Незадовільний стан політичної та економічної ситуацій, нівелювання гуманістичних цінностей, неморальний спосіб життя є своєрідними передумовами для становлення і розвитку маніпулятивної поведінки. Сьогодні маніпуляції є характерними для кожного вікового періоду, а їхній прояв може бути різноманітним. Проблема маніпулятивних взаємин особливого значення набуває в юності, коли відбувається соціальне самовизначення особистості, стрімкий розвиток самосвідомості, формування духовних цінностей, оскільки юнацьке середовище характеризується відсутністю стабільності, високою конкуренцією, егоцентризмом, бажанням виділитись, намаганням налагодити стосунки з оточуючими будь-якими способами. Метою нашого дослідження є аналіз застосування маніпуляцій як стратегії поведінки в майбутніх психологів.

У науковій літературі поняття макіавеллізм спочатку означав різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби (в тому числі й жорстокі) заради досягнення поставленої мети. У соціально-психологічному словнику термін означає свідоме і цілеспрямоване маніпулювання іншими людьми за допомогою обману, хитрощів, шахрайства й зради, які нібито припустимі і виправдані із збільшенням влади й контролю одних людей над поведінкою інших [10].

У психологію цей термін увійшов завдяки контент-аналізу праці Н.Макіавеллі, що здійснили Р. Крісті та Ф. Гейз. Автори стверджували, що макіавеллізм – це синдром, який базується завдяки взаємодії когнітивних, мотиваційних, поведінкових характеристик. Також вони зазначали, що головними психологічними складовими макіавеллізму, як риси особистості є: переконання суб'єкта в тому, що в спілкуванні з іншими людьми ними можна тільки маніпулювати; навички, конкретні вміння маніпуляції [1]. Вищезазначені автори створили також методіку вивчення схильності до маніпулювання, що дає можливість визначити рівень макіавеллізму особистості.

Психолог В.В. Знаков [6] розглядав макіавеллізм, як особистісну рису, що характеризується маніпулятивністю та використанням інших людей задля власної мети, цинічним поглядом на людську природу та відсутністю емпатії. Він відображає невіру суб'єкта, що більшості людей можна довіряти та мають високо розвинену силу волі.

Макіавеллізм як психологічний феномен досліджували Н.Ойжа, С.В.Биков, С.А.Богомаз, К.Вільямс, Ф.Гейз, Р.Делуга, М.С.Єгорова, Г.О.Іванищук, О.В.Каракулова, Р. Крісті, А.Д.Ларіна, О.В.Макаренко,

Д.Маклвейн, Є.Л.Марголіна, В.В.Марченко, Д.Паулус, О.О.Прокоф'єва, А.О.Русліна, Л.І.Рюмшина, О.Т.Соколова, П.Хайлі, Р.Хлодовський, В.П.Шейнов, Г.Шиллер [1;3;6;7;11].

У психологічній літературі робляться спроби визначити взаємозв'язок особистісних характеристик особистості та макіавеллізму. Зокрема, деякі автори вказують, що для осіб з високим рівнем макіавеллізму характерні такі якості, як егоцентризм, тривожність, порушення взаєморозуміння з іншими, відчуженість у компанії, формування ставлення до людини як до предмету досягнення власної мети [8;9]. Інші автори виділяють такі особистісні якості як самолюбство, схильність до різких змін настрою, довірливість до інших, а також незавершеність становлення системи ціннісних орієнтацій [2;6].

Основними внутрішніми передумовами включення юнацтва у маніпулятивні взаємини у якості об'єкта визначені: нестабільність емоційної сфери, стереотипність мислення, неадекватність самооцінки, не сформованість моральних переконань, бажання перекладати провину на інших, слабкість сили волі. Зовнішніми передумовами, на думку О.О.Прокоф'євої [9], є життєві кризи, травматичні ситуації, відсутність психологічної просвіти, нівелювання системи цінностей у суспільстві та особливості виховання. Як наслідок в учасників маніпулятивних взаємин у великій мірі проявляється таке явище, як макіавеллізм, що спричиняє тимчасове застрягання у юнацькому віці й уповільнення задовільного психологічного розвитку.

Дослідник Р. Крісті пояснював високий рівень макіавеллізму в молодих людей більш цинічним і споживацьким ставленням до життя, в той час як на старших осіб впливає життєвий досвід, усвідомлення важливості загальнолюдських цінностей і їх прийняття - все це сприяє зменшенню рівня прояву макіавеллізму [1]. Психолог Д. Маклвейн припустила, що природа юнацького макіавеллізму переважно полягає у схильності приписувати причини того, що відбувається зовнішнім чинникам, а не власній поведінці [2].

У працях О.В. Каракулової, яка досліджувала прояви макіавеллізму саме в юнацькому віці, виявлено, що найбільша схильність до маніпулювання притаманна людям віком 16-23 роки. Автор також зазначає, що юнаки та дівчата, схильні до маніпулювання, характеризуються переважанням зовнішньої мотивації (робити щось їх змушують зовнішні обставини, а не внутрішні стимули) і впевненістю в неспроможності контролювати життєві події, що породжують труднощі в формуванні далеких життєвих перспектив. Заодно на думку вищезазначеного автора молоді люди, схильні до маніпулювання, характеризуються вираженою прямолінійністю, підозрілістю, тривожністю, недовірливістю, критичністю, небажанням змінювати свої звички і установки, при цьому вони відрізняються неповторними манерами поведінки і схильністю до фантазування [7]. Юні макіавеллісти демонструють в групі особистісну відстороненість і непричетність до неї, переслідуючи лише власні інтереси і цілі. У міжособистісній взаємодії вони проявляють наполегливість, надмірну завзятість, нестриманість, що призводить до різких висловлювань на адресу оточуючих, при цьому вони в ідеалі прагнуть бути ще більш владними, критичними і незалежними.

З метою визначення рівня макіавеллізму в майбутніх психологів використано методику Р. Крісті та Ф.Гейз «Шкала макіавеллізму особистості», адаптовану В.В. Знаковим [6]. Вибірка складала 60 студентів-психологів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності другого та третього курсів з яких 22 хлопців та 38 дівчат. Результати подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень схильності до макіавеллізму	Кількість респондентів	Дівчата	Хлопці	%
Високий	42	63,1	88,8	70,0
Низький	18	36,8	18,1	30,0

За допомогою методики визначено, що 70,0% респондентів володіють високим рівнем макіавеллізму, а 30,0% низьким. Слід зазначити, що у хлопців показники високого рівня (88,8%) є більшими, ніж у дівчат (63,1%). Звідси, можна зробити висновок, що майбутні психологи чоловіки більш схильні до макіавеллізму, ніж дівчата. Отриманий результат можна пояснити тим, що в хлопців метою маніпулювання є домінування, лідерство, влада та боротьба, тому саме ці фактори сприяють розвитку схильності до маніпулювання. А для дівчат необхідністю власних маніпулятивних дій виступає майбутній результат та міжособистісне спілкування.

Люди з високим рівнем макіавеллізму завжди схильні демонструвати свої сильні сторони, а роблять вони це незалежно від обставин. У спілкуванні з іншими схильні триматися емоційно відчужено, відокремлено, орієнтуватися на проблему, а не на співрозмовника та відчувати недовіру до оточуючих. Вони сміливі, розумні, амбіційні та дуже егоїстичні. Вони можуть майстерно обманювати інших та не викликати підозр та сумнівів у власних словах. Також суб'єкти з високим рівнем макіавеллізму, мають тенденцію виправдовувати маніпуляцію та вважати її ефективним способом спілкування. Крім цього для нього характерні спокій і відсутність емоційності, прагнення досягати мети в суперництві. Риси його особистості визначаються психологічними процесами: фіксуванням на точних когнітивних характеристиках ситуації і концентрації уваги і дій на свободу.

Людина з низьким рівнем макіавеллізму, найчастіше боягузлива, нерішуча, легко піддається впливу, чесна, сентиментальна і надійна. Характерні риси такої людини – це невміння відмовляти в проханні, вимагати, відстоювати свої права, виражати позитивні й негативні емоції й правильно встановлювати контакти. Така особа найчастіше піддається соціальному впливу та є досить чесною. Більше того люди із низькими результатами орієнтовані саме на індивіда, а не на абстрактні цілі.

Як бачимо з проведеного дослідження серед психологів значний відсоток осіб зі схильністю до макіавеллістичної поведінки, що негативно може впливати на їхню майбутню діяльність, оскільки вони будуть прагнути задовільнити власні потреби за рахунок інших. В етичному кодексі психолога, прийнятому 20 грудня 1990 року на першому Установчому з'їзді Товариства психологів в м. Києві [5], вказано, що психолог не має права застосовувати маніпулятивні методи та свої знання для здобуття прихильності клієнтів та

просто, як засіб роботи з ними. Тому важливою є превентивна робота щодо профілактики маніпулятивної поведінки в психологів, що і буде напрямком наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Christie R., Geis F. *Studies in machiavellianism*. N. Y.: Academic Press, 1970, 415p.
2. McIlwain Doris. *Bypassing empathy: A Machiavellian theory of mind and sneaky power*; Slaughter, Virginia (Eds.), Psychology Press: New York, 2003.
3. Быков С. В. Макиавеллизм как механизм манипуляции и психологической защиты у студентов гуманитарных и технических направлений образования // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». – Самара, 2015.
4. Егорова М.С. Макиавеллизм в структуре личностных свойств / М. С. Егорова // Вестник Пермского государственного педагогического университета. 2009. – №1. – С. 65-80
5. Етичний кодекс психолога [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://upsihologa.com.ua/etychnyi_kodeks_psyhologa.html
6. Знаков В.В. Макиавеллизм: психологическое свойство личности и методика его исследования / В. В. Знаков // Психологический журнал. – 2000. – № 5. – С.16-22
7. Каракулова О.В. Склонность к манипулированию окружающими людьми в юношеском возрасте в контексте проблемы формирования ригидного типа личности / О. В.Каракулова// Вестник Томского гос. Унив. Вып. №320. – 2009. – С.183 -186
8. Макаренко О.В., Богомаз С.А. Личностные особенности студентов-психологов, склонных к манипулированию другими // Психология.– Томь, 2015.
9. Прокоф'єва О. О. // Психологічні умови запобігання маніпулятивним міжособистісним стосункам у юнацькому віці [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/9953/1/Prokof'eva.pdf>
10. Словник соціально-психологічних понять [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://stud.com.ua/15775/psihologiya/slovník_sotsialno_psihologichnih_ponyat
11. Шейнов В. Большая книга убеждения и манипулирования: приемы воздействия – скрытого и явного»: АСТ; Москва; 2016

ФУНКЦІЇ ТА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Городня О.Р.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент IV курсу,

Клименко О. Є.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,

старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат психологічних наук.

Усе наше існування пронизане почуттями та емоціями. Але «керуємося» ми ними по-різному: хтось добре відчуває і розуміє емоції інших людей, інші навіть у власних розібратися не спроможні. Про першу групу людей зазвичай говорять, що в них добре розвинений емоційний інтелект. Поняття «емоційний інтелект», як і психологічна концепція, виникло в західній науці в 1990-і рр.

Численні дослідження, проведені теоретиками і практиками психології, показали, що рівень особистих досягнень людини великою мірою визначається не класичним показником інтелекту IQ, а емоційними здібностями. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту добре розуміють свої емоції і почуття інших людей, можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, і тому в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна і вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими [6].

Мета роботи: на основі теоретико-методологічного аналізу виокремити характеристики емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект (EQ) – це сукупність здібностей, що дають змогу людині усвідомлювати й розуміти як власні емоції, так і емоції оточуючих

Функціональні характеристики емоційного інтелекту представлені системою емоційних ставлень до себе як суб'єкта пізнання, до світу та інших людей, які відображаються в соціальній взаємодії. Емоційний інтелект необхідно розглядати в контексті категорії «діяльність», оскільки він розвивається в діяльності, у процесі спілкування, взаємодії з іншими людьми.

Емоційний інтелект має свою структуру, в основу якої покладено групи здібностей, зокрема когнітивні, емоційні, адаптаційні та соціальні. Взаємозв'язок цих здібностей пов'язаний із структурними компонентами емоційного інтелекту, а також з його основними функціями (табл. 1) [5].

Практичний інтерес до проблеми розвитку емоційного інтелекту особистості зумовлений тим, що вона має прикладний аспект, зокрема у сфері лідерства і управління, у сфері освіти та бізнесу. Емоційний інтелект розглядається як один із провідних чинників забезпечення успішності життєдіяльності людини.

Сучасне «технологізоване» життя негативно відображається саме на емоційній сфері. У сучасної людини зовнішнє благополуччя досить часто супроводжується внутрішнім неблагополуччям, що призводить до зниження адаптаційних можливостей особистості в умовах змінливого соціально-психологічного середовища [2].

Щодо розвитку емоційного інтелекту, то думки психологів з цього приводу дещо розділилися. Одні фахівці (включаючи Дж.Мейєра) дотримуються позиції, що EQ – це відносно стійка здатність, і «виростити» його неможливо. Але навчання допоможе підвищити емоційну компетентність. Інші вчені (зокрема, Деніель Гоулман) вважають, що емоційний інтелект можна розвивати. Як аргумент вони наводять той факт, що нервові шляхи мозку розвиваються аж до середини життя людини.

Таблиця 1.

Співвідношення структури емоційного інтелекту з його функціями

Група здібностей	Структурні компоненти емоційного інтелекту	Функції емоційного інтелекту
Когнітивні здібності	сприйняття емоцій (ідентифікація емоцій); розуміння емоцій (усвідомлення емоцій, їх аналіз та встановлення зв'язків між ними).	Інтерпретативна функція – дозволяє людині продуктивно здійснювати розшифрування емоційної інформації (емоційні вирази обличчя, інтонації голосу тощо), що сприятиме накопиченню та систематизації знань, формуванню власного емоційного досвіду.
Емоційні здібності	управління емоціями (вміння підтримувати позитивний модус емоцій)	Регулятивна функція – сприяє стану емоційної комфортності та забезпечує адекватність зовнішнього вираження емоцій людини.
Адаптаційні здібності	управління емоціями в стресових ситуаціях (самоконтроль, вибір продуктивних подолаючих стратегій поведінки); самомотивація (здатність викликати та підтримувати емоції, які спонукають до діяльності)	Адаптивна та стресозахисна функції – полягають в актуалізації та стимулюванні психічних резервів людини в ускладнених життєвих ситуаціях.
Соціальні здібності	соціальна емпатія (здатність до співпереживання емоційного стану іншої людини); управління чужими емоціями (вміння впливати на емоційні стани інших)	Активізуюча функція – забезпечує гнучку спроможність до конгруентності у спілкуванні.

Розвиток емоційного інтелекту являє собою розвиток самосвідомості, навичок усвідомлення своїх і чужих емоцій, вміння керувати своїми і чужими емоціями і ефективно взаємодіяти з людьми [1].

Якщо дотримуватись точки зору Д. Гоулмана стосовно можливості розвитку емоційного інтелекту, то доцільно буде навести кілька методів його розвитку:

1. Розвиток самосвідомості, навичок усвідомлення своїх і чужих емоцій, вміння керувати своїми і чужими емоціями та ефективно взаємодіяти з людьми.

Саме навички самоконтролю, відволікання від тривожних думок та спрямування енергії на дію, а не на тривогу, дозволить сприймати емоції інших людей адекватно, робити з цього правильні висновки та діяти відповідно до ситуації. Наприклад, якщо під час конфлікту ви потрапите під вплив емоцій, то спробуйте чітко сприймати ситуацію та не втрачати здатність розуміти опонента. Це допоможе керувати ситуацією, направляючи хід розмови, передбачувати реакцію співрозмовника, і, можливо, досягти компромісу на вигідніших умовах. Якщо емоції втримати не вдасться – самоконтроль падає і наші реакції стають більш схожі на інстинктивні. Людина може навіть не пам'ятати свої слів та дій, не те що керувати ними. Отже, увага до свого емоційного стану та самоконтролю допомагає тримати емоційний інтелект «на готові». Як це зробити? Не надавати надмірної важливості ситуації, пам'ятати про те, що ваше самовідчуття не завжди являється правильним, тому не варто перейматися.

2. Формування здатності усвідомлювати і оцінювати свої емоції та їх інтенсивність, починаючи з базових станів (радість, страх, смуток, злість), сприймати навколишній світ з різних точок зору. Для цього потрібно періодично ставити собі запитання: «Що я зараз відчуваю?», «Чому я це відчуваю?», «Чи подобається мені те, що я відчуваю?», «Як змінити відчуття, які завдають дискомфорт мені та оточуючим своїм проявом?».

3. Навчитися визначати джерело емоцій і ступінь їх інтенсивності. Силу емоцій можна вимірювати за шкалою від 1 до 10: від мінімальної інтенсивності, коли управління емоцією не вимагає зусиль, до дуже високої, коли емоція некерована. Ця шкала дозволить усвідомити і оцінити нюанси ваших відчуттів. Це допоможе навчитися знижувати відношення до цієї емоції до оптимального рівня.

4. Наступним кроком у розвитку емоційного інтелекту буде – розширення діапазону емоцій. Складіть свою абетку емоцій, спробуйте оцінювати емоційний стан інших людей. Намагайтеся зрозуміти і усвідомити, що з вами відбувається, коли ви займаєтесь тією чи іншою справою. Вчіться говорити про свої емоції в словах. Адже багато взаємин ламаються від недомовленості та непорозумінь. За теорією В. Бехтерева непроговорена сильна негативна емоція протягом трьох діб потрапляє в підсвідомість і починає впливати на дійсність та на несвідомий вибір особи.

5. Відвідування тренінгів, які проводять спеціалісти у цій сфері. Основні засоби тренінгової роботи, як правило, пов'язані з прийомами соціально-психологічної рефлексії та соціально-психологічно перцепції – осмислення власних переживань, переживань інших в процесі комунікативної взаємодії. Поряд із тим, тренінг відрізняється від традиційних засобів впливу, спрямованих на оптимізацію внутрішньо групової статусної структури; предмет тренінгового впливу складають не внутрішньо групові взаємини, а переживання особистості [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.
2. Емоційний інтелект [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела http://psychologis.com.ua/emocionalnyu_intellekt.htm
3. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку / А. В. Костюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. - 2014. - Вип. 2(1). - 85-89 с.
4. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції / Е.Л. Носенко, Н.В. Коврига. – Київ, 2003. – С. 24-40.
5. Що таке емоційний інтелект [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://kyiv.ridna.ua/2016/07/scho-take-emotsijnyj-intelekt-i-chomu-batkam-vazhlyvo-pro-noho-znaty/>
6. Юркевич В.С. Проблема емоционального интеллекта / В.С. Юркевич / Вестник практической психологии образования. – 2005. – № 3 (4). – 4-10 с.

НОНКОНФОРІЗМ ЯК ДВИГУН ПРОГРЕСУ

Грачова А.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, курсант IV курсу.

Вдович С. М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Тема нонконформізму була і залишається надзвичайно актуальною. Це зумовлено тим, що як колись, так і у наш час прояв нонконформізму дедалі поширюється та проявляється у різних видах діяльності у життєдіяльності людини загалом. Нонконформізм у широкому сенсі слова – активне неприйняття загальноприйнятого порядку, норм, цінностей, традицій або законів, проте, незважаючи, на перший погляд, на негативне значення цього терміна, прояв нонконформізму дає змогу підкреслити людині її індивідуальність, свою точку зору, проявити здібності лідера й інші індивідуальні особливості [6]. У принципі незгода і протест завжди були властиві людській природі та неодноразово служили запорукою розвитку і прогресу.

Нонконформізм – це заперечення певних правил, які існують у будь-якій групі, суспільстві або співтоваристві, і пропозиція власного бачення проблеми або ситуації. Іншими словами, людина обирає свій шлях, а не дотримується правил, які встановлені суспільством [1].

На нашу думку, нонконформізм є двигуном прогресу. Саме через людей, які не бажають підкорятися певній системі, і відбуваються кроки вперед. Завдяки нонконформістам у людства нині є безліч сучасних винаходів для комфортного життя. Нонконформісти роблять життя кращим. Вони прагнуть

змін, досягнення нових вершин, прогресу і відстоювання власної думки [4]. Це відважні та сильні духом люди. Яскравим прикладом вираження українського нонконформізму можна вважати шістдесятників.

Шістдесятники – це покоління творчої нонконформістсько налаштованої інтелігенції, яке наснажувалося засадами вільної творчості (не без впливу західної демократії), відроджувало пріоритети національної культури, мови тощо [5]. До дисидентів належать творчі особистості, які світоглядно і на практиці (видання і розповсюдження дисидентської літератури, утворення політичних груп, навіть партій) виступали відверто проти радянської влади [2]. Більшість із них були репресовані, посаджені в тюрми, табори і психлікарні. Ці люди не побоялися відстоювати свою думку, виражати її у своїх творах і навіть поплатитися за це життям. Тобто нонконформістське мистецтво залишається явищем без чітких контурів, оскільки йому так і не були знайдені влучні визначення і характеристики [3].

Отже, можна зробити висновок, що і у сучасному суспільстві нонконформізм виражається у багатьох факторах і діях. Наприклад, прояв нонконформізму в сучасному суспільстві може виражатись у мистецтві, літературі, різноманітних мітингах, протестах, у волонтерстві, благодійних акціях та інших речах. На перший погляд, може здатися, що нонконформісти – це ті люди, котрі просто порушують правила та йдуть проти системи, проте це не так. Люди, у яких проявляються індивідуальні особливості, є нонконформістами, схильні до лідерства та хочуть внести зміни, які, на їхній погляд, покращать ту чи іншу ситуацію. Незгода і протест завжди були властиві людській природі та неодноразово служили запорукою розвитку і прогресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Klucharev, V., Hytönen, K., Rijpkema, M., Smidts, A., Fernández, G. Reinforcement learning signal predicts social conformity // *Neuron*. – 2009. – N 61 (1) – P. 140-151.
2. Зарецький, О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР // *Сучасність*. – 1995. – № 4.
3. Касьянов, Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. – К., 1995.
4. Петровский, В. А. Личность в психологии. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
5. Сверстюк, Є. Шістдесятники і Захід // Сверстюк, Є. Блудні сини України. – К., 1993.
6. Соколова, Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. – М., 1989. – С. 192-201.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ОСОБЛИВИХ УМОВ НАВЧАННЯ

Гуцуляк М. М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, курсант IV курсу,

Сірко Р. І.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
заступник завідувача кафедри практичної психології та педагогіки, полковник
служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент

Особливостями соціально-психологічної адаптації особистості до складних умов життєдіяльності є: багатоплановість процесу пристосування психіки та поведінки особистості до складних умов соціального середовища, а також посилення залежності процесу пристосування як від суб'єктивних, так і об'єктивних чинників; активізація боротьби індивіда за місце в системі соціальних стосунків та прийняття соціальної ролі [2]. Пристосовуючись до складних умов життєдіяльності індивід стверджується як особистість та завойовує певний статус. Важливим результатом її соціально-психологічної адаптації є встановлення рівноваги між особистістю (цілями, ціннісними орієнтаціями і можливостями їх досягнення у складних умовах життєдіяльності) та вимогами екстремального середовища [1].

Мета нашого дослідження є визначити особливості адаптації студентів-психологів до особливих умов навчання. Вибірка складала 30 студентів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності віком від 18-19 років.

У експериментальному дослідженні були використані такі методики: тест впевненості в собі (В.Г Ромек); опитувальник PEN (Ганс і Сібілла Айзенк); опитувальник К. Роджерса для визначення адаптованості / дезадаптованості особистості; методика дослідження соціально – психологічної адаптації Р. Даймона; методика визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка.

Згідно з результатами аналізу рівня соціально-психологічної адаптації за методикою К. Роджерса та Р. Даймона виявлено, що у 64% опитуваних - високий рівень адаптації, у 18% - середній, 18% - низький.

Відповідно до вищевказаної методики було виділено одинадцять показників, які характеризують рівень соціально – психологічної адаптації: прийняття / не прийняття себе, прийняття/ не прийняття інших, емоційний комфорт / дискомфорт, домінування, підлеглість, зовнішній / внутрішній контроль, ескапізм. Згідно емпіричних даних по вибірці в цілому виявлено наступні результати: у 55% опитуваних діагностовано прийняття інших, 45% - не прийняття інших, 53% - емоційний комфорт, 47% - дискомфорт, 24% - домінування, 29% - підлеглість, ескапізм - 47%, адаптованість - (53%), та дезадаптованості - (47%).

Згідно емпіричних даних за методикою «Визначення труднощів у спілкуванні» В. Бойка було виявлено, 22% - невміння керувати емоціями, 17% -

неадекватний вияв емоцій, 22% - негнучкість емоцій, 21% - домінування негативних емоцій.

Згідно емпіричних даних за методикою «Тест впевненості в собі» В.Г Ромека було виявлено, наступні результати: висока впевненість в собі - (40%), посередня впевненість в собі - (31%), та низька впевненість - (29%); висока соціальна сміливість - (46%), посередня соціальна сміливість - (37%), та низька соціальна сміливість - (17%); висока ініціатива в соціальних контактах - (51%), посередня ініціатива в соціальних контактах - (32%), та низька ініціатива в соціальних контактах - (17%).

Як бачимо більша частина студентів досить легко адаптується до навчання і тільки незначна кількість студентів адаптується важче. Було встановлено, що особистісні характеристики впливають на процес адаптації студента до особливих умов навчання і середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности. (Формы, механизмы и стратегии). - Ереван, 1988. - 263 с.
2. Ткачишина, О. Р. Соціально-психологічна адаптація особистості як невід'ємна складова її соціалізації / О. Р. Ткачишина // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО БОЙОВИХ ДІЙ

Ігліна М.А.

Національна академія сухопутних військ імені
гетьмана П. Сагайдачного, Загальновійський факультет,
напрямок підготовки: забезпечення морально-психологічне
забезпечення у підрозділах (на кораблях), курсант III курсу

Мацевко Т.М.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного, загальновійський факультет, заступник начальника кафедри
морально психологічного забезпечення діяльності військ, кандидат
психологічних наук, старший науковий співробітник

Досвід бойових дій свідчить, що будь-який противник намагається активно впливати на моральні та психологічні якості, психофізичний стан, настрої, бойову активність особового складу. Наслідком психотравмуючих факторів є численні психогенні втрати. Тому нині актуальними є не тільки врахування морального фактора, але й технологія психологічної підготовки військовослужбовців до бойових дій.

Психологічна підготовка особового складу – це система цілеспрямованих дій командирів (начальників), що має на меті сформувати і закріпити у воїнів психологічну готовність та стійкість до психотравмуючих факторів, переважно

на основі самовдосконалення особистісних і розвитку професійно важливих якостей, набуття досвіду успішних дій в умовах бойової обстановки.

Як правило, у новобранців намагаються викликати довготривалий стан втоми і безпорадності, які призводять до почуття страху. Після того, як молодого солдата навчать підкорюватись наказам не зважаючи на страх, йому дають знання, які дозволяють почуватись впевнено, навчають різним бойовим навикам. Його вчать управляти своїм тілом і думками, пристосовуватись до різних умов і постійному зовнішньому тиску.

Перед лицем противника, особливо якщо він озброєний, людина починає боятись і в неї включається команда “бий або біжи”. В кров поступає гормон адреналін (пов’язаний зі страхом) і норадреналін (пов’язаний з гнівом), які дають людині сили боротися або тікати. Військовослужбовець в таких ситуаціях має думати тільки про перемогу, про те, як взяти верх над противником і подавити його супротив. Він має “накачувати” в собі сили поки страх не буде переможений.

Важливо, щоб військовослужбовці реально уявляли собі умови виконання тих або інших нормативів (вправ), тренувань і можливих негативних наслідків неправильних дій, невиконання заходів безпеки. Іноді доцільно провести практичний показ на макетах (манекенах, муляжах) наслідків недотримання заходів безпеки.

Під час підготовки військовослужбовців до бойових дій необхідно враховувати ті труднощі, що мають місце у сучасному бою. Психотравмуючі фактори бою створюються спеціально противником для досягнення перемоги. Їх усвідомлення, урахування і вмиле застосування, як свідчить досвід колишніх війн і сучасних воєнних конфліктів, забезпечують успіх як окремих бойових дій, так і всієї воєнної кампанії.

Досвід бойових дій переконливо свідчить, що будь-який противник намагається активно впливати на моральні та психологічні якості, психофізичний стан, настрій, бойову активність особового складу. Наслідком психотравмуючих факторів є численні психогенні втрати. Тому нині актуальними є не тільки врахування морального фактора, але й технологія психологічної підготовки військовослужбовців до бойових дій.

Одним із основних завдань організації морально-психологічного забезпечення діяльності частин (з’єднань) у надзвичайних (екстремальних) ситуаціях є організація заходів психологічної підготовки, психологічної допомоги та психологічної реабілітації військовослужбовців, які виконують бойові завдання у складних умовах.

Психотравмуючі фактори бойових дій діляться на дві групи:

Перша група – фактори, які безпосередньо емоційно впливають на особистість військовослужбовця. До цієї групи належать такі: небезпека (загроза життю, полон); раптовість (неочікуваність); новизна (нестандартність); невизначеність; відповідальність за прийняте рішення і його виконання; негативні емоційні реакції військових фахівців, що взаємодіють між собою (за вертикаллю та за горизонталлю влади, прояв боязні, нервозність, невпевненість в діях, нечіткість команд і доповідей); монотонія (функціональний стан

людини, що виникає при одноманітній роботі); групова ізоляція (вимушена самотність при виконанні бойових завдань); клаустрофобія (боязнь замкнутого простору); агорафобія (боязнь відкритого простору, прагнення сховатися від звукового і візуального бойового впливу); дискомфорт (відсутність елементарних нормальних умов для задоволення повсякденних духовних і фізичних потреб військовослужбовців, постійний інформаційно-психологічний вплив на них супротивника); кров, важкі поранення або крики поранених, смерть бойових товаришів, руйнування укриттів, будівель або бойової техніки, шум, гуркіт тощо.

Друга група – фактори, що опосередковано емоційно впливають на особистість військовослужбовця і залежать від його професійних можливостей. До цієї групи належать такі фактори: дефіцит часу та ін-формації (суперечливість інформації); збільшення темпу дій; надзвичайна інтелектуальна складність прийняття рішень; надлишок інформації; суміщення декількох видів діяльності водночас (афферентні операції – сприйняття інформації; логічні – пов'язані з переробкою інформації, оцінки обстановки і прийняття рішення; ефферентні – пов'язані з реалізацією прийнятого рішення); ступінь злагодження дій військових фахівців; високий рівень психофізичної втоми; нечуване ускладнення управління підрозділами; участь у насильстві тощо .

Дуже важливим фактором психологічної підготовки військових є їх детальне інформування про план, основні цілі та всі відомі (та очікувані) кроки військової операції. Поінформованість військових про події, територію, просторово-часові орієнтири, сили супротивника, локації санітарних частин, логістичну підтримку, систему зв'язку, шляхи можливих напрямів відступу впливає на їх відчуття безпеки та готовність до боротьби. Для військових надзвичайно важлива вся доступна інформація про супротивника, оскільки таким чином зменшується страх невідомості, тому не існує виправдань для того, щоб цю інформаційну потребу вчасно не задовільнити. Чим більше деталей щодо території противника, його воєнної сили, звичок, слабкостей та переваг, чим конкретніші факти про стан справ на території, де буде проходити військова операція, тим більше це сприятиме впевненості військових, що відповідає народній мудрості: «не такий страшний ворог, як його малюють». Необхідно організувати цільову психологічну підготовку військових на випадок полону та перебування в ньому, тому що певна поведінка полоненого може йому або допомогти, або ускладнити умови знаходження в полоні. Протягом такої підготовки, окрім вивчення Женевських конвенцій, військові знайомляться з основними «правилами гри» в екстремальних умовах полону, а для представників спецпідрозділів, військових пілотів, розвідників та деяких інших військових, для яких ризик полону вищий, організують спеціальні тренування.

Крім цього, може виникнути так званий професійний ефект групи. Він виражається в тому, що хто-небудь із членів екіпажу (розрахунку) повністю або частково виключається із взаємодії при вирішенні бойового завдання внаслідок надмірних психологічних навантажень, сильного страху, отримання психологічної травми. В цьому випадку людина може впадати у ступорний

(заціпеніння) стан або виконувати зовсім не ті дії, які потрібні в даній ситуації, і тим самим порушити узгодженість діяльності всього екіпажу (розрахунку). Тому у процесі психологічної підготовки військовослужбовці, особливо командири підрозділів, повинні навчатися способів виведення з таких станів.

Інверсія часу сну і неспання, різке обмеження часу на відпочинок і відновлення сил, нерегулярне і мізерне харчування – все це обумовлює негативний вплив фактора фізичної і психічної втоми і неприємних фізичних відчуттів на діяльність воїнів. Цьому багато в чому сприяє і відсутність нормальних умов для життя і бойової діяльності, які доводиться переживати воїнам у бойових умовах.

Важливу роль у бойовій обстановці відіграють і негативні емоційні реакції взаємодіючих фахівців – старших начальників, рівних за званням і посадою, і підлеглих. Цей фактор здійснює свій вплив як на начальників, так і на інших воїнів, на командирів підрозділів, і призводить до зниження якості бойової роботи.

Для того, щоб психологічно підготувати військовослужбовця до бою, необхідно, перш за все, завчасно готувати його психіку до впливу вказаних факторів. Це означає, що саме ці фактори повинні моделюватися у процесі психологічної підготовки. При цьому військовослужбовець повинен не просто звикнути до впливу даних факторів, а свідомо вчитися виконувати бойові завдання за умов їхнього впливу. Успішність вирішення даного питання багато в чому залежить від правильної організації психологічної підготовки.

Соціальні, бойові, фізіологічні і психологічні чинники бойової поведінки воїнів діють у різний час із різною силою, в різних комбінаціях. Небезпечна для життя обстановка буде по-різному сприйматися воїнами, вони по-різному розуміють цілі війни, неоднаково відносять-ся до противника, до товаришів по службі, командирів, що беруть участь у різних видах бою, солдати відрізняються бойовим досвідом, типом нервової системи тощо.

Військові керівники всіх рівнів, психологи повинні передбачати специфіку впливу чинників бою на поведінку воїнів і прагнути додати їй позитивний, мобілізуючий характер.

Етапи протікання процесу психологічної підготовки особового складу мають свої особливості як у різних родах військ, так і при підготовці різних військових фахівців.

На першому етапі переважно використовуються демонстраційні методи, що знижують нестачу інформації про умови реального бою і дають загальне орієнтування в засвоєваних діях.

На другому етапі починають інтенсивно застосовуватися умовно-ситуативні методи, які направлені на формування орієнтовної основи професійних дій окремого воїна і підрозділу загалом. Завершенням другого етапу слід вважати опанування професійними діями, чітке їх виконання в нормальних умовах, тобто без моделювання різних перешкод.

Третій етап припускає поєднання умовно-ситуативних методів із використанням імітації вторинних факторів (чинників) бою. Таке поєднання дозволяє підвищити стійкість до зовнішніх впливів і сформуванню впевненості

військовослужбовців у своїх силах. Завершенням третього етапу психологічної підготовки слід вважати досягнення військовослужбовцями такого рівня оволодіння військовою діяльністю, при якому її хід не порушується в результаті імітації різних впливів вторинних факторів (чинників) бою.

Четвертий етап – актуалізація мотивів бойової діяльності за допомогою внесення елементів небезпеки до навчально-бойової діяльності практичними методами “реальних” ситуацій. Даний етап підготовки може починатися і до завершення третього етапу, але обов’язково після другого етапу, після твердого засвоєння дій у нормальних умовах. Основний же розвиток цей етап повинен отримати після завершення третього етапу психологічної підготовки. Завершенням четвертого етапу психологічної підготовки слід вважати формування у військовослужбовців готовності до бойової діяльності.

Таким чином, кожен воїн повинен свідомо готуватися до бойових дій, виробляти у себе психологічну стійкість та вміння воювати в будь-яких умовах бойової обстановки. Безпосередня психологічна підготовка до бойових дій сприятиме підвищенню впевненості, мотивованості, швидкості сприймання необхідної інформації та прийняття рішення бійцем на полі бою. Наближення умов навчання до умов реальної бойової діяльності – це одна з найважливіших передумов успішного формування психологічної готовності воїнів до бою.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДАНИ, ПРИНЦЕСИ УЕЛЬСЬКОЇ (НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЇ)

Лисевич А.А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності курсант, III курсу.

Годій Л.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності курсант III курсу.

Куций О.А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент.

У психології основними завданнями історичних методів є дослідити й проаналізувати низку різноманітної інформації про певну видатну особистість, що зробила свій внесок у ряд сфер життя людини та залишила неабиякий слід у пам’яті людства. Використовуючи їх, можна вивчати особливості середовища людини, вроджені й набуті риси та ті чинники, що стали передумовами для її становлення. Для отримання достовірних висновків та результатів дослідження необхідно вдосконалювати способи використання даних методів. Саме тому актуальність нашого дослідження полягає в тому, аби мати змогу, завдяки новому досвіду та можливостям застосовувати їх й з’ясувати, які саме соціально-психологічні особливості й фактори розвитку сприяли становленню обраної відомої особистості.

Метою нашого дослідження є скласти психологічну характеристику, спираючись на результати, отримані за допомогою застосування таких

історичних методів, а саме: біографічного, автобіографічного та методу вивчення продуктів діяльності.

Використавши біографічний метод, ми дослідили життєвий шлях особистості, що стала ідеалом для жінок ХХ століття, «королевою людських сердець», об'єктом дослідження не одного біографа, втіленням істинної елегантності та стилю, вигнанцем в королівській сім'ї та прекрасною матір'ю для двох принців. Її ім'я може ознаменувати цілу епоху – Леді Ді, або ж уроджена Діана Френсіс Спенсер, пізніше її Королівська Високість, принцеса Уельська. Проаналізувавши різноманітні джерела (Беррі В. «Принцеса Діана», Т. Браун «Діана», Е. Я. Мишаненкової «Принцеса Діана», Е. Мортон «Діана. Її справжня історія», «Принцеса Діана. Життя, розказане нею самою», документальні фільми «Діана. Історія її словами», «Діана - наша мама», художні фільми «Чарльз і Діана: королівська історія кохання», «Діана. Історія кохання»), ми виділили деякі факти із її біографії, що мали неабиякий вплив на розвиток особистості майбутньої принцеси та наслідки яких, відображались протягом її життя.

Народилась Діана Френсіс Спенсер в аристократичній сім'ї, яка з нетерпінням очікувала на майбутнього спадкоємця титулу графа, однак на світ з'явилась дівчинка. Пізніше інтуїтивно це відчуваючи, маленька дівчинка звинувачувала себе в сімейних непорозуміннях. У 6 років вона пережила розлучення батьків, що вплинуло на розвиток її патологічного почуття провини, яке супроводжувало її до кінця життя. Такі внутрішні самозвинувачення призвели до того, що в Діани виникла непоборна потреба постійно комусь допомагати, їй вкрай необхідно було бути потрібною бодай комусь, через те, що вона відчувала себе відкинутою. Лише бабуся створювала почуття безпеки для маленької Ді, з неї майбутня принцеса брала приклад.

В юнацькому віці Діана прагнула до незалежності від батьків і як наслідок працювала звичайною нянею, інструктором з танців тощо.

Найграндіознішою подією її життя став шлюб зі спадкоємцем Британського престолу, в якому вона намагалась відтворити свої уявлення про щасливе сімейне життя. Саме ця подія стала переломною в її житті: постійне полювання папараці, безліч офіційних зустрічей, підтримка іміджу королівської родини, подальша подружня зрада породжували тривожність та негативно впливали на психіку леді Ді. Як наслідок спроба суїциду, аби привернути увагу чоловіка, довготривале захворювання - булімія. Незважаючи на це все, принцеса відвідувала нічліги для безхатченків, лікарні та притулки, де зустрічала і відкрити ворожість та агресію, непорозуміння і в той же час – вдячність. Одною розрадою в житті стали її діти, яких вона виховувала сама без допомоги сторонніх людей. З дитинства Діана намагалась не відділяти їх від звичайних пересічних громадян.

Ілюзії щасливого сімейного життя повністю розбились, коли 1992 році Чарльз та Діана почали жити окремо, а вже в 1996 році офіційно подали документи на розлучення. В цей час в леді Ді прослідковуємо постійне почуття тривоги, почуття загнаного звіра, на якого полюють, людини, якій з невідомих причин перекиваються кисень.

31 серпня 1997 року принцеса Діана загинула в автомобільній катастрофі. Здавалося б, з її смертю мало б все закінчитись, проте це був початок, адже після цього почалась конфронтація двох ідей: ідеалізації принцеси за її благодійність та страждання, а з іншого боку – копірвання в свого роду інтимних речах покійної (безлічі світлин, зйомок, листів, аспектів особистого життя).

За допомогою методу аналізу продуктів діяльності ми розглянули особистість Діани як волонтера та благочинця. Своїми вчинками принцеса могла змінити долі людей, змусити їх вірити в те, що все найкраще – ще попереду. В усіх її добрих вчинках люди відчували, що вона робить не задля традицій королівської родини – все це йшло від серця. Леді Ді встигала приділяти увагу як підліткам та молоді, так і пристарілим та людям з різноманітними залежностями. Можливо, серед цих людей вона відчувала ту вдячність та потребу в ній, якої так не вистачало у власній родині. «Найбільше захворювання світу – це те, що в ньому мало любові», - стверджувала принцеса, і всіма своїми силами намагалась примножити її.

У рамках програми каналу ВВС «100 найвизначніших британців» (2002 р) принцеса Діана зайняла третє почесне місце відповідно до результатів опитування простих жителів Великобританії у 2002 році, випередивши В. Шекспіра, І. Ньютона та королеву Єлизавету І.

Генеалогічний метод допоміг нам виявити деякі спадкові закономірності. Завдяки ньому нам вдалось виявити, що леді Ді була не єдиним представником свого роду, хто страждав на харчові розлади, а саме прабабуся Діани, Рут Гілл певний час страждала від розладів харчової поведінки. Це дає підставу стверджувати, що булімія Діани та анорексія її сестри Сари є проявом спадкової схильності до таких видів захворювань. Також слід зазначити, що предки по батьківській лінії були носіями королівської крові через незаконнонароджених синів короля Карла II і незаконнонароджених дочок короля Якова II.

До книги Е.Мортонна «Діана. Її справжня історія»[6] ми застосували контент-аналіз за певними ключовими словами. Було зафіксовано таку кількість збігів по таких словах: сором'язливість і його кореневих слів -4, і синонімічних рядів: збентеження – 6; про допомогу Діани різним людям – 19 разів; про її щирість - 16 разів; про її доброту – 43 рази.

Автобіографічний метод допоміг нам виявити власне ставлення принцеси Діани до різноманітних речей та конкретні події, що вплинули на формування її особистості. Завдяки цьому методу ми побачили, що майже все життя Діана боролась зі страхом публічних виступів, сприймала загальнолюдські світові проблеми як власні, любила своїх дітей, безмежно поважала щирість і чесність, які були притаманні їй самій.

Отже, використані нами історичні методи психології дали змогу виокремити основні риси, притаманні принцесі Діані. За характеристиками рівня індивіда можна зазначити таке за типом конституції вона – астеник. Їй притаманний високий ріст, худорлявість, плоска грудна клітка, довгий і тонкий ніс, схильність до абстрактного мислення. У принцеси переважаючим типом

акцентуації характеру є шизоїдний. Їй притаманна інтровертованість, а конфлікти виникають тоді, коли хтось змушує йти проти власного світу. Під час стресових ситуацій вона розгублюється та замикається в собі. Переважаючий тип темпераменту – меланхолічний і нервова система – слабка. Також спостерігаються задатки до танців і спорту.

Рівень особистості може бути охарактеризований таким чином: принцеса в зв'язку зі своїм привілейованим становищем змушена була повсякчас грати соціальну роль: зі своєю природньою схильністю до інтроверсії, вона змушена була повсякчас спілкуватись з різними незнайомими, і не завжди приємними людьми. Леді Ді була замкнутою в собі, але водночас розрадою для інших, упертою, коли справа стосувалась її дітей, емпатійною, завжди готовою допомогти іншим.

На рівні індивідуальності принцеса Діана є унікальною тим, що вона вміла впливати на простих людей однією фразою або поглядом. Це може бути пов'язаним з її статусом, але люди дуже любили Діану та поважали не лише за заслуги. Її благодійна й миротворча діяльність донині дозволяють з гордістю називати цю жінку «королевою людських сердець».

ЛІТЕРАТУРА

1. 100 Greatest Britons [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : https://en.wikipedia.org/wiki/100_Greatest_Britons
2. Беррі В. Принцеса Діана / В. Беррі.- Смоленськ.: Русич, 1998. – 256с.
3. Браун Т. Диана / Т. Браун. – М.: Эксмо, 2009. – 832 с.
4. Диана. История её словами Britons [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <https://www.youtube.com/watch?v=ZrjQT04Hd3o>
5. Мишаненкова Е. Я - принцесса Диана / Е. Мишаненкова.- Минск.: Харвест, 2013. - 224
6. Мортон Е. Диана. Ее истинная история / Е. Мортон. – М.: Физкультура и спорт, 1997. – 226 с
7. Принцесса Диана. Жизнь, рассказанная ею самой : [автобіографія] / [ред. тексту Л. Незвинская].- М.: Эксмо, 2017. –256 с.

ТРАНСАКТНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ

Маковецька М.М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, студент IV курсу.

Стельмах О.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук.

В даний час трансактний аналіз в психотерапії відіграє величезну роль, адже під час його застосування відбувається реконструювання особистості на основі перегляду життєвих позицій, що призводить до здатності усвідомлювати непродуктивні стереотипи своєї поведінки, які заважають ухваленню

адекватних рішень в житті особистості, а також формується нова система цінностей, які потрібні для задоволення потреб людини.

Головною особливістю трансактного аналізу є те, що людина, перебуваючи в певних умовах, може здійснювати вчинки, спираючись виключно на одну з трьох я-позицій, що мають чіткі відмінності. Також трансактний аналіз з погляду сучасної психотерапії вважається раціональним методом розуміння поведінкових реакцій, який базується на висновку, що кожна людина може навчитися мислити за себе, довіряти собі, відкрито виявляти власні почуття, приймати незалежні рішення, вибудовувати близькі контакти. Як система психотерапії трансактний аналіз використовується при лікуванні всіх типів психічних розладів (від повсякденних життєвих проблем і до психозів) окремих людей, груп, подружніх пар і сімей [3].

Загалом питання трансактного аналізу цікавило таких вчених, як: В.Ракітіна, Дж.Коттлер, Р.Браун, О.Бондаренко, Ю.Альошина, І. Дерманова, Є.Сидоренко, Дж.Дюсей, К.Стайнер, М.Гулдінг, А.Осіпова, В.Таланов, І.Малкіна-Пих, К.Рудестам, І.Стюарт, В.Джойнс.

В.Ракітіна стверджує, що трансактний аналіз є одним із найвідоміших напрямків сучасної психології, популярний в багатьох країнах Європи та світу. Вивчає теорію та практику спілкування між людьми та ефективно застосовується в психотерапії, психологічному консультуванні, менеджменті, управлінні персоналом, соціальній роботі та в галузі освіти [3].

Засновником цього напрямку в психології та психотерапії є американський психолог і психіатр Е.Берн. Трансакцією вчений назвав одиницю взаємодії партнерів по спілкуванню, що супроводжується представленням їх позиції. Структуру особистості в трансактному аналізі охарактеризував за наявністю в людини трьох его-станів: Батько, Дитина і Дорослий. Кожен его-стан являє собою особливий патерн мислення, почуттів і поведінки [2].

1. Батько - це роль, яка ніби копіює поведінку наших батьків, та інших осіб, які створюють «карту» нашого світу. Тобто, роль, яка є сукупністю всіх переконань, установок і вірувань, які людина вважає правильними. Цю роль добре характеризує слово «треба».

2. Дорослий - це роль, яка пізнає і аналізує те, що зараз відбувається в оточенні. Роль в якій людина міркує «максимально тверезо». Цю роль добре характеризує слово «можу».

3. Дитина - це роль, в якій людина живе виходячи з теперішніх бажань, емоційного стану дитини приблизно п'ятирічного віку. Цю роль добре характеризує слово «хочу».

Центральним поняттям у трансактному аналізі є «життєвий сценарій» - це життєвий план, що нагадує спектакль, в якому особа вимушена грати певну роль. Сценарій безпосередньо залежить від позицій, прийнятих в дитинстві, і записується в его-стан Малюка через транзакції, які відбуваються між батьками і дитиною [1].

Згідно Е.Берну, майже вся людська діяльність запрограмована життєвим сценарієм, що започатковується в ранньому дитинстві.

Сценарій виявляється в рухах, жестах, позах, манерах людини. Е.Берн вважав, що важливу роль в створенні життєвих сценаріїв грають і фантазії, що запам'яталися з дитинства, і чарівні казки [1].

Отже, трансактний аналіз є методом, який застосовується в роботі з людьми, незалежно від їх культури та рівня освіти. Крім того, він ефективно поєднує в собі теорію і практику, розум та емоції, сприяє актуалізації та усуненню внутрішніх конфліктів, звільняє особистість від надмірної адаптивності та критичності. Основна мета психотерапії в рамках трансактного аналізу полягає в перегляді своїх ранніх рішень і «переписуванні» життєвого сценарію.

Особливе завдання трансактного аналізу полягає в зменшенні значення непродуктивних сценаріїв. Аналіз сценаріїв вимагає структурного аналізу его-станів і вивчення трансакцій.

Загалом значення трансактного аналізу полягає в раціональному розумінні поведінки, а також він є підтверджений висновком про те, що кожна людина може навчитися довіряти собі, думати за себе, приймати самостійні рішення і відкрито висловлювати свої почуття. Його принципи можуть застосовуватися на роботі, вдома, в школі, з сусідами - скрізь, де люди мають справу з людьми.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Берн Е. Ігри в які грають люди і люди, які грають в ігри. - К.: ЛІТУР, 2002.
2. Берн Е. Трансактний аналіз у психотерапії. М., 2001.
3. Ракітіна В. Застосування трансакційного аналізу в системі освіти з метою створення психологічного комфорту в навчальному закладі [Методичний посібник]. – Золотоноша, 2014. - 182 с.

ФЕНОМЕН АУТОАГРЕСІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мацькович Р.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності курсант IV курсу.

Сірко Р.І.

Заступник завідувача кафедри практичної психології та педагогіки, полковник служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент

Аутоагресія (автоагресія, аутодеструкція, поворот проти себе) — це активність, націлена (свідомо чи несвідомо) на заподіяння собі шкоди у фізичній і психічній сферах.

З боку психоаналізу аутоагресія відноситься до механізмів психологічного захисту. Вона проявляється в самоприниженні, самозвинуваченні, нанесенні собі тілесних ушкоджень аж до самогубства, саморуйнівну поведінку (пияцтві, алкоголізмі, наркоманії, ризикованій сексуальній поведінці, провокаційній поведінці).

Психологічно аутоагресія виступає одним з основних соціально-дезадаптивних способів вирішення проблем, які пов'язані із збереженням індивідуальності і тотожності, із захистом почуття власної цінності.

У психології виділяють кілька підходів до дослідження причин, які спонукають людину до саморуйнації.

Першим ми розглянемо психоаналітичний підхід. Представником цього напрямку є Зігмунд Фрейд, який поклав початок вивченню агресивних тенденцій людини. Він висунув гіпотезу, що причиною аутоагресивної поведінки у людини є негативне ставлення її до зовнішнього світу. Саме недоліки світу і, зокрема, людей, викликають агресивні реакції, і в подальшому, під тиском «Супер-Его», змінюють із зовнішнього на внутрішній свій напрям.

Згідно з поглядами Фрейда, інстинкт смерті направляється лише зовні з метою зберегти суб'єкт від знищення, чому і сприяють розвинуті механізми психологічного захисту. Із цієї гіпотези можна зробити висновки, що агресія постійно існує в організмі у вигляді імпульсу [1,14].

К. Меннінгер - американський вчений та послідовник психоаналізу, розвиваючи уявлення З. Фрейда про аутоагресію, погоджувався з ученим, що у житті людини завжди існує війна між інстинктами саморуйнації та самозбереження. Він сказав, що будь яка шкідлива або небезпечна для життя поведінка є проявом інстинкту смерті [2].

С. Гроф, який працював у рамках психоаналізу, відмітив бажання змінити своє внутрішнє «Я» з поривом до самогубства. «У людей на цій стадії з'являється потужний внутрішній потяг, який базується на тому, що у них повинно щось померти. Якщо відсутнє розуміння динаміки смерті «Его» і тиск цього внутрішнього бажання сильний, то можна усвідомити неправильно ці відчуття і проявити їх у саморуйнівній поведінці» [5].

Засновник індивідуальної психології, А. Адлер, вважав, що бути людиною означає відчувати власну неповноцінність. Людей до подолання своєї неповноцінності спонукає стремління розв'язати визначені життєві проблеми. Але якщо деяким особистостям це не вдається, то вони починають відчувати потребу знищити людей, які їх оточують.

В цьому контексті аутоагресія стає прихованою атакою на інших людей. За допомогою саморуйнування людина прагне викликати співчуття до себе та осуд тих, хто відповідальний за її занижену самооцінку.

Послідовник З. Фрейда та А. Адлера В. Франкл розглядав аутоагресію серед таких понять як свобода людини та сенс життя. Франкл вважав, що кожна особистість повинна сама визначити свій шлях, свій сенс життя, і тоді зможе подолати всі труднощі, в неї вистачить сил розв'язати будь-які проблеми і тим самим уникнути аутоагресію [3].

Другим ми розглянемо анатомо-морфологічний напрям, який був розвинений відомим американським психологом та лікарем У. Шелдоном. Він вважав, що конституція тіла визначає риси характеру людини. Шелдон, спираючись на свої дослідження поведінки юнаків у центрі реабілітації, зробив висновок, що найбільше схильні до спричинення агресії стосовно себе, мезоморфи [4,12].

Третій напрямок об'єднує американська психологічна школа минулого століття, яка представила до розгляду наукового психологічного товариства ідеї А. Маслоу, С. Фромма, К. Роджерса, Р. Мея (гуманістичний підхід).

Цей напрям розглядається з точки зору феноменології. Так, від форми прояву, свідомості, спрямованості залежить вирішення екзистенціального протиріччя та в результаті – психічний стан людини і вірогідність дії факторів аутодеструктивної поведінки.

Н. Фарбероу – засновник концепції саморуйнівної поведінки. Цей підхід дозволяє ширше поглянути на проблему, не тільки самогубства, але і інші форми аутоагресивної поведінки: невиправдана схильність до ризику, алкоголізм тощо (цит. за Комлевим В.А.) [6].

А.А. Реан, один з представників соціально-психологічного підходу, в результаті дослідження агресії підтвердив складність феномену аутоагресії та ввів поняття «аутоагресивний патерн особистості». Тому, він вважав, що аутоагресія – це не тільки конкретна особливість, а й складний особистісний комплекс, який функціонує на різних рівнях [7].

Як показують результати досліджень Реана, у структурі аутоагресивного патерну особистості виділяють наступні блоки:

1) характерологічний субблок аутоагресивного патерну (рівень аутоагресії позитивно корелює з педантичністю, депресивністю, невротичністю та негативно пов'язаний із демонстративністю особистості);

2) інтерактивний субблок аутоагресивного патерну (рівень аутоагресії негативно корелює з товариськістю і позитивно – з соромливістю);

3) соціально-перцептивний субблок аутоагресивного патерну (аутоагресія майже не пов'язана з негативним сприйняттям інших людей, а навпаки, рівень аутоагресії корелює з позитивністю прийняття інших значущих, особливо батьків) [7].

Отже, з всього вище сказаного, буде доцільніше розглядати проблему аутоагресивної поведінки на основі комплексного підходу. Необхідно враховувати як особистісні характеристики особистості (самооцінка, сором'язливість), так і соціальні фактори, насамперед особливості виховання людини в сім'ї. Аутоагресивна поведінка, відповідно до комплексного підходу, зумовлена втратою сенсу життя, дихотомічним мисленням, заниженою самооцінкою, провини та образи, почуттям самотності, невмінням виражати свою агресію зовні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калашникова А. С. Психологические механизмы аутоагрессивных и гетероагрессивных действий с психическими расстройствами не исключая мнимости: дисс ... канд. психол. наук. :19.00.06, 19.00.04 / Калашникова Анна Сергеевна. – М., 2010. – 273 с.

2. Меннингер К. Война с самим собой / К. Меннингер. М. : Экспресс, 2001. – 480 с.

3. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл; под общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева; пер. С англ. и нем. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
4. Волков Ю. Г. Социология молодежи: учеб. Пособие / Ю. Г. Волков, В. И. Добренков, Ф. Д. Кадария и др.. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 576с.
5. Гроф С. Человек перед лицом смерти / С. Гроф, Дж. Хэлифакс; пер. с англ, А. И. Неклесса. – М. : Изд-во Трансперсонального Института, 1996. – 246 с.
6. Комлев В. А. Прогнозирование аутоагрессивного поведения осужденных в исправительных учреждениях: канд. психол. наук: 19.00.06 / Комлев Виталий Александрович; С.-Петербург., 2010. – 215с.
7. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти, Серия «Психологическая энциклопедия» /А. А. Реан. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656с.

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

Мельник В. В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, курсант ІV курсу.

Вдович С. М.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент
кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,

Дослідження особистості налічує майже дві з половиною тисячі років. Проте психологія особистості як наука склалася порівняно недавно. У процесі диференціації напрямів дослідження особистості, що відбувався в першій половині ХХ ст., склався цілий ряд теорій особистості: гештальтпсихологічна, психоаналітична, гуманістична, біхевіористична, когнітивна.

У гуманістичній теорії, за Г. Олпортом, К. Роджерсом і А. Маслоу, психологія має зосередитись на унікальності життєвого досвіду людини, на її самоактуалізації, обговоренні почуттів [1].

Одним із фундаторів гуманістичної психології вважається американський дослідник К. Роджерс. Центральною ланкою особистості, за К. Роджерсом, є самооцінка, уявлення людини про себе, «Я-концепція», що породжується у взаємодії з іншими людьми. Однак формування самооцінки не проходить без конфліктів, вона часто не збігається з оцінкою людини оточуючими, і тоді виникає дилема – чи прийняти оцінку інших, чи залишитися зі своєю. Неправильне уявлення про себе призводить іноді до крайнощів у перекручуванні самооцінки. Такі випадки можуть викликати невротичні конфлікти і потребують допомоги психолога у створенні гнучкої самооцінки. Здатність до гнучкої самооцінки, вміння під тиском досвіду переоцінювати систему цінностей, що виникла раніше – все це К. Роджерс визначає як важливу

умову психічної цілісності особистості та її психічного здоров'я в різних життєвих ситуаціях. Завдяки К. Роджерсу явища самосвідомості та самооцінки, їхні функції в поведінці й розвиткові суб'єкта стали важливим предметом подальших психологічних досліджень [3].

Проблема професійного вибору старшокласників полягає у тому, що вони мають зробити відповідальний і самостійний вибір стосовно свого майбутнього. Здійснення зазначеного вибору вимагає цілеспрямованого процесу, метою якого є виявлення свого майбутнього призначення. Оскільки усвідомлення свого призначення, смислу життя та професійний вибір спрямовують процес розвитку учнів старших класів і визначають їхнє майбутнє, рівень самовизначення визначається через складний комплекс їх відчуттів, особливостей сприйняття дійсності, образ «я», сформованого на даному етапі розвитку, індивідуальне сприйняття світу та ставлення, що формуються в індивідуальному досвіді старшокласників і мають суттєвий вплив на їхні стосунки, рішення і вчинки.

К. Роджерс акцентує увагу на такому підході до особистості, в якому особистість є контролюючим центром для прийняття рішень. В основі цього підходу, за його баченням, знаходиться людина, її призначення жити і діяти: сутність природи кожної людини є реалістичною і конструктивною та заслуговує довіри. Пробудження сутності сили розвитку особистості, формування особистісної, індивідуальної суб'єктивності відбувається лише на основі вільного вибору. Згідно з цим підходом, вирішальну роль у розвитку людини відіграють її уявлення про себе та самооцінка [2].

Отже, особистісне самовизначення старшокласників розглядається як результат самоусвідомлення і самопізнання та формування на цій основі «я-уявлень», тобто уявлень про свої індивідуальні риси, детермінація планів і перспектив у майбутньому. Крім того, зв'язок між формуванням «я-уявлень» старшокласників і визначенням її професійних планів здійснюється шляхом самопізнання і з'ясування ними своїх можливостей і перспектив подальшого розвитку. Основою цьому служить характерне для старшокласників спрямування у майбутнє, яке пов'язане, насамперед, з усвідомленням потреби самореалізації й усвідомленні себе у стосунках з оточуючими, у виборі майбутнього соціального оточення і у визначенні свого місця в системі суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зейгарник Б. В. Теории личности в зарубежной психологии. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 128 с.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека : Пер. с англ. – М. : Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
3. Роджерс К. Погляд на психотерапію. Становлення людини / Пер. з англ. М. Ісеніна; Общ, ред. І. Є. Ісеніна. – М. : Прогрес, 1994. – 479 с.

ПОНЯТТЯ, ЕТАПИ ТА МОДЕЛІ ЕСКАЛАЦІЇ КОНФЛІКТУ

Михайлова Н.Ю.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, курсант IV курсу.

Куций О.А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доцент
кафедри практичної психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

Ескалація конфлікту – це загострення протиріч між співрозмовниками. Співрозмовники не слухають думки і не зважають на інтереси одне одного. Зростає емоційне напруження. Учасники конфлікту можуть удатися до взаємних образ і навіть погроз. Якщо вони поведуться агресивно, не йдуть на поступки, стосунки ще більше погіршуються. Учасники конфлікту іноді навіть забувають про причину суперечки.

Два перших етапи відображають розвиток передконфліктної ситуації. Виростає значимість власних бажань і аргументів. Ростає психічна напруженість. Заходи, прийняті однією стороною для зміни позиції опонента, розуміються протилежною стороною як сигнал до ескалації.

Третій етап — власне початок ескалації. Усі надії зосереджуються на дії, що заміняє марні дискусії. Обидві сторони сподіваються шляхом натиску і жорсткістю викликати зміну позиції опонента, тоді як ніхто не готовий добровільно поступитися. Справжні проблеми конфлікту втрачають важливість, тоді як особистість супротивника виявляється в центрі уваги.

На четвертому етапі функціонування психіки регресує приблизно до рівня, який відповідає віку 6-8 років. У людини ще присутній образ “іншої”, але вона більше не готова рахуватися з думками, почуттями і становищем цієї “іншої”. В емоційній сфері починає домінувати чорно-білий підхід, тобто усе, що “не я” чи “не ми”, є поганим, і тому відкидається.

На п'ятому етапі ескалації видимі ознаки поступальної регресії проявляються у формі абсолютизації негативної оцінки опонента і позитивної — себе. На карту ставляться “священні цінності”, переконання і вищі моральні обов'язки. Сила і насильство набувають знеособлених форм, сприйняття протилежної сторони застигає у твердому образі ворога. Ворог знецінюється до стану “речі” і позбавляється людських рис. [2]

Існує декілька моделей ескалації конфлікту, серед яких:

Агресивно – оборонна модель, полягає в тому, що інтереси обох сторін є абсолютно різними, тобто перша сторона є агресором, яка намагається добитися певних змін вступає в конфлікт з іншою стороною, тією, що обороняється. Зазвичай агресор спочатку запускає м'які тактики суперництва, тому що це менш ризиковано. Але якщо м'які методи не допомагають, агресор використовує більш жорсткі тактики і конфлікт набирає сили, поки ціль не буде досягнута або поки не виявиться, що ескалація яка затягнулася обходиться дорожче ніж ціль заради якої був створений конфлікт. Той хто обороняється лише відповідає на випадки агресора, причому його реакції загострюються разом

з загостренням ескалації. Цей процес може продовжуватись до того часу поки агресор не відступить або не доб'ється своєї цілі.

Спіральна модель ескалації конфлікту демонструє, що ескалація є результатом дій та протидій які утворюють замкнуте коло. Наступальні тактики першої сторони викликають наступальні тактики другої, що провокує першу сторону на подальше використання тактик боротьби. Коло замикається і з новими взаємними протидіями починається нове коло ескалації.

Модель структурних змін, яка сприяє розумінню причин через які ескалація демонструє тенденцію до стійкості і рецидивів. Оскільки часто ескалація є не тільки довготривала, а й тягне за собою такі явища, які підвищують імовірність ескалації наступних конфліктів між сторонами.[1]

Модель ескалації конфлікту Ф. Глазла яка дозволяє:

- Розкрити прихований конфлікт, називати речі своїми іменами;
- Визначити стадію конфлікту, а значить зрозуміти, наскільки далеко зайшло протиборство сторін та наскільки важко його вирішити;
- Оцінити динаміку конфлікту;
- Усвідомити власний вклад в протікання конфлікту.[3]

ЛІТЕРАТУРА

1. Pruitt D. G., Micolic J. M, Eberle R., Parker J. C, Peirce R. S. The escalation of conflict: Group vs. individual response to persistent annoyance. Paper presented at the Sixth Annual Conference of the International Association for Conflict Management, Houthalen, Belgium, June 14–17, 1993.

2. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 551 с.

3. Глазл Ф. Конфликт-менеджмент. Настольная книга руководителя и консультанта /Пер.с нем. — Калуга, «Духовное познание», 2002

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Назарко О.М.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного,
Загальновійськовий факультет, напрям підготовки: морально-психологічне
забезпечення у підрозділах (на кораблях).

Неурова А.Б.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного,
доцент кафедри морально психологічного забезпечення діяльності військ,
загальновійськовий факультет, кандидат психологічних наук

Світова статистика показує, що кожен п'ятий учасник бойових дій при відсутності будь яких або фізичних ушкоджень страждає нервово-психічними розладами, а серед поранених і калік - кожен третій. Але це лише частина гігантського айсберга - всього масиву різноманітних порушень, які

залишаються після екстремальних впливів. Інші наслідки починають проявлятися через кілька місяців після повернення до нормальних умов життя. Основними проблемами військових, котрі воювали є страх (57%), демонстративність поведінки (50%), агресивність (58,5%) і підозрілість (75,5%). До їх поведінкових особливостей відносяться конфліктність в сім'ї, з родичами, колегами по роботі, спалахи гніву, зловживання алкоголем і наркотиками. Крім того, зазначаються: нестійкість психіки, при якій навіть самі незначні втрати, труднощі штовхають людину на самогубство; боязнь нападу ззаду; почуття провини за те, що залишився живий; ідентифікація себе з убитими. Для учасників бойових дій характерні також емоційна напруженість і емоційна відособленість, підвищена дратівливість і агресивність, безпричинні спалахи гніву, напади страху і тривоги. Відзначаються повторювані яскраві «бойові» сни і нічні кошмари, нав'язливі спогади про психотравмуючих події, що супроводжуються важкими переживаннями, раптові сплески емоцій з «поверненням» до психотравмуючої ситуації.

Найбільш виразні психічні порушення спостерігають у осіб, які знаходилися в зоні бойових дій більше за три місяці. У всіх обстежених, які отримали поранення у ході локальних війн або в період озброєних конфліктів, відмічають різного ступеню виразності зміни психічного стану. Ці зміни проявляються передусім реакціями на емоційний і фізичний стрес: від відносно короткотривалого відчуття дискомфорту з різними симптомами емоційної напруги до психічних розладів невротичного та психотичного реєстрів.

Спектр відхилень психічного стану достатньо широкий: від різновиду розладу адаптації під назвою бойова стресова реакція (БСР – початковий прояв дезадаптивних розладів) і так званої бойової втоми (БВ) до посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та реактивних станів (психогенні психози, реактивні психози - РС) – найбільш тяжких форм бойової психогенної патології. Найбільш поширеним їх варіантом (10 – 50% усіх санітарних втрат) є БСР. Згідно звіту, складеному консультативною групою армії США по психічному здоров'ю, в 2007 р. 28% комбатантів мали клінічні ознаки ПТСР. За даними інших дослідників, ПТСР складає від 10% до 50% всіх психопатологічних наслідків війн.

Згідно даних, опублікованих в «U.S. Army military News» у 2009 р. третьою за частотою серед причин смерті діючих комбатантів був суїцид. При цьому близько 70% суїцидальних дій пов'язані з проблемами міжособистісних відносин бувших військовослужбовців з оточуючими після повернення із зони бойових дій – «психічний розлад загрожує повернути війну додому, як особистісно значущий чинник і той фактор, який зумовлює втрати громадського здоров'я».

Симптоматика цих порушень поліморфна, вона розглядається в рамках неврозоподібних порушень, соматовегетативних, емоційно-вольових розладів, приступів паніки, фобій, унікаючої поведінки, істеро-конверсійних дисфункцій, антисоціальної та агресивної поведінки.

Існують дані про те, що у військових, які прийняли участь в антитерористичних операціях (АТО), виникають специфічні психічні

порушення, що проявляються підвищеною агресивністю, конфліктністю, інколи неадекватним застосуванням зброї, спецзасобів і фізичної сили проти громадян, порушенням службової та виконавчої дисципліни, а також надмірним споживанням алкоголю, хуліганськими вчинками та іншими протиправними діями. При чому, ці явища набувають найбільшої виразності відстрочено – через кілька тижнів, місяців і навіть років після перебування в ситуації травматичного стресу.

Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців виникає внаслідок реакції на події загрозливого або катастрофічного характеру. Тобто на пряму загрозу смерті. Наприклад, солдати потрапляють у район бойових дій і під обстрілом ведуть бойові дії і це триває не один день. Весь цей час вони перебувають в стані підвищеного нервового напруження, коли їм не до їжі, не до сну, і при цьому ведуть бойові дії, або просто сидять і чекають, коли закінчиться обстріл. На їх очах гинуть бойові товариші, або стікають кров'ю, і коли вони бачать це, то це спричиняє шоківий стан. Цей період і є гостра реакція на стрес. Наслідки такої реакції, зазвичай, проявляються в нервових тиках, дрожі, конвульсіях, заїканні, але бувають і більш важкі випадки. Через шоківий стан солдати можуть здійснювати незрозумілі, часом божевільні вчинки.

Перші симптоми посттравматичного розладу більше схожі на звичайну депресію: це нав'язливі яскраві спогади, що часто повторюються у снах, постійне відчуття тривоги, дратівливості, підвищена чутливість до інших подій, які нагадують пережитий стрес, спалахи гніву, зниження концентрації уваги, а також почастішання серцебиття, підвищення артеріального тиску, головна біль. Якщо говорити про класичний розлад, то в самі ранні періоди – до 1,5 міс., синдромом спочатку страждає невелика кількість військовослужбовців, а оскільки пережити травматичну ситуацію досить складно, то надалі кількість людей, у яких розвивається синдром, збільшується. У більшості учасників АТО зараз спостерігаються прояви раннього посттравматичного періоду. І ці процеси продовжують наростати та загострюватися. Психологічні наслідки посттравматичного синдрому у бійців може тривати роками, а в деяких випадках навіть протягом 20 років. Психічні порушення, за даними різних авторів, виникають у 20 – 70% осіб, які приймають участь в збройних конфліктах. Вони в 3 - 4 рази збільшують захворюваність на психічні розлади в армії, в порівнянні з мирним часом.

Посттравматичний стресовий розлад виникає в людини, яка перенесла виразний емоційний або фізичний стрес, спроможний стати психотравмуючим для будь якої особи. Для його формування необхідна дія стресора, що виходить за рамки звичайного людського досвіду і здатний викликати дистрес (Г. Сельє). До такої стресогенної ситуації відносять серйозну загрозу життю або фізичного стану, суттєве тілесне ушкодження, вимушене вбивство чи поранення іншої людини, смерть або каліцтво співслужбовця.

Таким чином, під назвою ПТСР ми розуміємо ситуацію, в якій навички солдата, які допомагали вижити в бою, створюють значні проблеми в інших ситуаціях, в яких подібні навички не є необхідними. Також ПТСР - це проблеми

і занепокоєння, викликані звичкою використовувати свої «бойові» навички.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартін Мюллер. Якщо Ви пережили психотравмуючу подію/пер.з англ. Діана Бусько; наук. Ред. Катерина Явна. (Серія « Сам собі психотерапевт»). Львів Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. 120 с.
2. Програма самоуправління ПТСР для військового. Методичний посібник. Розробка Pucelik Consulting Group (PCG). Проект Soldier Recovery. Серія «Клінічні Інструменти Фахівців в області Ментального Здоров'я». Френк П'юселік, Президент «Pucelik Consulting Group». Оуен МакГоннел, ЛКСР. Оуен МакГоннел, ЛКСР Програма самоврядування ПТСР для солдатів (ПСПС) січень 2009р.
3. Комар Зоран. Психологічна стійкість воїна: Підручник для військових психологів. – Київ, 2017. – С. 184.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИКИ СОНДІ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ В СИЛОВИХ СТРУКТУРАХ Поліщук Д.В.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного, Загальновійськовий факультет, напрям підготовки: забезпечення морально-психологічне забезпечення у підрозділах (на кораблях), курсант III курсу.

Неурова А.Б.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного, доцент кафедри морально психологічного забезпечення діяльності військ, загальновійськовий факультет, кандидат психологічних наук

Підготовка Збройних Сил України в останні роки була спрямована на створення кваліфікованих офіцерів з морально-психологічного забезпечення. В умовах теперішньої ситуації яка склалась на сході України цей напрямок не тільки залишився актуальним, а й посів першу сходинку у пріоритеті розвитку та формуванні сучасної професійної армії. Тому кожен раз перед психологами та командирами стоїть задача у виборі спеціалістів та професіоналів у певній галузі.

Для більш кращого вивчення особистості нами було використано методику Сонді, яка запропонована Леопольдом Сонді або Зонді. Він народився 11 березня 1893 року у єврейській сім'ї. Він був другим із дев'яти дітей від другого шлюбу свого батька. Дитинство майбутнього психіатра та психолога пройшло в бідній та дуже релігійній сім'ї, яка суворо дотримувалась усіх релігійних приписів. В 1898 році сім'я переїздить в Будапешт, де Сонді вступає в гімназію, яку закінчує в 1911 році.

Після гімназії Сонді вирішує стати лікарем, оскільки, будучи євреєм за національністю, він був обмежений у виборі професії. Незважаючи на бідність,

Сонді, завдяки допомозі одного з братів, вступає на факультет медицини Будапештського університету. Під час навчання захоплюється творчістю Достоевського та ідеями Фрейда.

Під час Першої світової війни Сонді був призваний на військову службу, де в якості лейтенанта медичної служби воював на російському фронті.

Після закінчення війни, Сонді у 1919 році закінчує навчання в університеті і починає приватну практику, поєднуючи її з роботою в поліклініці Аппонї в якості асистента відділення неврології та психіатрії. В цей період Сонді захопився експериментальною психологією, якою займався в лабораторії доктора Пауля Раншбурга. Раншбург проводив дослідження в області психодіагностики, завдяки цьому перші кроки в роботі над своїм знаменитим тестом Сонді зробив під компетентним керівництвом.

В даний період, постійно спілкуючись з людьми, які страждали від нервових і психічних розладів, Сонді обдумує ідею про сімейну обумовленість психічних хвороб. Спостерігаючи за хворими, він приходить до висновку, що психопатологія накладає характерний, а іноді і дуже сильний відбиток на зовнішньому вигляді хворого.

З 1927 по 1941 рік Сонді був професором і керівником лабораторії експериментальної психології Будапештської вищої школи медичної педагогіки. В даний період Сонді активно розвивав ідеї долеаналізу, який розглядає як продовження психоаналізу. У 1937 році виходить перша знаменита книга «Аналіз шлюбних союзів». В даній книзі Сонді описує, що шлюбний вибір партнера найчастіше підсвідомо диктується тягою до партнера з аналогічною латентною або явною патологією. Сонді назвав такий підсвідомий вибір генотропізмом.

В 1970 році під керівництво Л.Сонді засновано навчальний та науково-дослідний інститут по психології долі та загальної глибинної психології.

Л. Сонді помер 24 січня 1986 року в будинку для людей похилого віку поблизу Цюріха, залишивши після себе великий творчий спадок – 25 книг та 350 статей.

Тест Сонді. Даний тест був розроблений у 1947 році, головною ціллю тесту є виявлення психічних відхилень.

Тест успішно використовується в психологічному консультуванні, при відборі кадрів в служби охорони, спецслужб та правоохоронних органів. На мою думку, тест доповнює загальноприйняті методики професійного відбору та психологічного супроводу військової діяльності та значно допоможе скласти психологічний портрет особистості, побачити складні механізми поведінки людини, витоки яких лежать в глибинах підсвідомості.

Тест заснований на емпіричних даних, отриманих при багато чисельних дослідженнях облич із серйозними проблемами або психічними захворюваннями.

Психологічний експеримент полягає в тому, що досліджуваному пропонується вибрати найбільш симпатичні та найменш приємні портрети чоловіків та жінок. Кожен портрет по своїй фізіогномічній та психологічній сутності відображає в найбільш загостреному виді прояв одного із восьми

базисних людських потягів. Сонді стверджує, що типологічно різні особистісні структури можуть бути представлені різними поєднаннями цих восьми потягів. Кожен з них, в залежності від формалізованих показників виявляє ту чи іншу патологію або проблему досліджуваної особистості.

Матеріал методики представлений шістьма серіями портретів людей, в кожній серії по вісім портретів у кожного з яких в найбільш чистому вигляді представлена певна патологія:

- Сексуальна недеференційованість;
- Агресивність, яка проявляється садо-мазохістичними тенденціями;
- Епілептоїдні риси;
- Шизоїдні прояви;
- Істеричні риси;
- Паранояльність
- Депресія;
- Маніакальний стан.

В процесі дослідження особі пропонується обрати спочатку два симпатичних або найбільш приємних портрета, потім два найменш симпатичних портрета з восьми представлених і розкладених згідно їх порядкових номерів. При цьому слід побудувати експеримент так, щоб у досліджуваного на вибір портретів був обмежений час. Ця процедура повторюється кожен раз по представленню нової серії. Вибрані портрети реєструються згідно порядковому номеру від 1 до 8 і коду кожного портрета, який відображає його факторне значення:

h- сексуальна недеференційованість:

s- садизм-мазохізм;

e- епілептоїдні тенденції;

hy-істеричні схильності;

k- катанонічні прояви;

p- паранояльність;

d- депресивний стан;

m-маніакальні прояви.

Основні принципи інтерпритації

Згідно теорії потягів Сонді, фактори потягів – це ведучі життєві радикали. Вони мають здатність перетворення в різні форми прояву, тобто мають декілька варіацій, які проявляються в «можливостях долі». Завдяки їх здатності до метаморфози людина має перспективу множини різних долі, а не однієї єдиної передбаченої наперед. Для розуміння множини можливостей реалізації в житті восьми потягів, Сонді стверджує наступне:

1. Кожному фактору потягу відповідає філогенетична, родова, історична первинна форма прояву, яка корінням виходить в реакції представників тваринного світу, особливо приматів. Тільки фактори кір(катанонізм та паранояльність) не мають первинної форми в царстві тварин, вони притаманні тільки людині.

2. Кожен фактор потягу має особливу форму прояву в ранньому дитинстві, яка повністю співпадає з прегенітальними парціальними потягами по Фрейду.

3. Біполярна природа кожного фактора потягу може проявлятися вже від 3 до 6 років. Двополюсні фактори, такі як любов до особистості (h), активність-пасивність (s), Авель-Каїн (e), марнославство-сором'язливість (hy), аутизм-відмова від особистого Я (k), інфляція-прекія (p), пошук-прилипання (d), чіпляння-відрив (m), обумовлює ті протилежності, які проявляються вже у ранньому дитинстві при обстеженні даним тестом.

4. Кожен з восьми факторів потягів обумовлює певний набір характерологічних рис, який дозволяє зрозуміти типологічну належність досліджуваної людини.

5. Кожен фактор обумовлює певне коло професій, а також певне коло спілкування та інтересів.

6. Кожен фактор обумовлює і певний тип духовного життя людини і її діяльність в цій сфері. Звідси можливість методики виявляти глибоко сховані пружини у виборі направлення соціально-культурного життя. При цьому Сонді підкреслює, що має на увазі не сублімацію як зміщення сексуальних потягів, а самостійно існуючі від самого початку духовні цінності.

7. Вісім факторів потягу обумовлюють саме ті цілковито особливі хворобливі симптоми, які не виводяться з інших факторів або симптомів і можуть виступати в якості клінічних проявів при психічних розладах і порушенні потягів.

То ж здійснивши психологічний аналіз методики, можемо прийти до висновку, що вона досить не проста для освоєння, її інтерпретація не тільки своєрідна та має множину психоаналітичних термінів, та і розставляє жорсткі акценти в особистісних проблемах людини. Виявляє глибинні механізми психічних процесів та неусвідомлювані аспекти особистості. Тест описує людину не завжди приємними та втішними якостями. Багато не сприймається особистістю лише із за того, що дослідження зачіпає глибинні проблеми особистості, які не піддаються контролю, також висновки можуть зачепити самолюбство людини із за недостатньої самокритичності. Тому отриманні дані, перш за все, адресуються психологу, який прагне не нашкодити, та не викликати у досліджуваного негативної реакції. Також при використанні даного тесту з іншими методиками психодіагностики, дає додаткові можливості для дослідження неповторної людської індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Собчик Л.Н. «Метод портретних виборів – адаптований тест Сонді» 2007 р. Вид. Речь
2. Ніколаєв В. «Тест Сонді. Практичне керівництво» 2007 р. Вид. Когіто-центр.
3. Сонді Л. «Підручник експериментальної діагностики потягів» 2005 р. Вид. Когіто-центр
4. Степанов С.С. «Психология в лицах» 2001 р. Вид. Эксмо-пресс

5. Тихомиров А.В. «Судьбоанализ и профконсультирование»
Електронна стаття, режим доступу: [<http://socioniko.net/ru/gazeta/2004-4/szondy.html>]

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Шаль С.В.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного,
Загальновійськового факультету, напрям підготовки: забезпечення морально-
психологічне забезпечення у підрозділах (на кораблях), курсант III курсу.

Неурова А.Б.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного,
доцент кафедри морально психологічного забезпечення діяльності військ,
загальновійськового факультету, кандидат психологічних наук

Професійна діяльність військовослужбовців здійснюється в особливих та екстремальних умовах, детермінованих специфічністю обстановки, психофізичними перевантаженнями, підвищеною відповідальністю за свої дії, відсутністю повноцінного відпочинку тощо.

Психічні стани стали вперше предметом системного наукового аналізу у дослідженнях М. Левітова. Окремим проблемам психічних станів особистості присвячені праці багатьох інших вітчизняних, а також зарубіжних дослідників (Л. Берковітц, В. Бехтерев, В. Вілюнас, Б. Додонов, К. Ізард, Є. Ільїн, О. Ковальов, М. Корольчук, В. Крайнюк, К. Платонов, С. Рубінштейн, Т. Шінгаров, О. Чебикін, П. Якобсон та ін.). Зміст та підходи до класифікації психічних станів особистості висвітлені в роботах В. Ганзен, Г. Леонової, А. Прохорова, Ю. Сосновікової, В. Юрченко.

До психічних станів особистості відносять вияви відчуттів (настрій, афект, ейфорія, тривога, фрустрація тощо), уваги (зосередженість, неухважність), волі (рішучість, розгубленість, зібраність), мислення (сумніви), уяви (марення) тощо. Предметом спеціального вивчення є психічні стани людей в екстремальних умовах діяльності (у бойовій обстановці). Різні підходи до вивчення психічних станів багато в чому схожі, але водночас у них є і відмінності.

На думку Н. Левітова, психічний стан – це цілісна характеристика психічної діяльності за певний період часу, що показує своєрідність психічних процесів залежно від відображувальних предметів та явищ дійсності, що передують стану й психічним властивостям особистості.

Подальша розробка психічних станів у межах фізіології пов'язана з ім'ям П. Купалова, який показав, що тимчасові стани формуються зовнішніми впливами за механізмом умовного рефлексу.

На сьогодні не існує будь-якого єдиного погляду на проблему станів. Загальноприйнятою є думка про стани як психічні явища, що відображують

особливості функціонування нервової системи та психіки людини в певний період часу.

На сьогодні багатьма дослідниками психічні стани окреслено як цілісні характеристики психічної діяльності за певний період часу. Змінюючись, вони супроводжують життя людини в її стосунках з іншими людьми, суспільством тощо.

У будь-якому психічному стані можна виділити три загальних виміри: мотиваційно-спонукальний (є визначальним), емоційно-оцінний і активаційно-енергетичний.

Психічний стан в особливих та екстремальних умовах являє собою суб'єктивне відображення військовослужбовцем ситуації у вигляді стійкої цілісної реакції в динаміці психічної діяльності, що виражається в єдності поведінки і переживання під час виконання бойового завдання.

У результаті проведених аналізів було виділено дві групи станів людини: стани, що характеризують афективно-вольову сферу психічної діяльності людини; стани свідомості й уваги.

Існує також класифікація психічних станів залежно від їхнього позитивного (негативного) впливу на особистість:

1. Одним із психічних станів, що здійснює як позитивний, так і негативний вплив на життєдіяльність людини, є настрій або емоційний фон, який забарвлює події зовнішнього і внутрішнього життя людини.

2. До психічних станів, що дезорганізують поведінку, спілкування і діяльність, можна віднести стани афекту, пристрасті й депресії.

У військовій психології немає єдиної класифікації психічних реакцій і станів воїнів у бойовій обстановці. Але більшість психологів згодні з тим, що стан, який переживається воїном у бою - стрес. За словами автора теорії стресу, канадського ученого Ганса Сельє, стресом є неспецифічна (однотипна для різних стресорів) відповідь організму на будь-яку висунуту йому вимогу, яка допомагає будь-яким чином упоратись з ускладненням. Під час стресу одночасно з фізичними змінами відбуваються і психічні процеси, емоційні, мотиваційні зрушення. Помірний стрес сприяє мобілізації фізичних і психічних можливостей, захисних сил організму, активізує інтелектуальні процеси, створює оптимальне бойове збудження, інтенсифікує доцільну діяльність воїна. Проте тривалий або дуже інтенсивний вплив негативних бойових чинників, висока суб'єктивна значущість їх для військовослужбовця здатні породжувати непродуктивні стресові стани (дистрес).

Дистрес виникає в тих випадках, коли людина переживає почуття безпорадності, безсилля, безнадійності, пригніченості.

Визначення різноманітних симптомів показало, що психічний і фізичний стан окремих військовослужбовців у ході ведення бойових дій в умовах підвищеного ризику для життя може бути надзвичайно пригніченим. До цих станів відносяться: стан тривоги, випадки бойової втоми, випадки бойового шоку, асоціальна поведінка, стан затьмарення свідомості, конверсійна істерія.

Окрім різноманітних психічних, існують специфічні види екстремальних станів, що виявляються доволі часто і також дезорганізують професійну

діяльність військовослужбовця. До таких станів відносяться: афект, фрустрація, страх, паніка, психологічна криза.

Негативного впливу стресових чинників зазнають як окремі військовослужбовці, так і колективи підрозділів, а також їх сім'ї. Цей негативний вплив проявляється у досить широкому спектрі психологічних наслідків професійного та бойового стресу.

Отже, психічний стан в особливих та екстремальних умовах являє собою суб'єктивне відображення військовослужбовцем ситуації у вигляді стійкої цілісної реакції в динаміці психічної діяльності, що виражається в єдності поведінки і переживання під час виконання бойового завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екстремальна психологія: підручник / О.П. Євсюков, А.С. Куфлієвський, Д.В. Лебедев та ін. [За заг. ред. проф. О.В. Тімченка]. – К.: Август Трейд, 2007. – 502 с.
2. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід: Підручник: у 2 ч.– Ч.1/Колектив авторів[За заг. ред. С.Д. Максименка]. – К.: НУОУ, 2012. – 472 с.

III. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ.

АГРЕСИВНІСЬ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ.

Баклицька О. П.

Львівський державний університет фізичної культури, доцент кафедри педагогіки та психології, кандидат психологічних наук, доцент.

Проблема агресії досліджується на фундаментально-теоретичному і прикладному рівнях представниками різних психологічних напрямків. У той же час не досліджений вплив агресивності особистості на її професійне зростання, не проаналізовані професії, в яких відповідний рівень агресивності є просто необхідним. Це положення відноситься, зокрема, і до ряду спортивних спеціальностей, особливо до тих, де є в наявності жорсткий контакт. У відомій автору літературі відсутні розробки, присвячені проблемі агресивності студентської молоді, зокрема і ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю.

Метою нашого дослідження є аналіз агресивності в структурі особистості студентів ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю, її зв'язку з видом спорту та спортивним досягненнями. В експерименті діагностувались такі види агресії за методикою А.Басса та А.Даркі: фізична, вербальна, непрямая, негативізм, дратівливість, підозріливість, образа, почуття провини (аутоагресія). Аналізувались також індекси агресивності та ворожості.

В дослідженні брали участь студенти другого курсу факультету спорту Львівського державного університету фізичної культури загальною кількістю 54 особи. Серед обстежуваних 55,6% жінок та 44,4% - чоловіків. Психодіагностиці підлягали представники наступних видів спорту: хореографії (24% від вибірки в цілому), футболу (24%), легкої атлетики (10%), волейболу (7%), фехтування (105), важкої атлетики (5%), боксу (8%). В меншій кількості були обстежені стрільці з луку, дзюдоїсти та каратисти. Серед респондентів є майстри спорту, кандидати в майстри спорту та студенти, що мають спортивні розряди.

Аналіз отриманих даних свідчить, що в структурі особистості студента виділяється три рівні агресивності: високий, середній та низький. В обстежуваних переважає середня агресивність. Так, по вибірці в цілому середній індекс агресивності проявляється у 40,0% жінок і у 38,5% чоловіків. Низький індекс агресії мають 36,6% студенток і 26,9% студентів. Високий індекс агресії зафіксовано у 37,7% чоловіків і 23,4% жінок. Середній рівень агресії є нормальною реакцією особистості і виправданий самою природою спортивної діяльності, яка супроводжується численними стресогенними чинниками, що впливають на індивіда і є ризиком для його фізичного і

психічного здоров'я. В той же час насторожує той факт, що кожен третій опитуваний студент і кожна п'ята студентка мають підвищену агресивність.

Одним із проявів високої агресивності є ворожість. Високий індекс ворожості діагностовано майже у кожній другій студентки (43,3%) та у кожного третього студента (30,7%). Висока ворожість спортсмена безпосередньо впливає на якість виконання функціональних обов'язків, стан фізичного та психічного здоров'я, оскільки ця властивість особистості тісно пов'язана з конфліктами та стресами у міжособистісних взаєминах. Найбільш оптимальним у спортивній діяльності є середній індекс ворожості, оскільки агресивність виконує захисту функцію. Такий показник спостерігається тільки у 10,0% жінок і у 38,4% чоловіків.

Проаналізуємо наявність агресивності як риси особистості у представників різних спортивних спеціальностей. Як показав аналіз експериментальних даних у видах спорту, де є жорсткий контакт, спостерігається більш високий рівень агресії. Так, високий індекс агресивності діагностовано у 60% футболістів, у 43% важкоатлетів, у 40% баскетболістів, у 60% волейболістів. Найнижчий рівень агресивності серед опитуваної категорії діагностовано у студентів, що навчаються за спеціальністю «хореографія». Серед цих респондентів високий індекс агресивності мають 37,5%, низький – 25%. В той же час у представників професій, де є жорсткий контакт, зафіксовано і високий рівень ворожості. Так, високий індекс ворожості спостерігається у 45% важкоатлетів, у 60% волейболістів та у 40% баскетболістів. Агресивність, як риса особистості, в екстремальних ситуаціях має позитивний вплив на діяльність, але прояв ворожості негативно впливає на формування системи взаємовідносин в спортивному колективі.

Проаналізуємо зв'язок агресивності особистості з рівнем спортивних досягнень. Агресивна поведінка у спортсменів, що мають значні спортивні досягнення («кандидат в майстри спорту», «майстер спорту») має свою специфіку – вона виступає як спосіб досягнення спортивних результатів, як професійне самоствердження та реакція на екстремальну ситуацію у змаганнях. Агресія являється своєрідним захисним механізмом. При цьому агресивна поведінка у хлопців частіше виявляється у формі фізичної агресії та негативізму. Для дівчат найбільш типовою є вербальна форма агресії. Агресивні тенденції у таких спортсменів можуть бути спровоковані насильницькими діями суперників. Серед майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту чоловічої статі високий рівень агресивності діагностовано у 100% респондентів, але високий індекс ворожості зафіксовано лише у 7,8%. Серед жінок – майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту – високий рівень агресії зафіксований у 40% опитаних. В той же час 40% дівчат мають, низький рівень агресії. Підвищений індекс ворожості виявлено у 33% жінок зі значними спортивними досягненнями.

Отже, найчастіше високий індекс агресивності зустрічається у представників видів спорту, де є жорсткий контакт. Агресивність має тісний прямий зв'язок з рівнем спортивних досягнень, але зворотній – з індексом ворожості.

MEANING OF LIFE IN H. SKOVORODA'S PHILOSOPHICAL DOCTRINE

Voloshyna Neonila V.

National University «Lviv Polytechnic»

Associate Professor of the Department of Theoretical
and Practical Psychology,

PhD., Associate Professor

The purpose of our research is revealing the essence of the meaning of life in Skovoroda's philosophical doctrine.

The 18th century Ukrainian philosopher, mystic, poet Hryhorii Skovoroda (1722-1794), the author of the collection of poems *Garden of Divine Songs* [3] as well as several prose works, represents the end of the Ukrainian baroque, a period marked by a keen fascination with emblematics. The very course of Skovoroda's life is emblematic, forming a circle.

Hrygorii Skovoroda, who advocated the idea of harmony of the physical and spiritual in a man, the connection between self-knowledge and the formation of the meaning of life, spoke over the problems of the formation of a spiritually developed personality. Self-knowledge of man and the world (through the world the man knows himself), according to his beliefs, ends with the elucidation of the meaning of being a macro- and microcosm, and this meaning is the main motivational basis for actions aimed at the establishment of a person in the world, awareness of her dignity. Depending on the understanding of the meaning of being, a person builds a way of life, its existence in the world, chooses an appropriate strategy of action. The meaning of being becomes more or less perceived contradiction with the real behavior of a person, and it corrects its actions. H. Skovoroda saw the meaning of being in the self-knowledge, revealing man himself. In this return to the foundations of its existence, implemented a strategy of human life, the inner world of man, stimulated «heartfelt fun», generated «spiritual power». It is the basis for the rest of thought, the formation of a true heart, the animation of the soul.

H. Skovoroda considered the knowledge of God as the main purpose of life. However, the person in this case stops half-way, therefore, he is in the darkness.

The beginning of the universe, which he understands, is aware that H. Skovoroda represented the ring, that is, in the return of man from the outside world to himself, to the essence of his existence. The idea of the ring, applied to the interaction of the physical and spiritual, helped him to justify the anthropological value of man, which at that time was the dominant problem of psychology. He spoke not only about the spiritual vision, but also about the carnal, in particular his hands, considering them the finest instrument of the reflection of the objective world. The subtle acts of hands, according to him, like a set of mirrors, fully and comprehensively reflect the face of God, the universe.

Disclosing the idea of the unity of man and the world (micro- and macrocosm), H. Skovoroda tried to find out the meaning of life in relation to his purpose: "I believe and know that all that exists in the great world exists both in the small, and what is possible in the small world is also possible in the great in connection with the

similarity of the structure and on the basis of the unity of all that the spirit performs” [1].

In a small world (heart), he tried to distinguish between immaculate and corruptible nature, to realize his will, to gain freedom of thought, to define the meaning of life, to find «merry spirit» in it, which is the happiness of life. The idea of a great return to itself involves penetration not only in the big and small worlds, but also in the biblical world. The interaction of these three worlds determines the character of human life, the human way of life.

The vital purpose of man, the meaning of her life consists in the transition from the external (untrue) to the internal (true), which is not a separate act of knowledge, but the entire life path. Through it, a man from the “blind” becomes “sighted”.

H. Skovoroda explored the transition of man from the plan of «everyday consciousness» to the plan of «philosophical consciousness». He was convinced of the ability of man to see two nature, and in their mutual correlation to survive the feeling of being, to feel the existential (God's) «abyss». This «abyss» is hidden in the person itself. Fear, love, sense of wonder, understanding of the world as a symbol, the simplicity of vision, according to H. Skovoroda, are the internal conditions of insight, a path leading to philosophical wisdom.

Mastering the senses of eternity, a man is born again. The purpose of the Bible is to contribute to this. Unlike Aristotle, who made the logical division of the soul into a plant, sensual and intelligent, H. Skovoroda interpreted the intelligent soul as a truly human, as a soul of insight, through which man differs significantly from animals.

He linked the idea of salvation with transfiguration (second birth), which denies the animal nature in man. H. Skovoroda interpreted the ancient doctrine of the soul as a stage of enlightenment, and the world of the Bible as a bridge in this transition. Explaining the meaning in phenomenology (manifestations) of the spirit of the second birth of man, H. Skovoroda spoke of his psychological principles, the existential ground of the sense of eternity, which, he says, depends on the unity of the eye of God and the eye of man. To reveal the essence of the world, at first one must know yourself, to see the hidden in your body eternity. The feelings through which the cognitive process begins are blind and must be supplemented by mind. Truth can only be achieved on the basis of the functioning of thought based on these feelings.

Consequently, H. Skovoroda advocated the idea of harmony of the physical and spiritual in the development of man, the need for self-knowledge and constant understanding of the meaning of life, and also the ability of man to move through wisdom and personal reflection from everyday to higher being.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савчин М. В. Вікова психологія: Навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. — К.: Академвидав, 2006. — С. 39-72.
2. Ушкалов Л.В. 3 історії української літератури XVII–XVIII століть [Текст] / Л.В. Ушкалов. — Х.: Акта, 1999. — С. 129–130.
3. Ушкалов Л.В. Нариси з філософії Григорія Сковороди [Текст] / Л.В. Ушкалов. — Х.: Основа, 1993. — 152 с.

4. Bartolini, Maria Grazia Poesia e filosofia nell'Ucraina del Settecento. Motivi epicurei nel Sad božestvennych pesnej di H. S. Skovoroda [Text] / M. G. Bartolini // La poesia filosofica; ed. A. Costazza. — Milano: Cisalpino, 2007.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВНЗ

Конівіцька Т. Я.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, аспірант

Питання формування та розвитку риторичних умінь і навичок стає все більш актуальним для професійної підготовки студентів у ВНЗ та становлення конкурентоспроможного фахівця, адже у сучасному суспільстві важливо не лише вміти знайти інформацію, а й вчасно та якісно доносити до інших, впливати та переконувати. Для цього необхідно враховувати психологічні аспекти ораторського мистецтва під час публічних виступів та спілкування загалом. Психологічна підготовка є надзвичайно важливою для оратора, оскільки знання психології дають можливість оратору не тільки проаналізувати себе, але й знайти контакт з аудиторією, вплинути на почуття і розум слухачів [1, с. 130].

Немає сумніву, що риторика та психологія перетинаються і взаємодіють у багатьох площинах: психологія вивчає почуттєво-емоційну сферу життєдіяльності людини; риторика ж виявляє інтерес до цієї чуттєво-емоційної сфери, а від уміння володіти і керувати нею суттєво залежить ефективність мисленнєво-мовленнєвої діяльності фахівця щодо переконання інших [3, с. 19]. Тому кожний компетентний психолог має добре володіти мистецтвом слова, а професійний оратор за допомогою психологічних прийомів, інструментів і методів – впливати на слухачів і доносити інформацію до аудиторії.

Розглянемо деякі психологічні чинники, що впливають на формування та розвиток риторичної компетентності у ВНЗ як невід'ємного аспекту ефективної, впливової та переконливої комунікації у суспільстві та значення їх для професійної реалізації майбутнього фахівця.

Загалом, риторичні знання і вміння є частиною загального комунікативного коду/субкоду, що відповідає за побудову комунікативних стратегій і ситуацій з естетичною домінантою [5]. Окремої уваги заслуговують такі психологічні чинники, що налаштовують на прихильне ставлення до оратора під час публічного виступу чи спілкування, зокрема:

- зовнішній вигляд (одяг, зачіска, аксесуари тощо);
- манери поведінки (поза, хода, погляд, міміка, жести);
- внутрішні якості мовця (ввічливість, впевненість, усмішка, тощо);
- вміння спілкуватися (культура спілкування, етика ділового спілкування, уміння слухати тощо).

Значною проблемою щодо вивчення риторики може бути питання некомунікабельності особистості, що проявляється у небажанні спілкуватися, зближуватися та відкриватися у спілкуванні. На заняттях із риторики варто

давати поради та проводити психофізичні вправи на подолання «ораторської лихоманки», психологічний аналіз та самоаналіз виступів студентів [1, с. 130]. Також варто застосовувати психологічні тестування, спрямовані на визначення внутрішніх якостей особистості в контексті риторики, таких як комунікабельності, маломовності чи балакучості, сором'язливості тощо, наприклад: «*Чи впевнений я собі?*», «*Який я співрозмовник?*», «*Чи відкритий я до спілкування?*» та ін. Дієвими є завдання на вирішення наявних проблем окремого студента чи всієї групи, зокрема вправи на висловлення думки щодо висловів відомих ораторів: «*Багато говорити і багато сказати не є одне й те саме*» (Софокл), «*Найвеличніша з чеснот оратора не тільки сказати те що треба, але й не сказати того, що не треба*» (Цицерон).

З погляду творчого розвитку дослідники виділяють кілька типів риторичної особистості: *лжеритор* (неможливо слухати); *наслідувальний тип* (копіює мовленнєву поведінку інших); *творчий тип* (розвинене продуктивне мислення, оригінальне образне мовлення, володіє різними стратегіями й тактиками красномовства, здатний уникати конфліктних ситуацій зі слухачами, відповідальний за власну комунікативну діяльність) [4]. Зважаючи на особливості спілкування, психологи виокремлюють дев'ять категорій співрозмовників: *безглузда людина* (нетерпляча, збуджена), *статечна людина* (доброзичлива і спокійна під час розмови), *всезнайко* (на все має «свою» думку), *балакун* (не вміє вислуховувати інших), *боягуз* (відмовчується, має занижену самооцінку), *непрístupна людина* (справляє враження зверхнього ставлення до людей), *незацікавлена людина* (безцеремонно демонструє свою байдужість), «*велике цабе*» (не терпить критики), «*чомучка*» (схильні до розпитування). Ця класифікація допомагає розпізнавати особливості співрозмовників і використовувати їх для кращого порозуміння, налагодження контактів і досягнення успішного спілкування [3, с. 342-343].

У сучасному діловому світі дотримання основних правил ділового спілкування та знання психології міжособистісних стосунків є запорукою добрих стосунків в колективі, тому кожній людині варто враховувати такі чинники як зовнішній вигляд, тактика та етика ділового спілкування, певні моральні цінності, які формують поняття іміджу (образу, престижу, репутації) – враження, яке особистість справляє на інших. Особистість, яка володіє риторичною компетентністю, здатна створити позитивну атмосферу в колективі, яка сприяє продуктивній співпраці, адже успіх колективу значною мірою залежить від мікроклімату в ньому [2, с. 199]. Тому, безперечно, необхідно формувати риторичну компетентність у фахівців, які застосовуватимуть відповідні навички у виконанні професійних обов'язків, зокрема, це значною мірою стосується майбутніх психологів.

Отже, визначення та вивчення психологічних аспектів ораторського мистецтва на заняттях з риторики у ВНЗ є надзвичайно важливою умовою для формування риторичної компетентності. Врахування психологічних чинників риторики у спілкуванні налаштовують на прихильність співрозмовників, дають можливість знаходити контакт з аудиторією, вливати та переконувати слухачів,

розпізнавати особливості співрозмовників, досягати порозуміння й ефективного спілкування та створювати позитивну атмосферу.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Залюбівська О. Б. Педагогічні засади формування риторичної культури особистості // Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2007. – № 6 С. 126-132.
2. Конівіцька Т. Я. Формування риторичної компетентності як невід’ємний аспект професійної реалізації фахівця / Т.Я. Конівіцька // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 року). – Кривий Ріг, 2018. – С. 197-200.
3. Куньч З. Риторика : підручник / Зоряна Куньч, Галина Городиловська, Ірина Шмілик. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. – 496 с.
4. Кучерук О. А. Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти // Українська мова і література в школах України. – 2016. – №1. – С. 9–14. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/20793/>
5. Онуфрієнко Г. С. Мовна комунікація в умовах сучасної освітньої парадигми [Електронний ресурс] / Г. С. Онуфрієнко. – Режим доступу : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=17853&chapter=1>

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ КАР’ЄРНОЇ КРИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ **Куций О.А.**

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

Основною причиною кар’єрної кризи працівника є його перебування на певному етапі кар’єри, що може бути пов’язано з віковими кризами [1], адаптацією [2; 3;], втомою [2]. Кожний етап має свої характерні особливості, про що вказувалось раніше. Усвідомлення людиною власного життєвого і професійного шляху, конфлікти, а особливо внутрішньоособистісні, є тими чинниками, що формують схильність до дауншифтингу. Розуміння ж цих стадій, їхніх особливостей створює передумови для підтримання високого рівня трудової мотивації.

I. Дахно [1] вказує, що психологи вирізняють три групи професійних криз:

1. Професійне вигорання (пов’язано не стільки з кар’єрою як з професією).
2. Криза досягнення (криза побудови кар’єри, коли працівнику здається, що він досягнув певного рівня, але наступні вершини він підкорити вже не може, оскільки перебуває на кар’єрному плато).

3. Нудна робота (працівник ще бачить свої кар'єрні перспективи, але йому стало нудотно працювати. Він розуміє, що ця сфера діяльності йому вже не цікава).

З останніх досліджень кар'єрної кризи наведемо такий приклад: група дослідників з Гарварда виявила справжні причини «синдрому успіху» [3]. Виявляється, робота в команді має один досить несподіваний, вкрай неприємний недолік. Так, у різних галузях діяльності найбільш цінні і ефективні співробітники зазвичай змушені існувати під градом дрібних прохань і запитань від колег. Дуже часто все це закінчується тим, що ці співробітники «перегорають» і звільняються. Це є «синдромом успіху». Чим більшу цінність працівник становить для компанії, тим більше навантаження на нього навалюється. Найбільш досвідчені працівники підрозділів HR в Україні вважають, що причиною такого стану справ є «феноменальний вибух інтенсивності у сфері командної роботи» за останні 10 років. Є і менш очевидний фактор – розвиток структури компаній (найбільш успішні організації схиляються до менеджменту матричного типу і подвійної звітної системи). Так, співробітники компанії отримують вказівки і звітують перед, як мінімум, двома вищими менеджерами. Більше того, у багатьох галузях люди мають настільки специфічні знання, що представники різних департаментів просто змушені працювати спільно. На перший погляд, це може здатися прекрасним. Але... Навіть найдосвідченіші керівники можуть не помітити «темні сторони» командної роботи, а точніше те, що найцінніші співробітники в результаті виявляються перевантажені і починають думати про звільнення. А все тому, що лівова частка навантаження, яку ці люди змушені тягти, «невидима» для оточуючих, особливо для начальників. У результаті кращих співробітників буквально рвуть на частини і начальники, і колеги. А коли вони вкрай втомлюються і починають гірше працювати або зовсім звільняються, начальство розводить руками.

Кар'єрну кризу можна розглянути у контексті професійної деформації, що одночасно діє за двома протилежними механізмами:

1. Підлаштовує, «підганяє» особистість під професію, при цьому людина більшою мірою набуває рис, необхідних для професії.

2. Деформація відбувається настільки сильно, що людина більше нічого не бачить, її цікавить лише професія. Ніби добре для кар'єри, однак часто трапляється так, що це негативно позначається не тільки на особистості, а й на кар'єрному просуванні.

Е. Зеєр [2] виокремив низку психологічних факторів професійної деформації:

професійні деформації розглядає як зміни структури діяльності та особистості, що негативно впливають на продуктивність праці та взаємодію з іншими учасниками цього процесу. Зазначає, що такі зміни порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність, стійкість. Це ті негативні сторони, які суттєво позначаються на кар'єрному потенціалі;

багаторічне виконання однієї роботи певними сталими способами спричиняє розвиток небажаних для професії якостей та професійної дезадаптації спеціаліста;

професійний розвиток супроводжується не лише набуттям чогось, а й втратою, що може мати деструктивний характер. При цьому професійні деформації – це порушення вже засвоєних способів діяльності та руйнування сформованих якостей, виникнення стереотипів професійної поведінки та психологічних бар'єрів;

переживання професійних деструкцій супроводжується психічним напруженням та дискомфортом, які не всі люди спроможні успішно та ефективно подолати. Це негативно впливає на низку психологічних категорій особи, що визначають її кар'єрний потенціал;

професійну деформацію супроводжують професійні акцентуації, а саме ті якості, що є найбільш важливими у професії. Це призводить до їх надмірного розвитку, що негативно позначається на діяльності спеціаліста. Так, юристи настільки намагаються дотримуватися норми закону, що забувають про їхнє головне призначення. Спеціаліст з права настільки ним захоплюється, що це виходить за межі гуманності. Людина вбачає своє життя в тому, щоб усіх поставити перед законом. Це вже не спеціаліст, а механізм, бездушний та сухий, що не має свого «Я»;

не може бути лише професійний розвиток. Так, намагання бути найкращим у професії (є ознакою професійної деформації) має свою межу. І чим раніше спеціаліст досягне професійної вершини, тим швидше в нього виникне професійна стабілізація або й стагнація. Такі ситуації є вкрай небезпечними для кар'єри спеціаліста;

сенситивними періодами утворення професійних деформацій є кризи професійного становлення особистості. Непродуктивний вихід з кризи викривляє професійну спрямованість, ініціює виникнення негативної професійної позиції, знижує професійну активність. Ці зміни активізують процес виникнення негативної професійної позиції та професійних деформацій;

передумови розвитку професійних деформацій коріняться вже у мотивах вибору професії. Це як усвідомлені (соціальна значущість, імідж, матеріальні вигоди), так і неусвідомлені мотиви (бажання влади, самоствердження). Із цього випливає висновок: надмірно висока мотивація може зашкодити, оскільки сприяє надмірній захопленості, що веде до професійної деформації;

пусковим механізмом деформації стають очікування на стадії входу у самостійне професійне життя. Професійна реальність значно відрізняється від уявлень, що сформувалися у випускника навчального закладу. Перші труднощі провокують початківця на пошук «кардинальних» методів роботи. Невдачі, негативні емоції, розчарування ініціюють розвиток професійної дезадаптації особистості;

стереотипи як атрибут професіоналізації спеціаліста, формування автоматизованих професійних умінь, становлення професійної поведінки неможливі без накопичення, без свідомого досвіду та установок. І

наступає момент, коли професійне безсвідоме перетворюється на стереотипи мислення, поведінки та діяльності. Однак у професійній діяльності трапляється безліч нестандартних ситуацій. Тоді зростає вірогідність помилкових дій та неадекватних реакцій. При неочікуваній зміні ситуації часто дії починають виконуватися за окремим умовним подразником, без урахування фактичного стану в цілому; тоді кажуть, що автоматизми діють усупереч розумінню;

основними професійними деформаціями менеджерів є авторитарність (проявляється в жорсткій централізації управлінського процесу, одноосібному здійсненні керівництва, що призводить до зниження рефлексії), демонстративність (коли професія починає визначати стиль поведінки, знижується якість управлінської діяльності, оскільки стає засобом самоствердження менеджера), професійний догматизм, домінантність, професійна індиферентність (емоційна сухість, ігнорування індивідуальних особливостей працівників), консерватизм, професійна агресія.

Ще однією з причин кар'єрної кризи може бути прокрастинація, що у психології позначає відкладування неприємних справ або думок на затра (запропоновано Н. Мілграмом в 1992 році) [180]. Її причинами у психології вважають занепокоєння (через це людина нічого не бажає робити, щоб не зазнати невдачі, сконцентрована на деталях та забуває про час, боїться невизначеності та майбутнього), самообмеження (найбільш розповсюджена причина – конформізм), непокора (протистояння нав'язаним соціальним ролям) та тимчасові мотиви (включається такі змінні: величина, що очікується від дії, яка збільшується через цінність цієї діяльності, що можуть зменшуватися за рахунок чутливості та занепокоєння). В результаті її надмірного впливу у людини накопичується багато незавершеного й виникає бажання від цього позбутися, що негативно позначається на подальших цілях та активності (в тому числі й на бажанні кар'єрного просування).

Суттєвим фактором кар'єрної кризи є моббінг. Багато хто якщо не переживав, то чув скарги про начальника, який постійно тероризує незрозумілими завданнями, або нахабних колег. Моббінг як явище існує не тільки на роботі, але і в таких соціальних групах, як школа і університет.

Існує вертикальна форма моббінга – босинг (в ролі переслідувача є керівник), або навпаки: підлеглі психологічно тероризують свого безпосереднього керівника.

У процесі психологічного консультування людей, які переживають кризи в кар'єрі, можна також використовувати такі вправи і методи (причому як окремо, так й інтегровано з іншими технологіями):

1. Парні порівняння – вправа, спрямована на з'ясування особистих пріоритетів через їх парне зіставлення і виявлення найбільш важливого. Може використовуватися як базова в комплексі вправ. Допомогає усвідомити генеральні пріоритети та цілі в ієрархічних відносинах. Ця вправа може стати відправним кроком у консультуванні з питань кризи, оскільки є

універсальною і може бути «розгорнута» на кар'єрні цілі та пріоритети, інші важливі життєві інтереси.

2. Для психологічної підтримки клієнта в кризі можна використовувати мережу підтримки (SEN), яку запропонували К. Гроф і С. Гроф [3]. Автори вважають, що існує безліч форм кризи з різним ступенем інтенсивності, а міра необхідної допомоги залежить від ситуації. У деяких випадках вона може обмежуватися специфічною підтримкою людини, що переживає кризу, а іншим разом може стати потрібною участь рідних і друзів або груп підтримки. Однак якщо процес протікає особливо гостро, може виявитися необхідною і цілодобова професійна терапевтична допомога.

Таким чином, можна сформулювати загальні рекомендації до застосування ефективних стратегій подолання кар'єрних криз:

1. Застосовувати системний підхід у ставленні до життєвих процесів, враховуючи різні їх складові.

2. Звертати увагу на «зворотний зв'язок» між навколишнім і власним внутрішнім світом.

3. Прагнути максимально усвідомити процеси, що відбуваються, і свою роль у них.

4. Звертати увагу на ресурсні сфери своєї діяльності і включати їх у повсякденне життя, знімаючи тим самим фонове напруження.

5. Використовувати всі можливі ресурси для найбільш м'якого проходження складних етапів життя.

6. Звертатися за підтримкою як до фахівців (психолога, кар'єрного тьютора і коуча), так і до близьких людей.

7. Формувати активну життєву позицію по відношенню до свого розвитку. Можна вивести певний алгоритм успішного проходження криз:

1. Усвідомлення цілей (кар'єрних, професійних, життєвих загалом) і їх взаємоузгодження.

2. Розуміння своїх особистісних особливостей, сильних і слабких сторін і «робота над собою», спрямована на опанування і розвиток необхідних професійних компетенцій.

3. Максимально повне використання можливостей «нарощування» власного професійного та особистісного потенціалу вже під час навчання у виші (як приклад, опанування додаткової спеціалізації, суміжної з основним напрямом навчання; участь у тренінгах, спеціалізованих курсах та майстер-класах; вибір практично орієнтованих тем курсових і дипломних робіт; активна співпраця з досвідченим викладачем-коучем, що допомагає розвивати кар'єру і включає у власні проекти тощо).

4. Активна участь у всіх заходах, акціях, що проводяться як на вузівському рівні, так і в загальноміському масштабі (дні кар'єри, ярмарки вакансій, презентації компаній, конкурси «Кар'єрист року» та ін.).

5. Формування готовності починати професійну кар'єру з низових щаблів у компаніях, пройти весь шлях професійного і посадового зростання в організації (саме зайві амбіції випускників, їхні невиправдано завищені очікування і бажання відразу зайняти топ-позиції у фірмі є, на думку

роботодавців, головною перешкодою у розвитку кар'єри молодих фахівців) (формулювати свою місію, філософію, цілі, змінюючи їх за потреби).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дахно І. І. Ділова кар'єра: навчальний посібник /Дахно Іван Іванович/ К.: Центр учбової літератури. – 2011. – 527с.
2. Зеер Э. Ф. Психологические факторы профессиональной деформации / Вестник Российского государственного профессионально-педагогического университета / Эвальд Фридрихович Зеер/ Екатеринбург. – 2003. – с. 28 – 37.
3. Куций, Олександр Анатолійович. Психологія кар'єри [Текст]: навч. посібн. / Куций О.А. – Львів: СПОЛОМ, 2017. – 308 с.
4. Handbook of Career Development International Perspectives / G. Arulmani, A. J. Bakshi , T. L. Frederick, A. G. Leongand / Christ Church University, Canterbury, UK Helmut. – Zelloth European Training Foundation, Turin, Italy Springer Science+Business Media, LLC . – 2014. – 350 p.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС

Литвин А.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
завідувач кафедри практичної психології та педагогіки,
доктор педагогічних наук, професор

Гостра потреба застосування досягнень педагогічної психології в освітній практиці, адаптації психологічних понять, використання психологічних методик діагностики і психокорекції, а також психологічних засобів вивчення провідних педагогічних явищ, викликає невпинне зближення педагогіки і психології в сучасній освіті, Це зумовило виникнення міждисциплінарної галузі наукових знань – *психопедагогіки*, що інтегрує методологію психології та педагогіки. На думку науковців, психопедагогіка має спрямовуватися на цілісне використання теоретичних здобутків психології в освітній діяльності [7, с. 20-21]. Однак ця, безперечно, прогресивна ідея, яка підтримана багатьма науковцями, стосовно підготовки майбутніх фахівців ДСНС потребує спеціальних досліджень.

Ґрунтуючись сучасних методологічних засадах, професійно-психологічну підготовку фахівців ДСНС розглядаємо інтегровано – як психологічну та педагогічну проблему. Психологічну, оскільки у процесі поєднання теоретичної, технічної, тактичної, фізичної, екстремально-психологічної, морально-вольової підготовок у курсантів формується психологічна готовність до діяльності в надзвичайних ситуаціях. Педагогічним аспектом є пошук шляхів і засобів формування під час навчання як цієї психологічної готовності так і всіх складових професійної компетентності. Педагогічними засобами необхідно скерувати розвиток психічних процесів у потрібному напрямі,

сформувати психічні установки [4], виробити необхідні педагогічні компетентності, що забезпечуватимуть у подальшому здійснення психолого-педагогічного впливу на підлеглих.

До посадових обов'язків фахівців ДСНС відносять психологічні та педагогічні функції, багато в чому пов'язані. У своїй виховній діяльності вони зустрічається з «живою психологією суб'єкта» [2, с. 25], що потребує знань із педагогічної психології. Водночас, необхідність виконання обов'язків психолога та певною мірою психотерапевта в повсякденній роботі вимагають знань із психології особистості, психології спілкування, соціальної психології. Фахівцям ДСНС – майбутнім керівникам необхідно сповна пізнати й усвідомити особливості власної психічної природи для подальшого дослідження психологічних якостей і установок своїх підлеглих. Тому в процесі психолого-педагогічної підготовки у профільних ВНЗ мають здійснюватися: психологічні та психофізіологічні обстеження для вивчення індивідуальних особливостей кожного фахівця; заходи, спрямовані на розвиток професійно-важливих якостей майбутніх фахівців; психологічна підготовка до виконання професійної діяльності в екстремальних умовах; навчання навичкам надання екстреної психологічної допомоги; моніторингові оцінювання розвитку професійно важливих якостей фахівців; розроблення та проведення заходів щодо профілактики небажаних наслідків, пов'язаних зі службовою діяльністю [4].

У структурі професійної компетентності фахівців ДСНС виокремлюють *психолого-педагогічні* складники. Їх формування та розвиток у процесі професійної підготовки передбачає: опанування курсантами (студентами) знань і методів, прийомів і технологій навчання та виховання; формування в них позитивного ставлення до проведення виховної роботи в підрозділі; вироблення вмінь проектувати, виконувати, оцінювати й корегувати результати виховної роботи; розвиток потреби у професійній і психолого-педагогічній самоосвіті та самовихованні; створення умов щодо набуття досвіду виховної діяльності [1, с. 17, 19]. Вважаємо, що психолого-педагогічні компетентності керівника підрозділу мають помітне значення для його ефективною професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах. Однак, досягнення психології застосовуються в освітній практиці не безпосередньо, вони потребують відображення в принципах навчання та виховання, урахування в конкретних методиках і технологіях [5, с. 6].

Мета психологічної підготовки фахівців ДСНС – на основі професійної вмотивованості та компетентності розвинути готовність до мобілізації всіх внутрішніх резервів організму під час значних фізичних навантажень і нервово-психічного напруження, що супроводжують професійну діяльність. Виділяють такі напрями цього виду підготовки: формування та вдосконалення професійно та соціально важливих морально-психологічних якостей; розвиток емоційно-вольових рис; вироблення психофізіологічної стійкості до екстремальних ситуацій; навичок самоспостереження та саморегуляції. Психологічна підготовка відбувається комплексно, однак структурно поділяється на загальну, спеціальну професійно-екстремальну та цільову. Вона тісно пов'язана із

психодіагностичними, реабілітаційними заходами, психологічним супроводом аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт [3, с. 145]. Водночас, програма навчання у профільних ВНЗ потребує нової парадигми екстремальної психологічної підготовки, що враховувала б умови діяльності в надзвичайних ситуаціях і відповідні запити ДСНС [7, с. 216].

Результатом упровадження психолого-педагогічної підготовки є:

- стійка, цілеспрямована мотивація учасників освітнього процесу щодо формування та розвитку в них усіх компонентів професійної компетентності;
- інтегрування змісту дисциплін різних циклів навчального плану підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту;
- раціональне поєднання традиційних та інноваційних методів, що використовуються у процесі навчання та спеціалізованих методів і технологій, призначених для підготовки до дій в особливих умовах;
- узгоджене використання в діагностичному комплексі традиційних методів оцінювання та психологічних засобів, що застосовуються для виявлення рівня сформованості професійної компетентності та готовності;
- продуктивне коригування навчальної успішності курсантів і студентів за допомогою варіативних індивідуальних завдань.

Отже, система професійної освіти у профільному навчальному закладі ДСНС України має бути спрямована на підготовку майбутніх фахівців, котрі втілюватимуть цінності громадянського суспільства, якісно й оперативно вирішуватимуть проблеми, що постають у процесі виконання потенційно небезпечних аварійно-рятувальних, пошукових та інших робіт. Це вимагає сформованості в курсантів (студентів) особистої потреби й інтересу до навчальної та виховної діяльності, відповідальності за її результати та переконаності в її значущості для вдосконалення роботи всього колективу, а також належної професійно-психологічної та професійно-педагогічної підготовленості задля успішної реалізації всіх своїх функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : автореф. дис на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. В. Галімов. — Тернопіль, 2005. — 40 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! / І. А. Зязюн // Естетика і етика педагогічної дії. — 2012. — № 3. — С. 20—37.
3. Козяр М. М. Формування особистості професіонала у процесі оволодіння професійно-екстремальною діяльністю / Михайло Козяр // Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія / за ред. Г. П. Васяновича. — Львів : СПОЛОМ, 2008. — С. 139–146.
4. Комаров К. Э. Психологическая подготовка к действиям в условиях повышенного риска : уч.-метод. пособ. для спец., занимающихся подготовкой подразделений МО, ФСБ, МВД, МЧС / К. Э. Комаров. — М., 2002. — 189 с.

5. Поляков С. Д. Психопедагогика : модель предмета и экспериментальное исследование / С. Д. Поляков // Психология обучения. — 2009. — № 7 — С. 4—16.

6. Сірко Р. Методологічні основи підготовки психологів вищих навчальних закладів до діяльності у особливих умовах / Сірко Р. // Проблеми екстремальної та кризової психології. — 2015. — Вип. 18. — С. 211—218.

7. Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения / Э. Стоунс ; под. ред. Н. Ф. Талызиной. — М. : Педагогика, 1984. — 472 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Повстин О.В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, завідувач
кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту
кандидат економічних наук, доцент.

Управління підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій та іншими службами, що забезпечують безпечну життєдіяльність громадян, суспільства та держави - вимагає чіткого розмежування повноважень і відповідальності керівництва на всіх рівнях. Головна постать в організації та управлінні підрозділом цивільного захисту, від компетентності якого залежить ефективність діяльності служби в цілому, – випускник профільного ВНЗ. Підвищення колективної відповідальності під час ліквідації надзвичайних ситуацій, а також висока суспільна значущість роботи підрозділів ДСНСУ та інших служб, що відповідають за безпеку життєдіяльності населення, актуалізують зростання вимог до управлінської підготовленості їх керівників.

Неможливо перебільшити значення, в цьому процесі, планомірної мотивації курсантів і студентів до розвитку управлінських здібностей і якостей, а саме:

– створення стійких соціальних, психологічних мотивів до оволодіння управлінськими вміннями і навичками;

– формування особистісних якостей керівника, стабільної емоційно-вольової сфери, суб'єктного потенціалу, адекватної самооцінки;

– психолого-педагогічний супровід управлінської підготовки, створення конструктивної атмосфери навчання та виховання майбутніх керівників;

– сприяння розвитку здатності до саморегуляції управлінської діяльності в навчальній і подальшій професійній діяльності;

– надання управлінській підготовці особистісного сенсу, націлення на пошук нових підходів і способів вирішення професійних завдань, професійно-управлінський саморозвиток;

- рефлексія власної управлінської компетентності на всіх етапах професійної підготовки у ВНЗ;
- активізація потреби в саморозвитку та підвищенні рівня управлінської компетентності.

Наголосимо, що в підвищенні мотивації курсантів і студентів до професійної підготовки загалом і подальшої управлінської діяльності доцільно враховувати стан психологічного мікроклімату, атмосфери навчання: задоволеність суб'єктів освіти взаємостосунками, процесом навчально-виховної взаємодії; настрої, що панує в освітньому процесі; взаєморозуміння з командирами і викладачами, авторитетність педагогічних працівників і адміністрації закладу; широка участь майбутніх фахівців у самоуправлінні; згуртованість, свідома дисципліна суттєво визначають продуктивність навчально-виховної діяльності [1] та закладають основу реалізації в подальшому власної управлінської діяльності випускників на демократичних засадах. Також, однією з тенденцій, що набуває нині провідного значення, є посилення уваги до психологічної складової освітнього процесу та належного психологічного супроводу професійної підготовки [2], а також формування в майбутніх фахівців готовності до діяльності в складних, екстремальних психологічних умовах, що притаманні для професій галузі безпеки людини. Це надзвичайно важливо для керівників підрозділів, завдання яких – не лише власна підготовка та компетентність у рішеннях, а й морально-психологічна підтримка та розвиток усіх членів підпорядкованого колективу.

Також, важливим аспектом підготовки майбутніх фахівців цієї галузі є усвідомлення ними власних життєвих планів, активізація самопізнання, що сприяє їхньому саморозвитку та самоствердженню [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Немов Р. С. Психологія : учеб. для студентів высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. / Р. С Немов — 2-е изд. — Кн. 2. Психологія образования. — М. : Просвещение : ВЛАДОС, 1995. — 496 с.
2. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : монографія / В. В. Олійник. — К. : Міленіум, 2003. — 594 с.
3. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Коваль Ігор Святославович. — Львів, 2017. — 294 с.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Руденко Л.А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, професор кафедри практично психології та педагогіки, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Людська потреба у спілкуванні розвивається від простих форм, таких, як потреба в емоційному контакті, до складніших, які виявляються у співробітництві, інтимно-особистісному спілкуванні тощо. З огляду на це спілкування розуміють як міжособистісну та міжгрупову взаємодію, основу якої становлять пізнання один одного і обмін певними результатами психічної діяльності – інформацією, думками, почуттями, оцінками тощо [5, с. 77]. У такому контексті категорія спілкування набуває особливої значущості й потребує більш детального розгляду як підґрунтя дослідження мовленнєвої культури особистості.

Культура мовлення тісно пов'язана з комунікативною культурою, яка виявляється у здатності особистості використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби і ґрунтується на знаннях психології та етики спілкування, вмінні застосовувати на практиці комунікативні установки. Культура ж мовлення відображає міру володіння нормами усної й письмової літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики), а також уміння користуватися мовними виразними засобами в різних умовах спілкування відповідно до цілей і змісту мовлення [1, с. 29]. У такий спосіб вона забезпечує належний рівень комунікативної взаємодії, ушляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості й суспільства в цілому.

Завдяки мовленнєвій культурі оптимізується процес соціалізації особистості в конкретному середовищі та її адаптації до нових умов життєдіяльності. У зв'язку з цим у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери важливо забезпечити не просто ефективне формування їхніх комунікативних установок, а саме гуманістичних комунікативних установок, завдяки яким людина не зашкодить іншому, візьме участь у конструктивному розв'язанні гострих проблем [5, с. 20]. Установка в цьому контексті розуміємо як стан готовності особистості адекватно реагувати на зовнішні об'єкти чи вплив.

Суттєвими параметрами мовленнєвої культури як комунікативної характеристики міри володіння мовою у процесах обміну інформацією є: правильність (вислів має відповідати визначенням в культурі граматичним правилам); реалізованість (здатність контролювати обсяг і смислову глибину граматично правильних висловів); прийнятність (доречність вислову в конкретній соціокультурній ситуації); вживаність (частота, ймовірність вживання мовної одиниці) [3, с. 464].

Головними показниками культури мовлення є правильність і комунікативна доцільність використання мовних засобів. Додатковими їх характеристиками можна назвати точність, логічність висловів, їх ясність і доступність, чистоту мови та її виразність, естетичність тощо. Як набута характеристика людини, культура мовлення формується через середовище (в родині, колі друзів, учнівському та студентському колективах, трудовій спільноті) та під впливом власних психологічних особливостей (характеру, темпераменту, здібностей, інтересів і нахилів, динамічності психічних процесів тощо).

У дослідженнях з цієї проблематики особистість розглядається як «суб'єкт культури мовленнєвого спілкування», за іншим визначенням – як мовленнєва особистість. Психологія особистості визначає це поняття як «сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприймання нею мовленнєвих текстів; представленість особистості в утворених нею текстах» [4, с. 151]. У структурі мовленнєвої особистості виокремлюють три рівні: вербально-семантичний (передбачає володіння природною мовою); когнітивний (його одиницями є поняття, ідеї, концепти, які складаються в більш-менш упорядковану «картину світу»); прагматичний (включає цілі, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності). Зважаючи на це, можна зробити висновок, що поняття мовленнєвої особистості враховує особливості спілкування як соціального явища та її потреби як соціальної істоти.

Мовленнєву особистість характеризує не лише рівень її комунікативної підготовки, відповідність її мовлення літературним нормам, ціннісні комунікативні установки, сукупність моральних якостей людини, що виявляється у дотриманні етики спілкування тощо [2, с. 192], а й здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми. Іншими словами, досягнення взаєморозуміння у професійно-комунікативній ситуації забезпечується внутрішніми ресурсами особистості, за допомогою яких вона конструктивно спілкується під час міжособистісної взаємодії.

Отже, мовленнєва культура особистості відображає потреби людини у: спілкуванні, досягненні спільно значущого змісту комунікативного акту, забезпечення комфортної атмосфери спілкування, здатність до використання адекватних комунікативній ситуації засобів і форм спілкування, міру врахування принципів симетричності або комплементарності під час комунікативного процесу. Її належний рівень суттєво допомагає фахівцеві самореалізуватися у професійній діяльності, тому що враховуються професійні вимоги і завдання, ціннісні орієнтації, його спрямованість на спільну діяльність і розкриття у ній власного особистісного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гойхман О. Я. Речевая коммуникация : учебн. / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина / [под ред. О. Я. Гойхмана]. — М. : ИНФРА-М, 2003. — 272 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручн. : у 2 кн. — Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. — К. : Либідь, 2004. — 576 с.
3. Орлова Э. А. Культурная (социальная) антропология : учеб. пособие для вузов / Э. А. Орлова. — М. : Академический Проект, 2004. — 480 с.
4. Чепелева Н. В. Языковая личность / Н. В. Чепелева // Психологія особистості : словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. — К. : Рута, 2001. — С. 151.
5. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : навч. посіб. — 6-те вид., випр. і доп. / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. — К. : Знання, 2007. — 230 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ Федюк Г.З.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, аспірант.

Діяльність учителя – це насамперед вплив на учнів словом і вчинком, особистим прикладом, всією особистістю педагога. Ефективність такого впливу суттєво залежить від психологічної підготовленості вчителів, їхньої психологічної культури. Як зазначав В. О. Сухомлинський, учительська професія особлива, її не можна порівняти ні з якою іншою: «це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [6, с. 421].

В організації навчально-виховного процесу такий могутній педагогічний фактор, як психологічна культура вчителя відіграє провідну роль. Часто педагоги, що мають твердий характер і міцну волю, пригнічують спонтанність і творчі шукання дітей. Інші ж вчителі настільки м'які, що не можуть встановити необхідну дисципліну в класі. Психологія вчителя передбачає прагнення долати себе та формувати характер виключно у відповідності з педагогічними вимогами. Психологія вчителя стосується не лише проблем, пов'язаних із вихованням і навчанням. Вона торкається також питань класного керівництва, проведення позаурочних заходів, які пов'язані зі взаємодією з батьками, але головна увага спрямована на стосунки між учителем і учнями.

Психологічна культура передбачає сформованість психологічних знань, умінь і навичок, оволодіння методами вивчення психології учнів, особливостей їхнього сприймання, пам'яті, мислення, почуттів, потреб, інтересів тощо. Водночас, психологічна культура вчителя передбачає здатність розуміти і регулювати власні психічні стани, свою поведінку, а також спроможність регулювати психічні стани учнів [1, с. 117].

Стержневою віссю особистості педагога, основою його готовності до виконання професійної діяльності є, як відомо, *педагогічна спрямованість* – любов до дітей, готовність до вчительської праці. Вона характеризується своєрідною орієнтацією його актуальних потреб, показує міру зацікавленості, захопленості й відданості професії. Її показниками є ставлення до педагогічної діяльності як процесу навчання, виховання та розвитку дітей і молоді: ставлення до людини як об'єкт-суб'єкта навчально-виховного процесу; ставлення до себе як суб'єкта освітньої діяльності та педагогічної взаємодії. Психологічна культура передбачає вираження цих показників через відповідну мотиваційно-ціннісну сферу педагога: 1) бажання навчати і виховувати, інтерес до вчительської праці, орієнтацію на соціально значимий результат; 2) любов, повагу до дітей і підлітків, тобто систему гуманістичних почуттів як рушій педагогічної активності; 3) орієнтацію на власний прогрес, реалізацію потенційних можливостей, прагнення до самовдосконалення [2, с. 48].

Вчителю необхідні такі професійні якості, які мають бути сформовані та розвинуті в кожного педагога: інтерес до дитини як особистості; вміння розуміти своїх учнів, їх інтереси й індивідуальні та вікові особливості; прагнення налагоджувати співпрацю з учнями; педагогічна спостережливість;

комунікабельність, уява, педагогічний такт, стриманість у виразах і емоціях; організаторські та управлінські вміння; широкі духовні інтереси і пізнавальні потреби; здатність проводити паралель між навчанням і життям; зацікавленість у спільній справі освітньої діяльності; спроможність налагоджувати сприятливий морально-психологічний клімат в освітній роботі; готовність до співпраці в педагогічному колективі; педагогічна вимогливість; прояв творчості в роботі.

Сприятливими для педагогічної діяльності якостями вчителя є емоційна стійкість, адекватна Я-концепція (висока адекватна самооцінка, задоволеність собою, прийняття соціальних норм, адекватна взаємодія із соціумом), схильність до творчості, експериментування, професійна компетентність. Неприйнятні для педагога якості: невротизм, авторитарні та параноїдальні схильності, комплекс неповноцінності, надмірна сензитивність і гіперсамоконтроль [5, с. 148].

Важливе значення в психологічній культурі особистості вчителя належить педагогічним здібностям, моральним і особистісно-дідовим якостям педагога, які здатні забезпечити досягнення високих результатів у навчально-виховній діяльності, у стосунках і спілкуванні з дітьми. Такими позитивними морально-психологічними якостями вчителя, які в поєднанні з педагогічною майстерністю створюють йому високий авторитет і становлять складову психологічної культури, є тактовність, чуйність, чесність, об'єктивність, справедливість та ін.

Дослідження психологів Ф. М. Гоноболіна, Н. В. Кузьміної, Н. Л. Левітова, Г. В. Страхова, С. В. Кондратьєвої, В. М. Роздобудьмо, Л. С. Базилевської дають змогу розуміти педагогічні здібності як складне та багатогранне структурне утворення, яке в цілісності забезпечує успішність виконання педагогічної діяльності. До них належать дидактичні, академічні, перцептивні, комунікативні, організаторські, сугестивні здібності, педагогічна уява та педагогічна рефлексія. Одним з важливих компонентів педагогічних здібностей є розподіл, обсяг і переключення уваги [4, с.183, 185].

Психологічна культура вчителя немислима без культури почуттів, без емоційно-вольової сфери його особистості, яка визначає здатність любити, свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії та поведінку, володіти собою, створювати позитивний емоційний настрій та сприятливий психологічний клімат, розуміти почуття учня (емпатія) тощо. Емпатія – це інтуїтивне пізнання іншого, для якого характерне швидке визначення емоційного стану, намірів, думок іншої особистості. В основі емпатії лежить висока чутливість до емоційного та фізичного стану іншої людини, а також високий розвиток сенсорної та емоційної сприйнятливості, глибокий і гнучкий розум. Вона виявляється не лише в оцінюванні стану іншої особистості, а й у співпереживанні, під час якого людина глибше пізнає її. Здатність до емпатії, безперечно, необхідна всім педагогам [2, с. 48-49]. Педагогічний вияв емоційно-вольової сфери – це виразність і прозорість почуттів, «сердечність розуму» (здатність свідомо керувати емоціями, регулювати свої дії, поведінку,

володіти собою; терплячість, самостійність, рішучість, вимогливість, організованість і дисциплінованість) [5, с. 149].

З емоційно-вольовою сферою особистості вчителя тісно пов'язана індивідуально-типологічна сфера, яка включає особливості його темпераменту та характеру, що прямо чи опосередковано впливають на успіх педагогічної діяльності. Оцінюючи рівень психологічної культури педагога, діагностувати зазначені типологічні особливості бажано з позицій їх психологічної сумісності щодо відповідних типологічних особливостей дітей, а також «розвивальної дії та позитивної особистісної корекції». Темперамент вчителя визначає його індивідуальність у поєднанні з іншими особистісними якостями здібностями, нахилами, інтелектом, мораллю, досвідом і ін. Темпераментні ознаки детермінують динамічні параметри навчальної діяльності (темп, швидкість реакції, емоційність), підсилюючи таким чином природну самотність педагога [3, с. 18]. Характер, як відомо, це синтез інтелектуальних, морально-етичних, практичних і вольових якостей особистості. Він надає діяльності людини особистісного, індивідуально-своєрідного забарвлення. Домінування певних характерологічних якостей яскраво проявляється у конкретних вчинках педагога, особливо в екстремальних чи особливих ситуаціях. Основні характерологічні та типологічні особливості педагога – сила, врівноваженість і рухливість нервово-психічних процесів; комунікативність; педагогічний оптимізм, гуманність; об'єктивність в оцінюванні учнів і самооцінюванні; схильність до громадської діяльності [5, с. 149].

Висока психологічна культура є запорукою творчої співпраці вчителя з учнями, ставлення до кожної дитини як особистості. Саме формування вмінь розуміти інтереси і запити дитини, врахування їх під час вибору засобів впливу на неї, вироблення здатності психологічно грамотно будувати процес спілкування зі школярами повинні бути в центрі уваги сучасного педагога. У здійсненні навчально-виховного процесу вчитель має володіти розвиненим професійним мисленням, бути здатним до постійної інноваційної діяльності. До особливостей пізнавальної сфери вчителя відносять: педагогічну та психологічну спостережливість, здатність концентрувати і розподіляти увагу; творчу уяву; логічність мислення, здатність переконувати, чуття нового, гнучкість розуму; культуру мовлення, тощо. Важливо, щоб учитель володів сучасним стилем педагогічного мислення [5, с. 149-151].

Аналіз доробку вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків дають змогу окреслити такі провідні складники психологічної культури вчителя:

1. Психологічні знання як основа не лише психологічної, а й професійної культури вчителя, які органічно поєднуються з педагогічними знаннями, із знаннями сучасної політичної, економічної, екологічної, соціокультурної ситуації та становлять своєрідний психолого-педагогічно-соціальний світогляд; уміння використовувати ці знання у взаємодії з учнями, колегами, батьками.

2. Психологічна готовність до праці педагога, пов'язана з усвідомленням її соціального значення та виробленням власної професійної позиції.

3. Особистісні якості та педагогічні здібності, які забезпечують успішне виконання вчителем освітньої діяльності, розвиток педагогічної майстерності та творчу самореалізацію.

4. Емоційно-вольова сфера особистості педагога, яка спрямована на здатність свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії та поведінку, володіти собою, створювати позитивний емоційний настрій і сприятливий психологічний клімат.

5. Характерологічні та типологічні властивості педагога, які охоплюють особливості темпераменту та характеру вчителя, що прямо чи опосередковано впливають на успішність навчально-виховної роботи, відносини з учнями, колегами, батьками.

6. Прагнення, здатність і готовність педагога займатися самоосвітою, постійно вдосконалюватися, саморозвиватися протягом усієї життєдіяльності.

Отже, психологічна культура передбачає наявність у педагога певних психологічних і педагогічних знань, умінь і навичок, котрі у взаємозв'язку з розвинутих мисленням та особистісними якостями дають змогу вміло організовувати освітній процес, досягати успіху в педагогічній діяльності. Формування та розвиток психологічної культури педагога – складний і довготривалий процес, який потребує значних зусиль з боку самого вчителя, оскільки це комплексне утворення, яке пронизує всі рівні та сторони особистості, зачіпає всі сфери життя і є необхідною передумовою для ефективного виконання професійних обов'язків.

Дослідження сутності психологічної культури вчителя не зводиться лише до трактування її компонентів та визначення їх характеристик. Важливо зрозуміти механізми становлення та формування психологічної культури вчителя, визначити рівні її сформованості, що потребує системного вивчення цього складного соціально-психологічного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк М. С. Удосконалення психологічної культури вчителів і соціальних педагогів / М. С. Антонюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2016. – Вип. 48. – С. 116–121.

2. Ковальов О. Г. Психологія особистості вчителя-вихователя / О. Г. Ковальов // Рад. школа. – 1990. – №4. – С. 47-49.

3. Коновальчук І. С. Психологічний профіль педагога / І. С. Коновальчук // Обрії. – 1995. – № 2. – С. 17-19.

4. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин. – Дрогобич. : Відродження, 1998. – 142 с.

5. Сергєєнкова О. П. Педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.

6. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения. В 3-х т. – Т. 3 / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1981. – 640 с.

ЗМІСТ

I. ВИДАТНІ ПСИХОЛОГИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЦИВІЛІЗАЦІЇ.

Вдович С. М. НАУКОВІ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ ВИДАТНОГО ПСИХОЛОГА ЯРОСЛАВА ЦУРКОВСЬКОГО.....	3
Венцик О.В. ЕТОЛОГІЯ ТА ЕТОПЛАСТІЯ В НАУКОВІЙ ЕТИЦІ ЮЛІАНА ОХОРОВИЧА.....	5
Гуменюк Л.Й. ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ТА АВТОРИТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	7
Гуцман М.С. ВЕЛИКИЙ МИСЛИТЕЛЬ ТА ГУМАНІСТ-ПСИХОАНАЛІТИК ЕРІХ ФРОММ.....	11
Козирєв М.П. СОЦІОКУЛЬТУРНА ПСИХОЛОГІЯ КАРЕН ХОРНІ.....	13
Колосович О.С. ЕФЕКТ НЕЗАВЕРШЕНОЇ ДІЇ ЗЕЙГАРНИК В ПСИХОЛОГІЇ.....	16
Малинович Л. М. ВІХИ ДІЯЛЬНОСТІ Я. І. ЦУРКОВСЬКОГО...	18
Матвійчук Т. Ф., Соловйов В. Ф. НАУКОВА СПАДЩИНА Я. І. ЦУРКОВСЬКОГО В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ.....	20
Боброва Є.Є., Цюприк А. Я. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ПСИХОЛОГА СТАНІСЛАВА ГРОФА.....	24
Бойко О.О., Мудрик Н.В. ВПЛИВ РОБЕРТА ЧАЛДІНІ НА ЗАХІДНУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ.....	27
Василинець Т.В., Цюприк. ТЕОДОР НЬЮКОМ І ЙОГО МАНІФЕСТ	29
Діброва А. А., Вдович С.М. ВИДАТНІ ВЧЕНІ, ЯКІ ДОСЛІДЖУВАЛИ МОТИВАЦІЙНУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ.....	32

II. НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЇ, ЇХ СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.

Березяк К.М. РЕЗИЛЕНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ.....	34
Клименко О.Є. ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СИТУАЦІЇ» В СТРУКТУРІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ...	36
Мудрик Н.В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АРТ-ТЕРАПІЇ.....	40
Неурова А.Б. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПТСР В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.....	44
Романишин А.М. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА КОМАНДИРА ПІДРОЗДІЛУ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБОВОМУ СКЛАДУ В БОЙОВИХ СИТУАЦІЯХ.....	47
Арістархова А.М., Капінус О. С. ПСИХОЛОГІЧНІ	

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СНАЙПЕРА.....	51
Береський І.М., Неурова А.Б., ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГОІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВВНЗ.....	55
Василишин О.Є., Сірко Р.І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БУЛІНГУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В КУРСАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	57
Гарбуз К.Р., Сірко Р.І. ФЕНОМЕН САМОТНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	60
Годій Л.В., Сірко Р.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ МАКІАВЕЛІЗМУ ТА МАНІПУЛЯТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	63
Городня О.Р., Клименко О. Є. ФУНКЦІЇ ТА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	66
Грачова А.В., Вдович С. М. НОНКОНФОРІЗМ ЯК ДВИГУН ПРОГРЕСУ.....	70
Гуцуляк М. М., Сірко Р. І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ОСОБЛИВИХ УМОВ НАВЧАННЯ.....	72
Ігліна М.А., Мацевко Т.М. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО БОЙОВИХ ДІЙ.....	73
Лисевич А.А., Годій Л.В., Куций О.А. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДІАНИ, ПРИНЦЕСИ УЕЛЬСЬКОЇ(НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЇ).....	77
Маковецька М.М., Стельмах О.В. ТРАНСАКТНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ.....	80
Мацькович Р.В., Сірко Р.І. ФЕНОМЕН АУТОАГРЕСІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	82
Мельник В. В., Вдович С. М. ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	85
Михайлова Н.Ю., Куций О.А. ПОНЯТТЯ, ЕТАПИ ТА МОДЕЛІ ЕСКАЛАЦІЇ КОНФЛІКТУ.....	87
Назарко О.М., Неурова А.Б., НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	88
Поліщук Д.В., Неурова А. Б. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИКИ СОНДІ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ В СИЛОВИХ СТРУКТУРАХ.....	91
Шаль С.В., Неурова А.Б., ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	95

ІІІ. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ.

Баклицька О.П. АГРЕСИВНІСЬ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ.....	98
Voloshyna N. V. MEANING OF LIFE IN H. SKOVORODA'S PHILOSOPHICAL DOCTRINE.....	100
Конівіцька Т. Я. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВНЗ.....	102
Куций О.А. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ КАР'ЄРНОЇ КРИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	104
Литвин А. В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС.....	109
Повстин О.В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	112
Руденко Л. А. ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ.....	113
Федюк Г.З. ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ.....	116

Організаційний комітет семінару:

Слободяник Володимир Іванович,

заступник директора Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту, полковник служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент

Литвин Андрій Вікторович,

завідувач кафедри практичної психології та педагогіки, доктор педагогічних наук, професор

Сірко Роксолана Іванівна,

заступник завідувача кафедри практичної психології та педагогіки, полковник служби цивільного захисту, кандидат психологічних наук, доцент

Кривошишина Олена Анатоліївна,

професор кафедри практичної психології та педагогіки, доктор психологічних наук, професор

Куций Олександр Анатолійович,

доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат психологічних наук, доцент

Вдович Світлана Михайлівна,

доцент кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Клименко Олена Євгенівна,

старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки, кандидат психологічних наук

Вавринів Олена Степанівна,

викладач кафедри практичної психології та педагогіки